

ભવનું ભાતું

લેખક
'ચિત્રભાનુ'
મુનિ ચંદ્રપ્રભાચાર્ય મઃ

પ્રકાશક
શ્રી હવન-મણિ મદવાચનમાળા દસ્ટ
હકીમખાની વાલી સભે, દિલ્લી હાવાલ પદ્મા,
અમદાવાદ

પદેવી ગાદિ
સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮

કિ મત । સવારિયો

પ્રકાશક
સાસનાઈ મણિભાઈ શાખ
શ્રી જીવન-મણિ મફતવાચનમાળા ટ્રસ્ટ
લુડીઆઈની વાડી સામે, દિલ્લી રસ્તાન બહાર, અમદાવાદ

મુદ્રક
ગોવિંદલાલ વજીરીભાઈ સાગર
સરદાર મુદ્રણાલય
ખાનકેર નાકા અમદાવાદ

નેવેલ

ક્ષિતિજની તેજોમય ધાર પર વસતા આદર્શ નરનારીઓમાં આત્મવિવેચન કરનાર મજાદેવી માર્ગ ચિરપરિચિત છે એમણે મને એમના પ્રકાશમય નિવાસમાં આવવા આમત્રણ મોકલ્યું આ નિમત્તજના મૌસ્વી મારા આનંદની પાંખો સાગર ડી રીમા વટારી દૂર સુર પ્રસરી અને તે પહેલે મે મારા આત્માને મન્યવાદથી નિદાલ્યો.

મારી પાસે જે કંઈ ક્ષેત્ર હતું તે મે સોંપી કાઢ્યું અને મારા જીવનને અનૂત કરી એમના તેજોમય પ્રતિ જવા સંભળ થયો.

મનમાં જિજ્ઞાસા હતી. તનમાં તરવરાટ હતો અને પગમાં સ્ફુર્તિ હતી એટલે પ્રકાશનો આ અનન્તપથ મારે મન એક કીડા-વિદાર થઈ રહ્યો.

હું ત્યાં પહોંચ્યો પણ ત્યાંના ચૈતન્યભર્યા નરનારીઓને જોતાં, હું મને પોતાને જ હું નાનો લાગ્યો.

હું એમના પ્રકાશભર્યા જીવન ! એમના મુખ પર સદા પ્રસન્નતા છે નયનોમાં નેદ છે હૃદયમાં દિ યત્તા છે શ્વાસમાં સુરભિ છે ગતિમાં સ્થિતિ છે અને સ્થિતિમાં ગતિ છે અને એમના પ્રત્યેક આત્મ-પ્રદેશમાં ચેતનાભર્યા અગમ્ય ઉન્નાસનો આહવાદ છે.

સુમન, સુગંધ અને સજીવિનીની વસત જાણે એમના જીવન-ઉપવનમાં ખીલી છે.

આ દિ ય જીવનના દર્શનથી મારુ આશ્ચર્ય પળે પળ વધતુ ગયુ.
અમૃતાદાર પદ્મીની શાન્ત પળોમાં મે ગગાદેવીને પૂછ્યુ

"અહીંનાં નરનારીઓનાં જીવનમાં આવો અવ્યૌકિક ચૈતન્યરસ
ઊભરાતો મને કેમ દેખાય છે ? શુ દુઃ જડનાની નીરસતામાંથી આવ્યો
હુ એટલે કે પદ્મી અહીંના જીવનમાં પ્રમાણ કરનાં વધારે રસ હવેકાંય
છે તેથી ?"

"આદર્શની જ્યોતને જાળવી રાખવા ગઈકાલે જે નરનારીઓએ
હસતા મુખે પોતાનાં અશ્રુઓની અજની વિશ્વદીપને ધરી, તેમના જીવનમાં
આજ આ ચૈતન્યપૂર્ણ શાન્ત રસ ઊભરાય તેમાં તમને આશ્ચર્ય લાગે
છે ?" સદૃશ સરવતાથી આટલુ ઠીક ત્યાં હાજર રહેના પુષ્પ જેવા
સુવાસિત અને પૂર્ણિમા જેવા સુવિકસિત પુષ્પચૂર, અરણિક, ચન્દન-
બાના, સુત્રન અને સુમતિના જીવનમૂળમાં કેનાં વેદનાનાં ખાતર અને
કરુણાનાં જળ સિંચાયા હતાં, તેની ગાનગોષ્ઠિ ગગાદેવીએ આદરી.

જૂતાકાવતી એ વ્યથાપૂર્ણ કથા સાંભળતાં વર્તમાનકાળનુ રહસ્ય
મને મળી ગયુ

પ્રકાશના પ્રદેશની સ્વપ્નયાત્રાના આ ઉજ્જવળ પાત્રોને પ્રાંત-
કથનની વળી શી જરૂર ?

નિવેદન

શ્રી છત્ર-મંજી સર્વાયનમાળાના બીજા વર્ણના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે 'સનતુ કાનુ' સ્તુત્ત્વ કર્તાએ અમે ખરેખર દર્પ અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તકના કર્તા મુનિશ્રી ચંદ્રચંદ્રગાગરજી 'ચિત્રમાનુ' આજના વિદ્વાન સાધુ-સન્માનીઓમાં પોતાની વિદ્વતા, વખતલ શક્તિ અને ચિત્તકપલાને લીધે જુની જ્ઞાન પાકે છે અને નવ્યુગીન સાધુતાનું એક અનોખું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે એમના મૌરિક વિચારોની ચિત્ર મારીકા આ પુસ્તક જન્મ્યું છે એમ અમે સમર્પ કરી દીધીએ છીએ.

વાત્સવજી કે પંડિત-પણ એકધારે છત્ર છત્રી ચક્રનાં નથી એમાં નિર્મળ ઉપાદેશન પણ છે, ને સંખ્યાના મંત્રીર રજો પણ એમાં છે ચંદ્રની ચંદ્રી પણ એમાં છે, અને અમાવાસ્યાના માલ અંધકાર પણ એમાં છે મનને તાજની બહે એવી મધુર અનિવરણીઓ પણ એમાં છે, અને હૈયાને મોટી નાખે તેવાં જૂનાં આપદાં પણ એમાં છે આંધિ, વાવ રોગ કે ઉત્કાષાત પણ એમાં છે, અને મદમદ મુગધ વહાવની વસતતી બહાર પણ એમાં છે.

વ્યક્તિ અને વાત્સવ જુ, બંનેનું એમાં ઝળેળાવાનું અને ઝળેળાઈને પાછા બહાર નીકળવાનું કાવિ છે છતાં ખૂબી એ છે, કે જે છત્રનાં આવડે તો ત્યાં જન્મ છે, ત્યાં મલમ પણ છે ત્યાં દર્પ છે, ત્યાં તેની દયા પણ મીલુ. છે કેઈ વ્યક્તિ સંસારમાં એવી નહિ હોય કે જે એમ કરી શકે કે એણે હમેશાં એકધારે સારગીના તાર જેવું

જીવન માળ્યુ છે! વિસવાદ એનું નામ જ જીવન! અને વિસવાદી વાગતી જીવનરીણાને સવાદી જનાવે એનું નામ જીવન સફળ!

કોઈ એવો દાવો કરે પણ ખરો કે મારા જીવનમાં આજસુધી મેં સવાદ અને સુખ જ અનુભવ્યાં છે, ત્યારે જવાબમાં આપવાને પેલા કવિની ઉક્તિ જ કહેવાનું મન થાય

‘પીપળ પાન ખરત હૈ, હસતી કુપળિયાં,
‘મુજ વીની તુજ વીનસે, ધીરી બાપુડિયાં’

જીવની આ મધામણમાં-સસાર સાગરનાં આ ભગતી-ઝોટમાં સ્વસ્થ રહેના માટે, ગિયનપ્રત રહેવા માટે આપણા પૂર્વજોએ એક દીવા દાંડી રોપી છે, અને તે છે નીનિસદાચારની, ધર્મની અને પરમાર્થની!

આજના ધણા આમળ પડના માણસો વિભાસણમાં છે પૂછ્યા કરે છે, ‘ધર્મ શું? નીતિ શું? એની વ્યાખ્યા કઈ ગીતે થઈ શકે?’

અમે એમની સામે એક જ વાક્ય રજૂ કરી શકીએ અને એને નીતિ, ધર્મ કે નાગરિકતા જે લેખક માસ્તુ હોય તે મારી લે

‘જાતમ પ્રતિકૂળાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્.’

આપણને જે ન ગમે, તે ખીજને ન જ ગમે. આપણને ન ગમે તેવું આચરણ ખીજ તરફ ન કરવું એનું નામ નીતિ, ધર્મ કે સરકાર! જેમ કે અમેરિકા પોતાના ઉપર અણુબોમ પડે એમ ન ઈચ્છવું હોય તો, એણે ખીજ પર અણુબોમ મુખવાની ઈચ્છા ન કરવી પણ આજ જગતમાં સર્વે સર્વ અને માનવીના જેવો ઘાટ રચાયો છે જીવન બચતી આકાન્ત છે સર્વ માને છે, કે માનવી મને મારશે. માનવી માને છે, કે સર્વ મને કમી લેશે અને એ સ્વરક્ષણના બચમાં એક-ખીજને સહારવામાં જને બચ છે શાન્તિ અપે છે અને અશાન્તિમાં રાચે છે!

અને એ જ નિયમ માનવકુળો વચ્ચે પણ પ્રસર્યો છે એક પક્ષ

ખીન પસંદી અવિધારુ છે. ડૉ. ગોહને અને ડૉ. રોહને પ્રતિપક્ષી માને છે. કામદાર અને માયિષ્ટ વચ્ચે તો બચકર ખીણ ખોદાઈ ગઈ છે. વિદ્યાર્થી અને આચાર્ય વચ્ચે મનમેળ નથી. પતિ-પત્ની વચ્ચે ધાતુ ફેવાનું છે, પુત્ર બાપ સામે દાવા કરે છે. વર્ષ વર્ષ સામે રિમહે ચરે છે. દેશ દેશ સાથે દાનવના આચરે છે.

આનાં પગિજામ જે આવે તે પણ એક વાત નહીં છે કે જે આ દુહોનો સમન્વય નહિ સંધાય ને અદિ-નકુન્નતુ તુ તો સસાર માંથી ચાન્તિ, સૌજન્ય અને સખ્ય નો વિદાય મેં જ પણ જનનને પેલાને મથે સનન દુખ દુખ ને દુખ જ દેખાશે. મૃત્યુ અને આપસિ સદાકાળ તોગાયેલી જ રહેશે. ગુણનો આસ, સર્જનનો આનંદ બાવિ પેદીના નસીબમાંથી ચામ્યો જશે. સખિ આત્મબોદ અને ઇવન-સદાગના કાર્પમાં આપત રહેશે.

પ્રસિદ્ધ ભેખક વિદ્વેદ વેનો એક દેકાણે પામાત્મ ઇવન-દખ અને તેની બદ્ધ પ્રસન્નિ પામેની 'ઔઘોમિક કાન્તિ' વિશે લાભેખ હરી કહે છે :

'ઔઘોમિક કનિએ પદેલાં તો કાર્પને સ્વપસચાગિત અને પુનરાવર્તનશીલ કરીને કામને પ્રમાર જ ફૂલી નાખ્યો.

'આથી માણસ વધારે ને વધારે ચત્રવન કામ કરવા લાગ્યો અને તેનું સર્જક વ્યક્તિત્વ એણું ને એણું મનું મધુ માનવીએ પૂંપૂરા માનવીમાંથી વિભિજ માણસો બની ગયા.

'આ ફેરફારે માણસને અસતોરી અને અસ્વચ્છ બનાવી મૂક્યો. આ સ્થિતિમાંથી ઉત્તરવાના પ્રયત્નોએ વધારે ને વધારે શેષ મેગવવા માટેની અને વધારે ક્ષાન્તલ સમય મળે તેને માટેની ઝુબેશીનું સ્વરૂપ ધાળા મૂક્યું.

'ગોધખોળોએ જાનજાનની સાધનસામગ્રીઓ અને નાના પ્રકારની

રાચરચીનાની માયાળાળ જીભી કરી. પેન્સન છોડવાના સચાથી માડીને રેકોર્ડેટર સુધી નવા સાધનો ગોઠાયાં આ બધાં નવાં સાધનોને ખપા વર્ગ હોય તો સમાજના મોટા વર્ગની ખરીદશક્તિ વધવી જોઈએ અને તેને માટે પણ કારીગરોને વધુ શેઠ મળવી જોઈએ

‘આ રીતે રહેઝી-કરણીમાં ‘પૈસા ભેગા કરવા પાછળ’ ખૂબ જાર મુકાયો. સદાય વધારે ને વધારે ચીજો ખરીદા દરની એમાં જ જાણે આખું જીવનકાર્ય સમાઈ ગયું સામાન્ય માનવીનો સ્વભાવજ બદલાઈ ગયો

‘માણસ જૌનિક વિષયોમાં રચ્યોપચ્યો રહેવા લાગ્યો, અને માનસિક ભૂમિકા પર જીવવાનું પ્રમાણ ઓછું થવા લાગ્યું

‘કપડાંના વપરાશ તેણે વધાર્યો. ખર્ચાળ ખોરાક ખાતાં તે શીખ્યો. આધ્યાત્મિક રીતે કે ભુક્તિને અર્થાંતી રીતો વડે મનોરંજન મેળવવાને મદલે પોતાના આનંદ માટે તે પોતાની આસપાસના વાતાવરણ ઉપર વધુ ને વધુ આધાર રાખવા લાગ્યો આ રીતે છેલ્લે તે પોતાના દરેક જાનના મનોરંજન કે રમનગમન માટે પણ પૈસા પર આધાર રાખતો થયો

‘નાણાં પર રચાયેલી અર્થ-વ્યવસ્થાની જૂરી અસર એ ધર્મ કે સ્વચ્છંદ વધતો માલ્યો. સ્વચ્છંદની જોડે તેની દરોજનાં બીજા દ્વારો પણ પેસી ગયાં

છેલ્લે વિદ્વાન લેખક કહે છે કે

‘આરી જાનની જીવનપદ્ધતિથી માનવ જાનનાં અંધ પતનની અને આદિક ધ્વનનિની નોંધ લે છે

અમે આ ઉદ્દરણ જરા લાંબી રીતે ટાંક્યું તેનો અર્થ એ છે, કે ભારતમાં નહિ પણ ભારત બહાર જેઓ રાજકીય તત્ત્વમાં પડ્યા નથી તેવા વિદ્વાન ને વિચારણા પુરો કથળી રહેવા માનવજીવનને સમિત નજરે નીરખી રહ્યા છે

મુદ્દ અને ઉચ્ચતાની દરીફાર્થ રાજિદો શાપ બન્યો છે હડનાગો, આપધાતો ને અનીનિના ગુનાઓનું પ્રમાણ વધ્યું છે દુષ્કાળો, અજ્ઞ અને મોઢવારી ઇવન યાપી તરવો બન્યા છે આવેગોને એટના બહેકા વવામાં આવ્યા છે, કે માણસ દારૂગોળાનો ન જ બની રહ્યો છે સીની આખમાં વિનાસ છે પુરુષની નગરમાં જૂખ છે ખૂન તો સામાન્ય બન્યા છે દાદાઓએ જાણે દુનિયાને વીટી લીધી હોય એમ મુદ્દ, અકસ્માત અને મોત ડગને અને પગને સામે આવીને ઊભા છે !

બટકુ રાટનામાં જે શાન્તિ હતી, સાદી મૂપડીમાં જે ઉચ્ચ પ્રકારનો આનંદ હતો, એક ઓળાનું ને એક પહેરવાનું એમાં જે ગદસથાઈનો સતોષ હતો, એ આજે નષ્ટ થયો છે પગે પયાસ માર્શન ચાલ્યો જતો અને મહિને માસે સગતો સ દેશનો પત પામતો માણસ સુખી હતો—જને એ આપણને અપૂર્ણ લાગતો ટોચ-પણ આજે ખોળવા જેવો જરૂર છે એ માણસ કદાચ જ મળી હશે, પણ તકુરસત હતો, એ કોલેજમાં નહિ ગયો હોય પણ કોળાવિદ્યાવાળો ને નીનિવાન હતો એ ફિન્સફ નહિ હોય, પણ હૃદયવાળો હતો

માણસના હૃદયમાં એક વરૂ મેકું હોય છે આપણા જૂના પૂર્વજો એને બાધી રાખવાની મહેનતમાં માનતા, એને બહુ ખવરાવો ફટાવવામાં ન માનતા, એને જ્યાં ત્યાં દિનચાન કરવા દેવાની છૂટ ન આપતા

આજે એ વરૂને નિર્જંધ રાખવાની કેળવણી અપાય છે જે વરૂ ગર્ભ કાસે માનવજાતનું ગુનામ હતું, માનવજાત આજ એની ગુનામ બનતી જાય છે એક દેશથી ખીજ દેશની દુસ્મની, એક પ્રાંતથી ખીજ પ્રાંતની ચડસાચડસી, એક કુળથી ખીજ કુળની વિશિષ્ટ કુનિનતા ને એક માનવથી ખીજ માનવની મોટાઈ—આ માણસના દેખામાં અમે જમાવી એકેના વરૂની છુરકાનુરખી જ છે

આ વરૂને જેમણે પોતાની ઇત્તનસાધનાથી નાથી ચસાવી છે, એવા પનોતા પુઠ

ગાથાને વિદ્વાન અને ચિતક મુનિરાજ શ્રીચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ પોતાની ચિન્તનપ્રધાન મહુર સૈનીમાં મૂકી, માનવસમાજને જીવનનું એક નૂતન દર્શન આપ્યું છે

આવા માનવજીવન માટે-માનવ ભવ માટે લાયુ શું ? વ્યાસજી કહે છે, એ સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો

‘પરોપકાર પુણ્યય

‘પાપાય પરપીડનમ્ ।’

ઠાઈને આપણાથી નિર્લયક પીડા પહેચિ તે પાપ

પરના-પડોશીના ભવા માટે મથીએ તે પુણ્ય

આખરે નવનગમની લીટીઓ મૂળને આ નિવેદન પૂરું કરીશું

વ યો શોક યજ્યુ મુજ માન,

જ્ઞાન આ એક જ રે ।

વિના ધર્મ નવજ આ સ્થાન

ચલિત સૌ છેક જ રે ।

— દ્વસ્તીઓ

અનુક્રમ

૧	ભવતુ ભાર્તુ	૩
૨	ખીલુ અને શિખર	૨૮
૩	શત્યાની અહત્યા	૪૦
૪	આતમની અગ્નિપરીક્ષા	૫૫
૫	મોનનો મહિમા	૬૫
૬	સૌમન્યતુ આસુ	૭૯
૭	દિલની વાત	૯૦
૮	ભવતુ ભાર્તુ	૯૩
૯	આત્મવિલોપન	૧૦૫
૧૦	શોકના તળિયે શાન્તિ	૧૩૬

સર્વ રસથી ભરપૂર છતાં નીતિ-ધર્મ પ્રેરક
શ્રી. જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
ટ્રસ્ટનું સાહિત્ય

પ્રથમ વર્ષના પુસ્તકો

૧. ભગવાન મહારીર
લેખક : જયભિખુ
કિ ૩-૦૦
૨. મુવર્ણક કણ
લેખક : તિલાચ દેસાઈ
કિ ૧-૦૦
૩. સદ્વાચન એન્જી-૧
લેખક : જયભિખુ
કિ ૨-૫૦
૪. સૌરભ
લે મુનિ ચંદ્રપ્રભસાગર
કિ ૨-૦૦
૫. મતની ખાધી પૃથવી
લેખક : જયભિખુ
કિ ૨-૦૦
૬. સદ્વાચન એન્જી-૨
લેખક : જયભિખુ
કિ ૨-૫૦

બીજા વર્ષનાં પુસ્તકો

૧. ભગવાન મહારીર
લેખક : જયભિખુ
કિ ૩-૫૦
૨. વીરમતા પાણી
લેખક : રા. ભેરડી
કિ ૨-૦૦
૩. ભવનું ભાનું
લે મુનિ ચંદ્રપ્રભસાગર
૧-૨૫
૪. સદ્વાચન એન્જી-૩
લેખક : જયભિખુ
૫. પુરુષ અને પાપ
(નવકથા)
૬. અમધત આનંદધન
લેખક : પ્રો. ડૉ. ખીરુભાઈ
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૦
પોસ્ટેજ જુદું

શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
 હાંસીમાર્ગના દહેરા ચામે હિન્દી હરવાળા ખંડાર, અમદાવાદ

બવનુ બાતું

[નાવાંસુઝ]

ભવનું ભાતું

આ પાઠી વાઢળો વરસીને ચાક્યા

હતા માર્ગમા દીયડના ચર બંધ્યા હતા, વનસ્પતિ આગસ
મરડીને ધરતીપગથી બિભી થર્મ રડી હતી ધરતીએ બાલે ખુદાદાર
લીલી સાડી પહેરી હતી નાના નાના વનફૂલોએ એમા ભાત
ગૂથી હતી

આ વખતે એક સાધુનું અટવીને માર્ગ વીધીને આગળ
વધી રહ્યું હતું, પણ હવે આગળ કદમ ઉઠાવી શકાય તેમ ન
હતું માર્ગમા નાની નાની દોડીઓ ફૂટી રડી હતી લાળા લાળા
અગસિયા તરફ રહ્યા હતા જીવજંતુઓનો ઉપદ્રવ વધી ગયો
હતો, અને વેડકળામા પાણી બે કાઠે છલકાઈ રહ્યા હતા

મુનિવૃદ્ધના નાયક વિચારમા પડ્યા હવે આગળ કેમ

વધવું ? શહેર અહીંથી ઘણું જ દૂર જણાય છે આપાદી પૂનમને હવે માત્ર ચાર જ દિવસ બાકી છે મુનિએ ચાર મહિના તો એક સ્થાને રહેવું જ જોઈએ, પૂર્ણિમા પછી પ્રવાસ થાય નહિ

હવે ન આ અટવીમા રહેવાય કે ન આગળ વધાય !

એ જ સમયે આ અટવીમા મુક્તગાન ગાતો એક પડછંદ માણુમ આવ્યો આવતો દેખાયો એના મુખ પર પ્રતાપ હતો, બાહુમા બળ હતું ખલો ધનુષ્ય હતું અને પીક પર બાણનું ભાણ હતું

ખડકની જેમ અડગ એ આગતુંડ થયો, અને જાણે પૂર્વ-પરિચિત ન હોય તેમ એણે પૂછ્યું ‘સત ! અત્યારે, આવા ભયકર જગતમા આપ કયાથી ? ચાર દિવસ પછી તો પૂનમ છે શહેર અહીંથી ચાલીશ જાઉં દૂર છે માર્ગ ખાણીથી ભરાઈ ગયા છે, આતુર્ભાસ કયા કરવા ધાર્યું છે ?’

આગતુંકની ભાષા કડક હતી, છતાં એમા સરકારિતાની છાત હતી સાધુઓને લાગ્યું કે મુનિઓના ધાર્મિક આચારનો આ જાણકાર છે, નહિ તો આ નિર્જન વસતીમા રહેતા માણુસને આતુર્ભાસની અને વિહારની કદપનાય કયાથી હોય ?

આચાર્યે કહ્યું ‘ભાઈ ! અમે ભૂલા પડ્યા છીએ નીકળ્યા તો હતા અષ્ટાપદ જવા, પણ વર્ષા થતા ઘાસ ફૂટી નીકળ્યું પગદડી ભૂસાઈ ગઈ, અને અમે ત્રણ દિવસથી અહીંતહીં ભમીએ છીએ શહેરમા પહોંચાય તેમ લાગતું નથી તમે આટલામા કયાક વસતી-રહેઠાણ ન બતાવો ? મુનિને તો શુ શહેર કે શુ વગડો ! તમે મંજુરી આપો તો આ ચાર માસ અહીં જ તપ-જપથી દુકા કરી નાખીએ ’

આગતુકે ક્ષણભર વિચારમાં પડ્યો એક ક્ષણમાં તો એના મુખ પર અનેક ભાવો રમી ગયા ધીરધીરે એના હોઠીમાં રહેલા ઉત્તમ સસ્કારોએ એના પર વિજય મેળવ્યો ખીણ બણી આગળી ચીંધના આગતુકે કહ્યું

‘આ ટેકરીઓની ઓથમાં ઝૂપડીઓ દેખાય છે ને ? એ બીલની પહીં છે ત્યાં અમે રહીએ છીએ તમારે વસતી બેઠતી હોય તો ત્યાં મળશે પણ એક શરત છે, એ શરત તમે પાળો તો તમે ત્યાં ખુશીથી રહી શકો.’

સંધુદેવના નાયક આચાર્ય મુશ્મિન સમયસર હતા માણસને પારખવાની નૈસર્ગિક દૃષ્ટિ એમને મળી હતી ઝવેરી જેમ હીરાને પારખે તેમ એ માણસને પારખતા એમણે આ માણસમાં રહેલી સસ્કારિતા બેઠ લીધી અને પૂછ્યું : ‘ભાઈ ! શી શરત છે, તમારી ?’

પડછંદ કેહ જરા ટકાર કરતા નિખાલસ અને અપદ શબ્દોમાં એ પંડીવાસીએ કહ્યું ‘જુઓ, અમે રહ્યા લૂટારા અને તમે રહ્યા સત આપણા બંનેના માર્ગ જ ન્યારા અમારો માર્ગ માગવાનો અને તમારો માર્ગ તારવાનો અમારો ધર્મ લૂટવાનો અને તમારો ધર્મ આપવાનો એટલે તમે અમારે સગે થકો તો તમે બગડો, અને અમે તમારે સગે થકીએ તો અમારો રોટલો રંજળે

‘હતા તમારે વસતી બેઠતી હોય તો હું આપુ, પણ એક શરતે તમારે અમારી દુનિયામાં દખલ ન કરવી મારા હાથ નીચે પાંચસો લૂટારા છે અમારો ધધો છે લૂંટ, ખૂન ને ચોરી અમારા કોઈ પણ માણસને તમારે ધર્મનો ઉપદેશ ન આપવો. &

જાણ હું કે તમારો માર્ગ સાચો છે, સાચો છે, પણ અમારે માટે નહીં છે. અહિંસા સ્વીકારીએ તો ખૂન કેમ થાય ? લૂટ ન કરીએ તો પેટ કેમ ભરાય ? આપ અહીં ખુશીથી રહો, પણ શરત અમારે ધ્યાનમાં રાખજો નહિ તો

લૂટારાની આ નિષ્ણલસ વાત સાંભળી આચાર્યને આનંદ થયો. એનું વજનબધ કેનું અપહ હતુ ને છતાં કેટલી બધી સમજણથી બરેલુ હતુ ? આચાર્યનું હંચુ લોભાયુ એમને વચુ હમરો બકરાઓને બોધ આપવા કરતા આ એક સિંહને પ્રતિબોધો હોય તો કેવુ સુદર ? પણ એ પ્રતિબોધ પામે ખરો ? સાવ અસભવ અરે, જ્યાં ઉપદેશને સંભળવાની જ ના પાડે છે, ત્યાં બોધની તો વાત જ શી કરવી ? છતાં હિમનવાને શકા ન ખોવી આપ્યા અમર છે સાચા પુરુષાવીને કશુય અશક્ય નથી.

આચાર્ય એની વાત સ્વીકારી લીધી

ચારે બાજુ જિયા જિયા પર્વતોની દીવાલો હતી, અને એની વચ્ચે નાની નાની ટેકરીઓ પર કેટલીય છૂટીછવાઈ મૂપડીઓ હતી મૂપડીમાં વસતો. પ્રત્યેક માનવી કાળના અવતાર સમો હતો. એનો સ્વામ રજા, કાળી દાદી, વળાક લેતી મૂઝો, કઠાવર દેહ અને છુકાની બાધેલુ મો જોતા જ મામાન્ય માણસ તો હતો જતો.

આ મહાકાળોની દુનિયામાં સાધુઓએ પોતાનું મ્યાન જમા યું.

નિસર્ગના આ શાન્ત વાતાવરણમાં સાધુઓ મૌનમાં મસ્ત રહેતા આત્મસાધનામાં મગ્ન રહેતા જ્યારે લૂટનો માલ લઈ ચારે આ સાધુઓની ઝસતી પાસેથી પસાર થતા ત્યારે ક્ષણભર તો

એમના હૈયાના આધારિયા આકાશમા પણ ત્યાગની પ્રભા જગમગી જતી, પણ એરો એ પ્રકાશમા વધાવે ન થોભતા એ પેનાના ઘોડાએને આગળ દોડાવી મૂકતા !

એરો લૂટવામા મગ્ન હતા, સાધુઓ જપ-તપમા મગ્ન હતા ચાર મહિના વાયુના ઝંકોરાની જેમ વહી ગયા.

ગ્રીષ્મ ઋતુમા નદીના કિનારા પરથી પસાર થતા માણસને પણ શીતળતાનો સ્પર્શ થાય છે, તો શુ સધુનાન કિનારા પર રહેલ ને એની મોન બની શીતળતા ન -પરે ?

કારતક સુદ પૂર્ણિમાના નવપ્રભાતે આકાશમા મૂરજે પ્રકાશની પીચકરી મારી ત્યારે સધુઓએ વિહાર માટે કેક બાધી પહો પતિએ અવી ભાવપૂર્વક નમન કર્યું સાધુઓ આગળ વધ્યા પહોપતિ પણ એમને વિદાય બાપના થોડ સુધા એમને પગલે પગલે ચાલ્યો, પણ એના હૃદયમા કઈક મથન હતુ ચાલ ચાર મહિના સુધી સાધુઓ એમની પહોમા રહ્યા હતા, પણ દેવા શ્યાં તરી ! ન કોઈની અધી, ન કોઈની પાછી ! ન બેધ કે ન ભૂલ્યા ! કેવી પ્રેમભરી નજર !

પહોપતિ વિચારી રહ્યો, સાધુઓએ મોન રહીને જાણે વ્યખ્યાન આપ્યું હતુ રત્ય અને સયમની મૂક હવા ઊભી કરી હતી ! આજે એ હવા કામ કરી રહી હતી.

પગલડીના વળાંક આગળ આચાર્ય સુસ્થિત થઈયા એમણે છેડલી વિદાય માગતા હતુ ‘પહોપતિ ! તમને એક પ્રશ્ન પૂછુ ? તમે કહ્યું હતું કે ચાતુર્માસમા અમારે તમારા સળાધી કાઈ જ ન પૂછવું, પણ આજ એ ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું છે, સાથે તમારી એ શરત પણ પૂર્ણ થઈ છે એટલે કહો તો કઈક પૂછુ’

આચાર્યની સચમભરી સહૃદયતાએ પછીપતિના હૃયાનો કબજો લીધો એ ગળગળો ધર્મ ગયો બોલ્યો, 'પૂછોને પ્રભો ! ને પૂછવું હોય તે પૂછો હું આપનાથી કોઈ વાત નહિ છુપાવું'

'તમે કહો છો કે હું ચોર છું, પણ તમારા સસ્કાર તો ચાહી ખાય છે કે તમે કોઈ કુલીન વંશના છો તમારામાં રહેલા કેટલાક શુભો મને આકર્ષી રહ્યા છે, ભાઈ ! તમારું પોતાનું કુળ એ ચોરનું કુળ હોય ના '

આચાર્યની પ્રેમવાણીથી પછીપતિનું હૃદય પીગળવા લાગ્યું મીઠુને ગરમી મળતા એ ઓગળે એમ એનું હૈયું આચાર્યની પ્રેમ-ઉન્મામાં ઓગળી રહ્યું એને પોતાનો ભવ્ય ભૂતકાળ સાબરી આંચો એની આખમા વેદનાના આસુ આ-ચા-નાણે પહોંકે ભેટીને જળપીધ બહાર આંચો બને હાથવટી પોતાનું કપાળ દાબતા એણે કહ્યું

'પ્રભો ! પ્રભો ! એ જૂની વાત ન પૂછે બિગરના કેટલાક ઘા અમગદ જ સારા હું અત્યારે કોણ છું એટલું બાણો એ જ પૂરતું છે !'

આચાર્યને આગળ વધવું હતું તાપ વધી રહ્યો હતો, છતાં એ થક્યા એમની રત્નપારખુ નજર કહી રહી હતી કે ઝવેરાત અહીં જ છે આ કોલસામાંથી જ હીરો મળવાનો છે એ જરા નજીક આવ્યા, પિતા પોતાના પુત્ર પર જે વાત્સલ્યથી હાથ મૂકે તે વાત્સલ્યથી હાથ મૂકતા એમણે કહ્યું, 'પછીપતિ ! સ્મૃતિના અગારા પર શા માટે રાખ ઢાકી રાખો છો ? એ તમને અંદર ને અંદર બાળ્યા કરશે એને બહાર લાવો, જ્ઞાન અને પશ્ચાત્તાપના વારિથી એને ધુજાવી નાખો '

આચાર્યના સ્નેહશીના વચનો પટલીપતિના હૃદયામા ઊઠે ઊઠે ઊતરી ગયા. ગિરિરાજ જેવો અડગ દેખાતો પટલીપતિ સહજમા બાળક જેવો નાનો અને નિર્દોષ થઈ ગયો. આમુને લૂછતા એણે કહ્યું ‘પ્રભો! મારી આ વેદનાની જૂઠી તમારા ભાવભર્યા જ્ઞાનવચનોથી પણ નહિ ઠરે એ મને ઠારીને જ કરશે છતાં હું મારી વ્યથા આજ આપની પાસે ઠાલવું છું

‘મારો જન્મ ટીપુરીના રાજા વિમળચંદ્રાને ત્યાં થયો હતો. મારી માતાનું નામ સુમંગલા હતું મારું નામ પુષ્પચૂલ. મારે એક બહેન હતી એનું નામ પુષ્પચૂલા

‘હું મારા પિતાને એકનો એક પુત્ર હતો, એટલે તેઓ મને ઘણા જ લાડથી ઉછેરતા. અતરની એશિયાળ તો બાણો જ છે. મને દરેક પ્રકારની સ્વતંત્રતા હતી. દાસ-દાસીઓ મારી આજ્ઞા ઉઠાવવા સદા તત્પર રહેતા. સૌ મૂઠી મૂઠીને પ્રણામ કરતા, પણ જેમ શ્રીમત ધી-દૂધ પચાવી શકતો નથી, તેમ અધૂરા ઘડા જેવો હું આ સ્વતંત્રતા ન પચાવી શક્યો. માતા-પિતાના વાતસલ્યનો મેં દુરુપયોગ કર્યો

‘ધીમે ધીમે મારામા સ્વચ્છંદના આવતી ગઈ મારી ઉન્મત્તનાથી, માતા તોફાનથી મને લોકો પુષ્પચૂલને બદલે વકચૂલ કહેવા લાગ્યા. પ્રભા મારાથી ત્રાસી ગઈ

‘મારા આશ્રયને લીધે જુગારીઓ મત્ત થઈ ફરતા. મદિરા-પાનથી ડાલતી આખો લઈ હું ઘોડાને નગરીના રાજમાર્ગ પર પૂરપાટ દોડાવતો. મૂક અને નિર્દોષ પ્રજાજન હડફેટમા આવતો, ત્યારે એને કયા વાગ્યું છે એ પૂછવાને બદલે, એ હડફેટમા કેમ આગ્યો, એમ ઠહી ધમકાવી હું એને ફટકા મારતો. મારા આ જુવન-થી ત્રામેલી પ્રજાએ મારા પિતા પાસે ફરિયાદ કરી પિતાએ મને

મમતાથી સમજાવ્યો પણ હું ન સમજ્યો. માતાએ વાતમય-
લીની શિખામણ ગાપી પણ એ શિખામણને મેં ઠોડરે મારી.
પ્રેમાળ માતાએ વફાઈના જળની મને સિંચ્યો. પણ હું ન
પલ્લવો-કાગળ કે અવ્યંજનમાંથી હું પરચ બન્યો હતો !

છેલ્લું વાક્ય ઉચ્ચારના પછી પતિનો કંઠ ભરાઈ અભ્યો થોડી
વાંચલી એણે આગળ ગવાણું 'માતાપિતાની આ મમતાને
મેં નબળાઈ માની અને હું વધારે તોફાનો બન્યો. દરેકના
દિવસે તો મારા તોફાનો ઠાવે પડેલા મારાથી કટાણેના
પિતાએ આખર મને જાગાડે આપના કહ્યું 'હા, પાપી ! અડીથી
આપ્યો જા મને તારા મો બનાવીને નાંદ તારાથી મારી મક
મજા તરીકે મર્મ છે '

'આ શબ્દોએ માતા કાગળમાં ઘા કર્યો હું તેજ દરો
ધરથી બહાર નીકળી પડ્યો મારી નાનાં બહેન મારી સાથે જ
આવી બધા વિષય પડે તાય મરી નાની બેન મારાથી વિષય
પડે તેમ ન હતી અમારું બર્મબહેનનો પ્રેમ પુષ્પ અને પગલ
જેવો અતૂટ હતો અમે ચાલતા ચલતા આ અપીમા અની
ચક્રમાં ત્રણ ત્રણ દિવસના અખડ પ્રવાસથી મારી વીરભગિની
પણ થાકીને લેથ થઈ મર્મ હતી એણે કહ્યું 'બાઈ !

'મે પુષ્પચૂલાની સમે જોયું તો દોડ પરથી ઠરમાઈ ને
ખરી પડતા ગુલાબની જેમ એ ઢળી પડવાનો અણી પર હતી
એને એક વૃક્ષ નીચે બેઠાડી હું ખાનપાનની શોધ કરવા
નીકળ્યો. ત્યાં મારેથી એક ભીલ આવેલો દેખાયો હું થઈયો
મે એને મારી હકીકત સમજાવી એટલે એણે એના પછીમા
આવવાનું અમને આમ ત્રણ આપ્યું

'તેજ આ પછી, જ્યાં આપ ચાર મહિના સુધી રહ્યા તે

દિવસથી અમે અગી જ છીએ એ વૃદ્ધ, બધો જીવ મરી ગયો.
હવે એના મ્યાને હું આળ્યો છું પાચના લીલ મારા હાથ નાથે
છે આ સિંહગુફનો હું બેઠા જ બદલાયું છું એની, લૂટ ને ખૂન
એ માનું પધો, માનું નામ પડે ત્યાં મેટા ચમરણધી પજુ
મૂંછાં છોડે છે !

‘પણ આજ જ્યારે એ મમન જુ માના અને પ્રેમાગ પિતાને
ચાહ કરે છું ત્યારે દુઃખ વિપાદની હાથ વી ગમગીન અર્થ જાય
છે અને આખો આમુવી છવકાય છે

‘શું કહું ? આજે એ આ દુનિયામાં નથી માના-પિતાને.
પ્રેમ જગતમાં કયાંય થયો છે ? અમારા વિયોગમાં એ અમાની
પાછળ મૂકી મૂકીને મરી ગયા પજુ હું અલાગી એનો કે એમની
અતિમ ક્રિયા વખતે પણ ન જઈ સમયા જેનાં મને પ્રેમથી
પેળ્યો, એમને જ મેં હજો દીધો પ્રેમ ! આ મારી દુખ
જીવનકલાતી છે !’

આકાશ જાણી મહાપેટી ધ્રુવના તારા જેવી એની આખે માથી
મેં આમુ ટપકી પડ્ય

આચાર્ય સદ્દુહ્યભાવે બોલ્યા ‘પુણ્યવૃત્તિ આનું નામ
જ જીવન ! હું જાણુ છું કે તારા જીવનપથ પાપની ખીલમાં
અર્થને જઈ રહ્યો છે, છતાં ત્યાં પણ પ્રકાશને અવકાશ છે આવી
ખીલમાંથી પણ નિયમના પમથગદ્વાર માનવી ઉપર આવી શકે
છે આજ માનું દુઃખ કહે છે કે પુણ્યવૃત્તિને કઈક આપ, કઈક
જીવનપાથેય-જીવનુ ભાતુ આપ હું તને જીવના જાતા જેવા આર
નિયમો આપુ છું, જે આકરા નથી છતાં તારા મગમાં સંકાયક
જાની રહેશે —

‘ પહેલા નિયમ—

‘ હું ઇચ્છુ છું કે તું કોઈની હિસા ન કર, પણ એ તારા માટે અશક્ય છે તો આટલું કર, કોઈ પણ ઠેકાણે ઘા કરતા પહેલા સાત ડગલા પાછા હઠવું અને માત વાર પ્રભુસ્મરણ કરવું

‘ કમૂલ છે, ધર્મના અવનાર ! ’ લૂટારો બોલ્યો.

‘ હવે બીજો નિયમ—

‘ હું ઇચ્છુ છું કે તું સાદો ને સાર્વિક ખોરાક લે, પણ એ તું ન કરી શકે તો એમ કર જે ખાદ્યનું નામ તું જાણે નહિ એવું અન્નપૂર્યું ખાધ તારે ન જ ખાવું ’

‘ નહિ ખાઉં ’ લૂટારાએ સ્વીકાર કર્યો

‘ હવે ત્રીજો નિયમ—

‘ હું તો ઇચ્છુ છું કે તું શીલવત જીવન ગુજારે, પણ તું કદાચ એ ન કરી શકે તો રાજાની રાણીનો ત્યાગ તો તારે કરવો જ કારણ કે એ પ્રજાની માતા છે ’

‘ કેવી ધેલી વાતો કરો છો, મહારાજ ! રાજાની રાણી અને હું ? હા, હા, હા, ’ લૂટારો ખડખડ હસ્યો ને બોલ્યો ‘ કમૂલ, એકવાર નહિ, સાત વાર રાજા થાઓ તમે ’

‘ હવે ચોથો ને છેલ્લો નિયમ—

‘ છેલ્લે, હું ઇચ્છુ છું કે તું માસાહાર ન કર, પણ એ તારાથી શક્ય ન હોય તો કાગળ માસ તો તારે ન જ વાપરવું

‘ બોલ, આ ચાર નિયમ, આ ચાર મહિનાની પુણ્યસ્મૃતિ તારીકે તું ન ભૂલ શકે ? ’

‘ સત ! આજસુધી તો કોઈનેય આ માણુ નમ્યું નથી,

ત્યા આ હાથેને પ્રતિજ્ઞા તો કેણુ આપે? પણ તમારી મધુર વાણી અને સહૃદયતાભર્યું જીવન જોઈ છું અને મારું મનતક તમારા ચરણોમા ઢળી પડે છે અને સમજાતું નથી કે કોઈ વખત નહિ ખેંચનારું આ હૃદય આજે આમ કેમ ખેંચાય છે? તમારી પવિત્ર સ્મૃતિ નિમિત્તે આ ચાર નિયમ જરૂર પાળીશ પર્વત ડગે તો આ પુષ્પચૂલ ડગે. આ નિયમ તો આપણા મિલન ની પુણ્યસ્મૃતિ છે, અને મારા આ ભટકેલા ભવનુ એક પવિત્ર સાધુએ આપેલું ભાવુ છે’

વિદાય લેતા આચાર્ય સુન્ધિતે કહ્યું ‘પુષ્પચૂલ! માનવીમા રહેલા સંસ્કાર, એને સિંચન મળતા વિકસ્યા વિના રહેતા નથી તારા સંસ્કાર પણ તને જરૂર વિકસાવશે આજે જ્યાં અધિકાર દેખાય છે, ત્યાં કાલે પ્રકાશ દેખાશે પ્રકાશ અને અધિકાર ફર નથી અધિકારના પડદા પાછળ જ પ્રકાશ છે એ પડદો ઊંચકા વાની ઘડી ક્યારે આવે છે તે કેણુ કહી શકે?’

મુનિવૃદ્ધે વિદાય લીધી પગદડી પર ઊભેલો લૂટારો પુષ્પચૂલ જતા મુનિવૃદ્ધને જોઈ જ રહ્યો આજે એનું હૈયું અનુપમ મીઠાશ અનુભવી રહ્યું હતું

અપ્પમીના ચન્દ્રમા ગગનમા આનંદગીત ગાઈ રહ્યો હતો. પ્રકાશની મીઠી હેલી જામી હતી

પદ્મીના મેદાનમા એક પલગ પર બે જણુ એકબીજાને બાથ લીડીને સૂતા હતા ચન્દ્રકિરણો આ યુવાન રૂપભર્યા દેહો

પર નૃત્ય કરી રહ્યા હતાં, અને પોયજા જેવી સુંદર આખો પર નિદ્રાદેવીએ આસન જમાવ્યું હતું

હૂનો માવ લઈને ધમમસતો પુપચૂત જેવો પોતાની પછી મા આવ્યો, તેવી જ એની પહેલી નજર આ દૃશ્ય પર પડી એ ચમક્યો, આહ! પોતાની જ પત્ની સાથે ટોર્ષ પુન્ય પક્ષગમા પોઠયો છે, અને એનો જમણો હાથ એના વક્ત્રચ્ચ પર છે

રે પાપી! પુપચૂલને આખે તમ્મર આવવા લાગ્યા કોધથી એનું હંધુ સગી જિંધુ અગમગમાથી તલુખા ઝરવા લાગ્યા એણે તલવાર ખેંચી એક જ ઘાએ બનેના માથા ઉડાડવાના નિર્ણય સાથે એણે આગળ પગ ઉપાડ્યો ત્યાં એને પેટો મુનિનો નિયમ યાદ આવ્યો -

‘ઘા કરના પહેલાં સાત ડગલા પાછા હંધુ અને સાત વાર પ્રભુના નામનું ન્મરણ કરવું’

અદ્ધર જીઠેલી તલવાર આકાશમા વીજળીની જેમ ચમકતી હતી એણે ડગલા પાછા ભર્યા એક બે ત્રણ ચાર ને પાચમુ ડગલુ ઉપાડે ત્યાં તલવાર પાછળની બીત સાથે અધડાઈ અવાજ થયો અને પુન્ય જબડીને જાગ્યો ‘કાણુ? ભાર્મ! ઘણુ છવો મારા ભાર્મ!’

પુપચૂલના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો પોતાની જ બહેન પુપચૂલા પુરુષના વેશમા પવનગમાથી છલગ મારી બેઠી થઈ

તલવાર મ્યાન કરતા એણે પૂછ્યું ‘આ બધું શું માંડ્યું છે? તું પુરુષના વેશમા? આજ તો મહાન અનર્થ થઈ જતલ લવુ થજો એ મહાન સતત્ત્વ! એમના નિયમે આપણી રક્ષા કરી’

વસતનેના જરા બાળસુ હતી એની જાંઘ પુપચૂલા જેવી

હજીવી ન હતી એ કોણાહલ થયા પછી જાગી. એની ઘેનસરી આખમા કુતૂહલ હતું કમગની પાળડી જેવી એની મત આખો ઉપાલભ આપી કાઠક પૃચ્છા કરી રહી હતી ‘આ શું મરબડ આદંગી છે ? આહ, બિઘ કેવી જામી હતી !’

પુષ્પયૂલના મુખ પર હળુ અહોભાવ હતો. એ પલંગ પર ઠેઠો એનો ખભો દ દે ગતા પુષ્પયૂલાએ કહ્યું ‘ભાઈ ! તમે ધાડ પાડવા બિપડયા, અને અહીં નટમડગ આવ્યું એમનું નાટક જોવા સો ગયા મારા બાણી વસતમેના અને હું-અમે બે જ બાકી રહ્યા ત્યા આપણા હોતે આવી કહ્યું ‘રાજના માણુનો અહીં આવ્યા છે પુષ્પયૂલની હાજરીની જરૂર છે શ્રીનગરમા ધાડ પડી ત્યારે એ અહીં જ હતો, એમ આપણે બન્નાની સડીએ એવું કાઠક કરો’ એવે મે તમારો વેશ પહેર્યો હું પતિ બની આ મારા પત્ની બન્યા-અમે તમારી હાજરી સિદ્ધ કરી રાત્રે મોડેથી આવ્યા અને એ જ વેરામા સૂઈ ગયા વેશનું કેવું પરિવર્તન ! તમેય થાપ ખાઈ ગયા ને !’

વસન્તમેના અત્યાર સુધી ચૂપ હતી એ વાત સમજી ગઈ એણે કટાક્ષ કર્યો ‘અમારા પર તમારો કેટલો વિશ્વાસ છે, તેની આજ ખબર પડી ગઈ ! ગમે તેવા તોય તમે તો લૂટારા ને ! તમારે મન હશુય પવિત્ર નહિ, આખી દુનિયા ચોર અને ઠગ તમારે માણસ મારવો અને ચીસડું કાપવું બ ને સરખા !’

આ વાત પછી આઠ દિવસ પછુ નહિ વીત્યા હોય ત્યા પુષ્પયૂલને ધારાનગરી પર ત્રાટકવાનો વારો આવ્યો એના પ્રયાણુ

સમયે અપશુકન થયા, પણ એવી વાતોને ગણકારે એવો એ હીરુ ન હતો એના લોહીમા વીરતા અને સાહસ હતા, છતા કાળ કાળનુ કામ કર્યે જ બાંધ છે

એણે લૂટ ચલાવી, પણ એકિયાતો અને ગામલોકો શમ-સન્ન હતા એ ધૈર્યથી લડ્યો, પણ સામે સમૂહ મોટો હતો સમયસૂચકતા વાપરી એ સરકી ગયો, અને એ જગલની એક ભયંકર ખીણમા ઊતરી ગયો

પર્વતની હારમાળામા પુષ્પચૂલને પકડવો એટલે પાણીમા મગરને નાથવા જેવો પ્રયત્ન હતો હવે એ નિર્ભય હતો, એણે એક ઝાડની નીચે એના દેહને લગાવ્યો ત્યાં એના સાથીઓ પણ આવી પહોંચ્યા

ખળખળ વહેતા ઝરણાના કિનારા પર ઊભેલા પુષ્પિત વૃક્ષ નીચે પડ્યો પડ્યો પુષ્પચૂલ વનસ્પતિને નિહાળી રહ્યો'તો, ત્યાં એના સાથીઓએ એની આગળ ફોનો દગલો કર્યો કેવા સુદર એ ફળ હતા! ગોળ અને સુવાળા, ગીલા અને સૌરભથી મહેકતા ફળ જોતા જ મોમા પાણી છૂટે

છરાથી ફળને સમારતા પુષ્પચૂલે પૂછ્યું 'જગુ! આવા સુદર ફળો ક્યાથી લાવ્યો? એની સુવાસથી જ નાક તૃપ્ત થઈ બાંધ છે આ ફળનુ નામ શું?'

જગુએ ચીર મુખમા મૂકતા કહ્યું 'નામ ને કામ કોણ પૂછવા બેઠું છે? એની મીઠાશ અને એનો રગજ એની ઉત્તમતા સિદ્ધ કરે છે'

'ના, ના, એમ ન કહે, મારે તો નિયમ છે જે ફળનું

નામ હું ન જાણું એ અજાણ્યું કૃષ્ણ મારે ન ખાવું નામ કહે
તો ખાઉં, નહિ તો લે આ તારું કૃષ્ણ ખાણું

‘તો રહો ભૂખ્યા ચોરી કરવી છું અને નિયમ પાળવા છે !
ગાવું છે, ને લોટ કાકવો છે, બે વાત ન બને’ બીજા સાથીએ
ચીર મોખા મૂકના કહ્યું

‘સાથીઓએ કૃષ્ણ ખાધા, પછી પીધું અને જરા આંડે
મડખે થયા. પુષ્પચૂલના પેટમાં ભૂખના ભડકા બધ્યા હતા આજ
નિયમ જરા આકરો લાગ્યો, પણ એ ટેકીલો હતો પ્રતિનાને
એ પ્રાણ માનતો

કલાક આરામ લઈ એ ઊભો થયો કપડા ખખેર્યા અને
સાથીઓને હ ઢાળ્યા પણ કોણ જાગે ? સો ચિત્તનિદ્રામાં પેઠયા
હતા સાથીઓને મૃત્યુશય્યામાં પેઠેલા ભેઈ ક્યાક આભગેલી
એને ઈંદ્રવજ્રના કૃષ્ણની વાત યાદ આવી ગીઠ, રગીલા, મુવાળા
ને મુગધવાળા-ઈંદ્રવજ્રના કૃષ્ણ ! આહ ! ત્યારે તો વાન ખલાસ
હું એક જ ગદ્યો આંઠે સાથી પૂરા ! રે, સત ! તમે તે મને નિયમ
આપ્યો કે જીવન આપ્યું ?

એવું માથું હવામાં નમ્યું એની આખમાં મહાના નીર
છલકાયા એનામાં રહેલું સરકારનું જીવનબીજ ફૂટી નીકળ્યું
એ પટ્ટીમાં આવ્યો ત્યારે એના ચિત્તમાં પ્રકાશનો પમરાટ હતો

પત્રીપતિએ નિર્ણય કર્યો, ચોરી છોડી દેવી પણ એના હૃયાના
લિડાણમાં એક કામના ઘણા વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠી હતી
પૂર્ણિમાની પ્રકાશમય રજનીમાં રાજાની પટરાણીના ગંગાનો
નવલખો હાર ચોરવો અને પોતાની આ અપૂર્વ ઔર્યકળાથી

ઉત્તમિનીના પોર-નો અને નૃપતિને આશ્ચર્યચકિત કરી દેવા બસ, આટલું કરી લઉં, પછી સદાને માટે ચોરીને તિલાંજલિ!

પૂર્ણિમાને ચોદા દિવસની જ વાર હતી એ દિવસે ગણવા લાગ્યો પૂનમ આવી અને એ દિવસે એ પેતાના સાધનો સાથે રાજમહેલમાં પહોંચી ગયો. અગાસીના પલંગપર રાણી પેદર્યા હતા એણે આકાશમાં મીટ મારી, તો જાણે આરસની તખતી પર મુકાફા જોઈવ્યા હોય એવા સફેદ તારા આકાશમાં ચોલી રહ્યા હતા. ચંદ્રના ધવલ કિરણો રાણીના રૂપભર્યા અંગને રનાન કરાવી રહ્યા હતા.

પુષ્પચૂલ ધીમે પગલે પવન પાસે સરક્યો ત્યાં રાણી સફાળી જતગી બિઠી, એની વાળીમાં કપ હતો છતાં સરખવાહક રીતે તેણે પૂછ્યું 'ઢાળુ છે તું ?'

આદનીમાં પુષ્પચૂલનો રૂપાળો અહેસા વધુ રૂપાળો લાગતો હતો એની ઝીણી આખમાંથી ઝરતી ન્યોત્સના, એનો સશક્ત હેઠ, હાલ જેવી એની ઉપમેક્ષી છાતી, એના મધ્ય પર બિડના વાકરિયા વાળ-આ સૌ પુષ્પચૂલના રૂપની જાણે પ્રશંસા કરતા હતા.

અચળનારીના મનને નચાવી મૂકતું એનું જીવાન રૂપ રાણીના મન પર પળ સુઆજ્ય જમાવી બેડું એ ચૂપ જિજ્ઞાસુ હતો, એના મુખ પર ભયને બદલે વીરતા રમી રહી હતી.

રાણી પલંગ પરથી અગચર્ચ લેતી હોવા થઈ એ એની પાસે આવી, અને બોલી

‘પુષ્પચૂડા! હું બાતુ છું કે તું ચોર છે તારે ચોરી કરવી છે ના? ગભરાઈશ નહિ આજ તો હું પોતે જ ચોરીના માવ તારીકે તારા હાથમા પકડ્યા તૈયાર છું તું તો દાગીના ચેરવા આવ્યો છે, પણ મારા મનના ચોર! હું તો દેક, દગીના અને દિલ બધું આપવા તૈયાર થઈ છું આવ, જરા નચ્ચક આવ!’

પ્રધાન્ત રમની છે ઝિઝમની યુવાની છે એકાન્તનો સમય છે

‘ચન્દ્ર શેદિણી સાથે રસવડાણ લૂંટી રહ્યો છે, તો આપને શા માટે વચિન રહીએ?’ મધુર ઝિમન કરી રાણી એનો હાથ ઘડવા ગઈ, ત્યાં એ બે ડગલા પાછો ફરી ગયો.

વાનાવસ્થા તો એણે હતું કે એક યોગી પણ ગમી જાય. જ્યારે આ તો એક ભોગી હતો. પણ આ ભોગીના હયામા એક છવતયોગીની મૂર્તિ બેઠી હતી એ ફરી રહી હતી ‘પુષ્પ! આજ તારી કમોટી છે તું કહેતો હતો દેહના ટુકડા થયે પણ પ્રતિજ્ઞાની પવિત્રતા નહિ જાય. વાતો ઘડ્યા કરે છે આજ તારે તલવારની ધાર પર આવવાનું છે કોપને ઘણી શકાય છે, ભૂખે રહી શકાય છે, વીરતાથી સિદ્ધને કળંગે કરી શકાય છે, પણ એકાન્તમા રૂપથી છવકાતી યોવનવતી નારી જ્યારે નિમત્રણ આપે ત્યારે ટકવું એ તો વીરનું-ના-મહાવીરનું કામ છે.’

પુષ્પચૂડા પેતાના ચિત્તમા રમી રહેલી એ ત્યાગમૂર્તિને નમી રહ્યાં એ મનમા જ ગણગણ્યો ‘શુરદેવ! તમારી આજને છોડી નહિ દઉં આપે પ્રગટાવેલા પ્રતિજ્ઞાદીપને અખંડ રાખીશ’

રાણીએ હાથ પકડ્યા કહ્યું ‘કેમ દૂર જાગે છે? ભીરુ! હરે છે? હું રાણી! મહારાજાની માનીતી નવી રાણી તારા પર પ્રસન્ન થઈ છું, અને તું દૂર જાગે છે?’

ઝટકો મારી દૂર ખસતા એણે કહ્યું ‘મા, તમે આ શું બોલો છો? ધર્મને કેમ ભૂલો છો? અમે તમાગ બાળકો! બાળક માને પાપભરી નજરથી ઠેમ ભેઈ શકે?’

વાર્તાલાપ ધીમે હતો, પણ રાત પ્રશાન્ત હતી, એટલે પડખેની અગાશીમા સૂતેલી વ્યક્તિને એ સભાગતો હતો આ વ્યક્તિ પોતાની સમગ્ર ઇન્દ્રિયોને કેન્દ્રિત કરી, નાનામા નાના શબ્દને પણ પકડી રહી હતી એના અગમા શાપનો જવાબામુખી ફાટ્યો હતો. અત્યારે એની સામે ડોઈ એ ભેયુ હોત, તો એને ભેતા જ એ છળી બાત, એની એની લીપણ આદૃતિ હતી એનો હાથ તલવાર પર ગયો, હતા એણે શાપને દાખી વાર્તાલાપને પૂરેપૂરો સાભાગવા પ્રયત્ન કર્યો

સારાંએ નિમ્ન કર્યું એના દાતના શ્વેત કિરણો સાથે ચન્દ્રકિરણ મળ્યા એ બોલી

‘ઝટકો મારીને નાસી જવા માગે છે? કાયર! ચોરી કરવા નીકળ્યો છે અને ધર્મ ને નીતિની વાતો કરે છે? ધર્મ પાળ્યો હતો તો ચોરી જવા શું કામ આ-યો? નીતિને માનતો હોય તો આવા ધધા શું કામ કરે છે? પણ જવા દે સોહામણી રાત વીતી રહી છે આનન્દની પળો સરદી રહી છે રાજા તો હવે વૃદ્ધ થયા છે શાશ્વ પણ કહે છે, કે વૃદ્ધ્ય તરફો વિષ્ણુ-યોવનવતી લલના વૃદ્ધને ઝેર ખરાબર છે માગ છવનમા યોવનની ભરતી આવી રહી છે, ત્યારે રાજાના છવનમા એટ છે મારા દિલના ચોર! આવ આગે સમય ફરી નહીં મળે તારા ચરણોમા હું મારા તન, મન ને ધન-સર્વસ્વ ધરુ છું’

પ્રપચલના મુખ પર દૃઢ નિશ્ચયની રેખાઓ બેચાઈ-

એ દૃઢ સકટપ સાથે બોલ્યો ‘રાણી! તમે શું માનો છે ? શું ચોરને ધર્મ ન હોય ? ધર્મ સોનેય હોય પણે એનો ધર્મ અધારી રાત્રીમાં શું તારા નથી હોતા ? ગમે તેવા ધધામાં પણ ધર્મનો પ્રકાશ હોઈ શકે છે રાણી! મારે માથે ટેક છે મારા શુનનો બોલ છે હરકોઈ સજરાણી મારે માટે મા સમાન છે’

રાણીએ પોતાની પાણીમાં હાસ્ય અને સત્તાનું મિશ્રણ કર્યા કહ્યું ‘તને ખબર છે કે તું કયા છે ? વધારે વાતો રહેવા દે મારા મનની જા મારે આધીન ધર્મશ તો તું ધન્ય ગનીશ ના કહીશ તો હુમલા ન અગરક્ષકોના બલા તારી છાતીને વીધીને આજણી કરી નાખશે.’

‘રાણી ! ધિક્કાર હો આ પાપી કામને ! બે ક્ષણના આવેશમાં પાગલ બનીને, તમે તમારા સ્ત્રીધર્મમાં અગરા મૂકી રહ્યા છો ! તારી પાને સત્તીધર્મ નથી, સાચે પ્રેમ પણ નથી, માત્ર પાશવતા છે-વાસનાની પાપજવાળા છે પણ હું એનો નીચ નથી. જાણાઓથી વીધાવા છતાં હું માને નિયમ નહિ તમું પ્રતિજ્ઞા પાળતા પાળતા મરવામાં પણ મજા છે !’

માગણીના અમ્બીકારથી રાણી છટેકાઈ એતો એક ચીમ નાખી સંનિકે દ્વારે જાણુથી ધમ્મી આવ્યા પુષ્પચૂવની છાતી પર જાણા મહાઈ ગયા.

નારી સૌમ્યતાની મૂર્તિ છે, પરંતુ વિક્કરે તો મહાગાળી પણ એ જ છે પડી એની પાસે દયા, કરુણા શોધીય ન જડે!

અત્યાર સુધી આ વાર્તાવાપને શુભપણે સાલગનાર વ્યક્તિ એકદમ પ્રગટ થઈ એણે આજ્ઞા કરી ‘સંનિકે ! આ ચોરને મારા મહેલમાં લઈ જાઓ રાણીને કારાવાસમાં પૂરો’

મહારાજની આ વિષમ આજ્ઞા સાભળી મૈનિકો સ્તાબ્ધ થઈ ગયા એમની પ્રતાપી આજ્ઞા વિરુદ્ધ જોલી શકે પણ કોણ ? અને અકારણ આવી આજ્ઞા કરે પણ કોણ ? જરૂર કાર્ધક ભેદ છે

રાતભર રાજા અને પુષ્પચૂલે વાતો કરી અને એને જાણવા મળ્યું કે દુનિયામાં જે વડચૂલ ચોર તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો એ તો મહારાજા વિમળયશનો પુત્ર પુષ્પચૂલ હતો એ સિવાય બાકા ઉત્તમ સરકાર ક્યાથી હોય ?

સવારે સભામાં જાહેર કરવામાં આવ્યું કે રાજકુમાર પુષ્પ ચૂલને ઉત્તરચિનીના મેનાર્પિત બનાવવામાં આવે છે, એમના સાથીઓની મૈન્યમાં ભરતી કરવામાં આવે છે, અને રાણીને દેહાતદ્વની શિક્ષા કરવાનાં હતી, પણ પુષ્પચૂલની વિનવણીથી એમને ક્ષમા આપવામાં આવે છે

ઉત્તરચિનીમાં આનંદતુ મેળુ ફરી વળ્યું આજ સુધી જેનો લાય નગરીને માથે ભમતો હતો, તે જ હવે નગરનો રક્ષક બન્યો નગરી અભય બની

મહેલની ચન્દ્રશાળામાં જોશિકાને ટેકે પુષ્પચૂલ આડો પડ્યો હતો એની સામે બેઠેલી વસન્તસેના એના મુખ પર રમતા મનોભાવને જાણવા પ્રયત્ન કરતી હતી દાણમાં આનંદના શિખર પર તો દાણમાં ચિંતનના સાગરમાં એમ એ ચઢ-ઝિતર કરી રહ્યો હતો. પુષ્પચૂલે કહ્યું

‘વસન્ત! માણસનું જીવન કેવું ગહન છે? ધન્ટીની જેમ એમાય કેટલા ખાડ-ટેકરા છે? એ પણ આ એક જીવનમા કેટલા વેષ ભજવ્યા? રાજકુમાર મટી પ્રજાને ત્રાસ આપનાર લૂટારો થયો. દારૂડિયો અને ખૂનો પણ થયો અને હવે માગ ભાગ્યે સેનાપતિનું ગૌરવભર્યું મ્યાન મળ્યું તને ખગર છે? અહીં સુધી દોરનાર કયો પ્રકાશ મારા જીવનમા કામ કરી રહ્યો છે?’

વસન્તસેના એના મનોભાવને જાણવા તો ઝખતી જ હતી, ત્યાં એ પોતે જ પ્રગટ કરી રહ્યો એણે પ્રકાશની વાત કરી એટલે વસન્તે પૂછ્યું ‘ના, આપના જીવનમા કયાથી પ્રકાશ આવ્યો છે, તે હું જાણતી નથી, પણ હમણા તમારું જીવન જોયે જઈ રહ્યું છે એમ લાગે છે આજ સુધી મને મારા કુળના સન્કારનો ગર્વ હતો, પણ હવે લાગે છે કે તમે મારા કરતા આગળ વધી ગયા છો, અને તમને આખવા હું તમારી પાછળ દોડી રહી છું, તમને આખી શકીશ કે નહિ? દેવ! તમે મને છોડીને તો આગળ નહિ વધી જાઓ ને? તમારો પ્રકાશ આપણને જીવંત તો નહિ પાડે ને?’

વસન્તસેનાનો ભય ભોંઈ એ હસી પડ્યો ‘અરે, તું તો હજી એવી જ રહી હું કર્મ સાધુ નથી થવાનો કે તને મૂકીને આગળ જઈ હું તો ઠહું છું, આચાર્યે આપેલી પ્રતિજ્ઞા મને જોયે ને જોયે તઈ જાય છે હું કયા હતો ને કયા આવી ગયો? કયા ચોરનું અધકારમય-ભયભર્યું જીવન અને કયા આજનું ગૌરવભર્યું નિર્ભય જીવન! આહ! એ દિવસે એ નિયમનું મૂલ્ય મારે મન કાઈ ન હતું આજ એ જ નિયમ મારા જીવનનો વિધાયક બન્યો છે મારા નિર્ભાગીના ભવનું સાતું બન્યો છે

‘મનમા થાય છે કે ગુરુને વદન કરી આવું—એમના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરું પણ એ કયા મળે? જ્યેષ્ઠ માસમા પુષ્પચૂડાનાં લગ્ન પત્ની જાય એટલે ગુરુદેવની શોધમા નીડળી પડુ છ’છા તો એવી વાય છે કે એમના ચરણોમા બેસી મારા પાપનું પ્રક્ષાલન, માગ બિના બિના આમુઓથી કરું ’

વાર્તાલાપ આગળ ચાલત પણ એટલામા તો બહાર રમવા ગયેથો એમનો સૌથી નાનો પુત્ર અજય આવી પહોંચ્યો, એટલે વાતને દૂધી કરતા વસન્તનેનાએ કહ્યું:

‘હોકો, જન્મવાનો સમય થયો છે સ્વપ્નોથી પેટની ભૂખ નહિ ભાગે સપનાની મુખલડી ભૂખ ભાગે નહિ રેલોલ! ’ વસન્તનેના આનંદમા આવીને ગાવા લાગી

પુષ્પચૂડને હોદ્દો સભાબ્યાને બાર મહિના થયા હતા, પણ એક સુગમા ન આવે એવું પરિવર્તન આ બાર મહિનામા આવ્યું હતું પ્રજામા નિર્ભયતા, શિશ્ન, ‘સયમ ને શ્રદ્ધા આબ્યા હતા ચોરની કળા ચોર જાણે ચોર સેનાપતિ બને ત્યા બીજે ચોર આવે કયાથી? અને આવે તો કાવે કયાથી? ’

સેનામા, પ્રતાપમા, નસ્રતામા ને શક્તિમા એ અપ્રતિમ બન્યો હતો રાજા અને પ્રજા બન્ને એને બહુમાનની દૃષ્ટિથી જોતા.

એક નમતી સાગે રાજાએ કહ્યું ‘પુષ્પચૂડ! તમારા આબ્યાથી રાજ્યમા શાન્તિ છે, પ્રજા નિર્ભય છે લૂટ અને

ચોરીના અનિષ્ટ દૂર થયા છે પણ પડોશી સંજ્ઞાની દુર્નીત પ્રજા આપણી પ્રજાને રમડે છે મરહૂક પર વારવાર અથડામણુ ઊભી થાય છે અને ગર્ભકાવે તો યુદ્ધનો સંકેત કરતો હાલિય આબો છે તો યુદ્ધની તૈયારી કરે અને તમાગી એક નવીન બબ્બનમ વીગાથા લખે'

પુ'પયુવના પગક્રમ પાને શુ અગકથ હનું ?

ઉત્તરધિનીને પુષ્પગુવના અદ્ભુત વીરત્વબર્થા પગક્રમથી યુદ્ધમા વિજય મળ્યો પણ જીવને જીત્યા ધાથી એનો દેહ વેદનામા તરફથી ગળી હતો એના બગઅગમાથી અધિર વડી રહ્યું હતું વિજય મળ્યા છતાં સૌન્દર્ય દિવમા દુખ હતું

વંદનાને કહ્યું 'પુષ્પયુક્ત એક રીને જાણી રાકે તેમ છે'

'હૈ ? જાણી રાકે ? કઈ રીને ? અને કયા ઉપાયથી ?' રાજાએ આસનપરથી અર્ધા બેસા મના પૂછ્યું

વંદનાને કહ્યું 'મેનાપતિ પુષ્પયુવ એમા સમત નહિ થાય, એવી મને શકા છે'

'કેમ સમત ન થાય ? અથવા પ્રમગે ગમે તે ઉપચાર કરીને પણ જીવ બચાવે નોર્થએ જીવ કરવા વધારે શું છે ?' નૃપતિએ પોતાનો અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો

'ઓષધમા જો કાગમાસ અપિવામા આવે તો જ આ ઝેરી ધા કાઢાય અને રાગીરમા રક્ત આવે ' વંદે બીના બીના ઉપાય કહ્યો

પુષ્પમૂલનો દેહ લથડી જયો હતો જોવવાની રાક્ષિત ન હતી, છતાં કાગમાસનું નામ આવતા એનાથી ન રહેવાયું

‘વેદરાજ ! એ કદી નહિ જને જીવ કગ્તાય મને મારો ધર્મ વધારે વડાલો છે દેવ પડે તો પડવા દો આવતી કાલે જનાર દેહ આજ જાય તોય શુ ? મેં જે ચીજનો ત્યાગ કર્યો છે એ મારે ન ખપે, મારા વીગ્તવનુ એ અપમાન છે હું માત્ર દેહથી વીર નથી, દેહથી પણ વીર છું પ્રતિના એ મારા પ્રાણ છે ’

‘આપ વધાર ન બોલો, બોલવાથી હૃદયને નુકશાન થશે’ વાતને વચ્ચેથી જ કાપતા વેદરાજે કહ્યું

‘વેદરાજ ! મરનારને કોઈ બચાવનાર નથી દીપકની વાટ જ જ્યાં બળી ગઈ હોય, ત્યાં ગમે તેવું તેલ રેડો તોય શું વળવાનું છે ? જીવનમા નવી વાટ મુકી એ તમારા હાથની વાત નથી પૂર્વજન્મમાંથી એ જેટલી લાભ્યો છું, તેટલી જ રહેવાની છે’ પુષ્પચૂલ થાક ખાવા યેઝ્યો

‘મારો આત્મા કહે છે વાટનો અત હવે આવી ગયો છે, મને શાંતિથી, અમાધિથી મરવા દો મને સતોષ છે મારા ગુરુએ દીધેલી પ્રતિજ્ઞા મેં જરાખર પાળી છે એ મારું બવનુ બાનુ છે મને હવે કે કાગમાસ ખાવાનો વારો કયા આવવાનો છે ? પણ આજ એ વાત તમે ઉચ્ચારી બાણે નિયમ મારી કસોટી કરવા આવ્યા હતા અત્યારે કરુણાળુ ગુરુદેવની મૂર્તિ મારા નયન સન્મુખ રમી રહી છે’ પુષ્પચૂલ અટક્યો એની આખમા આંસુ આવ્યા

અતરમાંથી બાણે નાદ આવી રહ્યો હતો ‘પુષ્પચૂલ ! જીવ વચ્ચનો મોહ રાખીશ નહિ, નૂતન વસ્ત્રો તારા માટે તૈયાર છે તે પ્રતિજ્ઞાને પાળી છે, તો એનું કળ પણ અપૂર્વ દેવ-બવનની પ્રકાશમય ખડકની પ્રકાશમય શબ્દો તારી પ્રતીક્ષા કરી રહી છે ’

એની આખા તોજ ચમકયું એવે કહ્યું ‘હું જાઉં છું-
સમય પૂરો થયો છે’ અને પ્રભુમરણમાં એનો દેહ ઢળી પડ્યો

પુષ્પચૂલના દેહની આસપાસ એના કુટુંબીઓ, રાજા,
પ્રજા-સૌ બેઠા હતા અને તેની શ્રદ્ધાને, તેની ઊંડી સમજણને
અજાણિ આપી ગયા હતા તે દાણે પુષ્પચૂલનો આત્મા
દેવલોકની પુષ્પશય્યામાંથી આગસ મરડીને બિભો થતો હતો.

જય જય નદા, જય જય બદા !

મૃત્યુલોકમાં આસુ હતા દેવલોકમાં આનંદ હતો.

ખીણ અને શિખર

ગ્રી ખનુ મન્યાઈ હતું તન અને મનને ગેદી નાખે એવો તાપ હતો. મુખી લોકો વિશ્વામઘૃહમાં આરામ લઈ રહ્યા હતા, હુ ખી લોકો વૃક્ષ નીચે લપાયા હતા. પખીઓ માળામાં સતાયા હતા એ વખતે પારિજાતકના પુખ્ત જેવો ઢામળ સાધુ અરણિક આગે પહેલવહેલો શિક્ષા માટે જઈ રહ્યો હતો.

અરણિકે પિતા દત્તની સાથે કિશોર વયમાં સસારત્યાગ કર્યો હતો. એની નાતા ભદ્રા મયમ લઈ માધ્વીસઘમાં વિહરતા હતા. પિતા સાધુજીવનમાં સાથે જ હતા. પિતાના વાતસત્યને લીધે સાધુજીવનની કઠિનતા અરણિકને અપર્ણ નહોતી.

અરણિકનું પ્રત્યેક કાર્ય સ્નેહાળ મુનિ-પિતા દત્ત ઉપાડી લેતા. એ તપસ્વી હતા, ત્યાગી હતા, છતાં પુત્ર પ્રત્યેના સ્નેહના

તાતલા એ નહોતા તોડી શક્યા અને તેથી જ તપ અને ત્યાગના તાપમા પળ અર્ચિક બાઈજીના ફૂલ જેવો મુકુમાર રહ્યો હતો.

માનવીનો સ્નેહ ગમે તેટલો ઊંડો હોય પણ તે મૃત્યુને નથી ખાળી શકતો કાળ પોતાનું કર્નલ્ય કઠોરતાપૂર્વક કર્યે જ લાય છે.

આયુષ્ય પૂર્ણ થતા દત્તમુનિ સ્વર્ગે સિધાયા.

અર્ચિક માટે સસાર શૂન્ય જેવો તો હતો જ, પણ આજ એને મધુઝવન પણ શૂન્ય જેવું બમ્મુ અને એને વિશ્વા લાવી આપનાર ઠોઠ નથા, એના બરડા પર પ્રેમભર્યો હાથ દેવનાર ઠોઠ નવી, સ્નેહલીના ગળદેમા એની લગ્ન રાખનાર પણ ઠોઠ નથી એનું જીવન નારસ-નિગધાગ ધર્મ પડ્યું.

મુનિદત્તના વૃદ્ધ શુભ આશ્યા એમનું સગીર જીવન ધર્મ ગયું હતું એ કંઈ જ કરી શકે તેમ ન હતા એ દેહથી થાક્યા હતા, પણ મન સામન હતું એમને કંટું.

‘અર્ચિક, બાઈ, આમ ધિન્ન થયે તું વગે! આપને તો સાધુ સાધુને શોક ન ચોક્ષે શોક મનસરીએને હેય, આપો શોકને નિર્મૂળ કરવા નીકળ્યા છીએ આ શોકના વાદળને તારે જ્ઞાનના પ્રકાશથી દૂર કરવા જોઈએ બાઈ, સ્વસ્થ થા!’

આ વાક્યો પગબર આશ્વાસન આપી ગયા, પણ પછી તો અર્ચિકનું હૃદય વધારે ભગઈ આવ્યું તપેલા તપા પર પડેલા પાણીના ગિદુ ‘સમસમ’ કરતા બગાડે જાય એમ એના શોકથી તપેલા હૃદય પર પડેલા આ વાક્યો પણ બળીને લય ધર્મ ગયા. એના હૃદયની અશાન્તિ દૂર કરવા ઠોઠ જ સમર્થ નહોતું.

આ શોકમા એક બે અને ત્રણ ઉપવાસ તો ખેચી

કાઢ્યા પછી અ તે આ કાયા છે, એને કંઈક આપવું તો પડે જ એણે હાથમા પાત્ર લીધું, પણ શરમ મૂકીને કેમ માગવું એ એક ડોયડો હતો, છતાં એ લિપ્તા માટે ચાલી નીકળ્યો.

સૂર્ય મધ્ય આકાશમા આવ્યો છે એ પગ મૂકે અને પગે ફરફોના જોડે છે ગરીર પરસેવાથી રેબજેઝ થયું છે, જાણે માત્રતીનું ફૂલ તાપમા કરમાઈ રહ્યું છે થોડો વિશ્રામ લેવા માર્ગ પરના ઝાડ નીચે અરણિકુ જાઓ રહ્યો.

વિકસના યૌવનમા પ્રવચ્યર્થનું તેજ બળ્યું હતું શિષ્ટીએ ઘડી કાઢેલી આગસની સુકુમાર પ્રતિમા જેવો એ જાઓ હતો એની ભાવધેરી આખેમા પિતૃસ્મૃતિ હતી હયામાં અકચ્ચ ભાવો હતા મુખ પર નિર્દોષતા રમતી હતી એ સમયનો એનો દેખાવ એટલો તો સુંદર હતો કે કોઈ ભાવણીનું હૃદય એના પર ન્યોછાવર થઈ જાય.

એ વૃક્ષની સામે જ એક ભવ્ય હવેલી આવેલી હતી એ હવેલીના નકશીદાર ગોખમા કવચિત્રી અભિના બેઠી બેઠી સ્વપ્નનોની ન્નેહચંદ્રિમા ન્મી રહી હતી ત્યાં એની નજરે આ મસ્ત સાધુ ચઢ્યો એને જોતા જ એનું હૃયું ઠોઈ અગમ્ય ભાવોથી ખેચાવા લાગ્યું અકાળે તૂટી પડેલા ગતજન્મના ન્નેહ-તત્તુ અટ્ટી જાણે સધાઈ ગયા.

અરણિકે પરનેવો લૂહતા ઉપર જોયું, ત્યાં નયનેનયન પરોવાઈ ગયા અતરમા એક આચકો આ યો અને વર્ષોના શ્રમથી જાધેલુ સયમનું મહામદિર ભાગીને ભુકો થઈ ગયું.

અરણિકનું હૃદય પ્રેમને ખૂબે ખૂલવા લાગ્યું એની હૃદય-ભૂમિમા કુમળી લાગણીઓ પાગરી એ ત્યાંથી હવે ખસી થકે.

તેમ ન હતો એ જેમ જેમ મુદ્દરીનો વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ વધારે ને વધારે બધાતો ગયો.

અમિતાએ તાળી વગાડી ને દાસી હાજર થઈ મુદ્દરીએ કહ્યું: 'જા, પેલા તરણ મુનિને ઉપર તેડી લાવ'

મુનિ તો આમત્રણની રાહમાં જ હતા દિલ જે માગતું હતું તેજ સામેથી મળ્યું એ તો ધબધબ ઉપર પડેાચી ગયા

'પધારો, મુનિરાજ, આજ અમને અને અમારા ગૃહાગણને પાવન કરો' મુદ્દરીએ સત્કાર કર્યો

માનુનીની આખો મદભરી હતી વાળીમા મદનનો ઠેક હતો શતિપતિના આવેગથી એનો દેહ ઊછળી રહ્યો હતો એ પોતાની સ્નેહવ્યથા ન રોકી શકી

દાસી સરખી ગઈ

અરણિક એકલો રહ્યો

એકાત પણ જામી ગયું

'યોગી! નવયૌવનમા આ શુ આદર્યું છે? યૌવનવસતમા આ પાનખર શી? આ સમય ત્યાગનો છે? અવસ્થાને અયોગ્ય કાર્ય કેમ કર્યું? જીવનરસ ત્યારે છલોછલ થઈ ઊભરાઈ રહ્યો હોય, ત્યારે આમ વેરાગી થઈ ને ભટકવાનું કોણે કહ્યું? અકાળે દેહને દમવાનો હોય? મનને મારવાનું હોય, તનને તપાવવાનું હોય? આ તમને કોણે શીખવ્યું? ભટકવું જ હોય તો હજી કયા દિવસ થોડા છે? પાનખર આવે ત્યારે આ બધું કરજો ને, હું પણ સાથ આપીશ, પણ આજ તો વસત છે જીવનની પૂર-બહારમા ખીસેલી નવ વસત! વસતને વધાવો પ્રાણનાથ! આવો!'

અરણિકના ઉદાસ અને નીરસ જીવનમા ફરી એક વાર

મીઠાશ પ્રગટી મન દાણુવાર પ્રજ્યુ અને આખરે સ્નેહની
મૂર્છનામા એ સરી પડ્યુ

એહ, સૌદર્ય ને મગીતના ત્રિવેણી સગમમા આકંઠ દૂગેલા
મનને જાણે આવવાની આશા વ્યર્થ છે

ત્યાગના ભવ્ય વચ્ચોને ગગનો રંગ લાગ્યો હવે આ ત્યાગના
વચ્ચો ઢેમ શોભે ?

અરણિડે એ મુનિવેળ ઉતારીને એક અમૃતિચિહ્ન તરીકે
પાસેની સુવર્ણમજ્જામા મૂક્યો

અમિતા રૂપવતી ને યૌવનવતી હતી, તેમ રસરા પલ્લ
હતી એને હાથે, લાવનના છોડ જેવો અરણિક ચઢ્યો, જેની
પાસે દિલની દુનિયા સિવાય કંઈ ન મળે.

અમિતા અરણિકની નિહોણ જીવનલીલાથી વધારે આકર્ષાઈ-
એમના મહિના દિવસ ણન્યા, અને વર્ષો મહિના ણન્યા.

સ્વપ્નસૃષ્ટિની જેમ વર્ષો વીનવા લાગ્યા

પ્રત્યેક શ્રીમમા એમના મિત્રનનો એ યાદગાર દિન ણને
ખૂબ જ દાઢમાઢથી ઊગવતા અને પ્રેમજ્યોતની ઉજાગવળાના
પ્રતીક રૂપે એમના ઉપવનમા વૃક્ષોના-વેલાઓના પાદકે પાદકે
હીપક પ્રગટાવતા

એમનો સાજનો કાર્યક્રમ ચોપાટનો હતો નમેતા અરુ-
ધામા સુદર કોમળ આનનો ગોડનાતા ત્યા તોફાન અને રમન વચ્ચે
એમની ણાજી અગતી વિશ્વને ભૂલી ણને એકપીઠમા રાચના,

અરણિકની સૃષ્ટિ એટલે અમિતા

અમિતાને મન વિશ્વ એટલે અરણિક

બીજી બધુ જ જાણે શુન્ય જાન્ય હતુ

[૨]

પુત્રનું દૃઢ્ય ન સમજે તો તે ગા કેમ કહેવાય ?

દત્તમુનિના સ્વર્ગવાસના સમાચાર મળતા નાનુક દેવાવાળા બવનાધેશા અરજિની રી દશા થઈ હતી, તેની કલ્પના બદા સાધ્વીને તરત આવી

બદા સાધ્વી થયા હતા, પણ એમનું માનુદૃઢ્ય હતું એવું જ ભાવણીનું હતું એ પોતાની સાધના સયે પુનના પ્રેય અને મેયની ચિંતા રાખતા સૂર્યની આસપાસ જેમ મક્રમડા બમે, તેમ એ પણ પુનની આસપાસના દોડમા વસતા.

એ ઉચ્ચ વિહાર કરી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, પણ અરણિકને પત્તો જ ન મળે અરણિકના સક્રાધ્ય થીએ હતું :

‘દત્તમુનિના સ્વર્ગવાસી એના જીવન પર વિષદ છવાયો હતો. ત્રણ ચાર દિવસ તો એતે ઉપવાસ કર્યા’ પડી એક દિવસ મધ્યાહ્ને ગયો તે ગયો ખૂન શોધ કરી પણ આજ પછર દિવસ થયા એના કઈજ સમાચાર નથી, હવે તો અમે અ ગા વધવાના છીએ’

આ સમાચારે સાધ્વી ભડાના મગજ ઉપર ભારે અસર કરી. એનું ચિત્ત ત્રહલી ઊઠ્યું એ શુધ્ધ પોષ્ઠ બેઠી અરણિક ! અરણિક !

સાધ્વી ભડાએ અરણિકના નામની જપમાળા આદી ગામટે ગામટે એ ફરી વળી શેરીએ શેરીએ એ અરણિકને શોધવા લાગી.

ઘરની ટેલીએ ટેલીએ એ એક જ મશ પૂછતી

‘કહો, બાઈઓ, કહો તમે દોષ્ટએ માગ અરણિકને

દીકા? હા, મારો અન્નિયો! હરણિયા જેવો ગભરુ ને કોમળ,
નિર્દેશ અને નામુક જેવા માગ અન્નિયને કંઈ જો જોયો કે?

આ વાતસહ્યમીની વાણી, આ દર્દભરી આખો, આ મ્નેદાર્દ
દુઃખ જેમ સોની આખોગા આમુ અવતા.

રે વાતસહ્ય! જો કેવુ નિર્ભય અરણુ છે!

બદાની આ મ્નેદધેવણ સદુઃસી માણુમેના દુઃધને જેમ
દ્રવિન કન્ટી, તેમ મગ્ગરા અને કુદરતી માણુમેને ઉત્તેજના
આપની તોફાની ઇકરા આ ગાદી બાર્ધની દાગી ઉઘવતા દૂરથી
જૂગ પડતા

‘જો આ વઢો તમારો અરણિક!’

અરણિકુ નામ સ બગલા જ બદા દેલી આવતી, ગજ
ગળી થતી અને કહેતી ‘કયા છે? કયા છે, મારો અરણિક!’

દેલી આવતી સામ્યીને જેઈ જો અકટચળા ઇકરા દસી
પડતા, ત્યારે બદા ઊડા નિ શ્વાસ નાખી પછી વળતી

જોનુ દયામગ્ગુ મુખ જેઈ કોઈકને દયા પણ આવતી અને
જોના માતૃમ્નેદના દર્શનથી કોક તો ગદગદિત પણ થઈ જતું

બદા આગળ વધતી જૂખ લાગતી તો થોડુ ખાતી, પણ તે
વખતેય રોટલાની કિનાર પર જોને અરણિક દેખાતો. જો ભગ
વાનનાં દર્શન કરતી ત્યારેય જોક જ વત કહેતી

‘મને બીજુ કંઈ નહિ, પણ અરણિક દેખાડો, ભગવાન!’

જો વખતે મદિરમા વિપાદનુ વાદળ છવાઈ જતું

આજે ભારે હિયે બદા મદિરમાથી બહાર નીકળી અને
જોક વૃક્ષના નીચે આવીને ઝીંબી રહી જોનુ શરીર કૃશ છે, આખો

છિડી જિનરી ગઈ છે, એના પગમા ઢાક છે એની પાછળ બાળકોનું
વૃન્દ હોહા મચાવી કરી રહ્યું છે અરણિકના નામની ખોટી મૂંઝો
પાડી રહ્યું છે

ભદ્રા ચારે બાજુ જુવે છે, પણ એના પગ ત્યાથી ઊપ
હના નવી નાલે ધરતીએ એને બાધી લીધી છે લોહસુબકથી
લોહ ખેચાય એમ એ ધરતીનું આકર્ષણ એના પગને ખેચી
રહ્યું છે શુ ત્યા જ એનો વડાવસોયો અરણિક વર્ષો પહેલા
ખોવાયો હતો? શુ તે આ જ ભૂમિ છે, જ્યાં અરણિકના દિલને
કોઈ બાધીને ઉપાડી ગયું હતું?

ભદ્રાની વિહ્વલ દષ્ટિ નમેવા જડખા પર પડી, ત્યાં જડખામા
પૂર્ણ યોવનમા આવેલું એક યુગવ આનંદના મૂલે મૂલી રહ્યું
હતું શ્યામ આકાશમા જાગે ઉજ્જવળ હસયુગવ મહાલતુ હોય
એવું એ શોભતું હતું બાળકના જેવી દષ્ટિથી ભદ્રા ત્યાં જોઈ જ રહી.

જડખામા યુગલ આનંદના તાગરમા લહેરિયા લેતું હતું
પુરુષે સુહરીની નોગડી ઉઠાડતા બાળકોની હોહા સામે દષ્ટિપત
કર્યો જેયુ નો એક સાંધીની આસપાસ બાળકોનું વૃન્દ નાલે
નૃત્ય કરી રહ્યું છે, અને અરણિકના નામના પોકાર કરી રહ્યું છે

પોતાનું જ નામ સાંભળતા પુરુષ ચમક્યો સાંધીને
ઘોળખતા જ એને એક વીજળીના ઝાટકા જેવો આવકો આવ્યો
એવું હામ્ય છીડી ગયું એના કિછા હોઠ ધ્રુજવા લાગ્યા, સમસ્ત
મૂલકાળ એની દષ્ટિ પાસેથી પમાર થવા લાગ્યો

કયા એ સતી-સાંધી નદાનું ભવ્ય, પ્રતાપી, મુકોલ અને
શુભ શરીર અને કયા આજનું એનું મુકાર્ઝ ગયેલું, આખો જીવ
જિનરી ગયેલું કાળું હાર્ડપિચર!

એ હાલપિજર વૃક્ષના નીચે બેસી છે એક હાથમાં પાત્ર છે. બીજા હાથમાં દડ છે દડના ટેકે એ માડમાંડ ટંચુ છે એની આખમાં જ માત્ર ચેતના દેખાય છે એનેહના બે હીપક હજુ ત્યાં નેત્રોમાં અખડ રીતે જલી રહ્યા છે

પુરપના હૃદયમાં કારમો ઘા થયો એ ન રમી શક્યો, ન અવસ્થ રહી શક્યો એ દોડ્યો અને વૃક્ષના ચરણમાં જઈ ઢળી પડ્યો -

‘મા !’

આ અણુધાર્યાં મિલનથી ભદ્રા અવાક થઈ ગઈ

‘કેણુ તુ ?’

‘મા, હું તારો અરણિક’

‘મારો અરણિક ? ગગાનો પુત્ર કાઢવકીચડમાં આળોટતો ન હોય નહિ બેટા ! સાચુ કહે ખૂંટીની મરકરી ન કર, તુ કેણુ ?’

‘મા ! હું તારો અરણિક જ છું, મને માફ કર’

‘મારો અરણિક ? આખરે તુ મળ્યો, વસા !’ માતાનું વાત્સલ્યપેલું હૃદય પણમાં પુત્રનો દોષ ભૂલા ગયું

‘હા, મા હું જ તારો અરણિક, કૃતખી અરણિક, કામ-થેલો અરણિક !’

‘ના, વસા ! તુ મારો વહાલમોયો અરણિક, તુ મારો સુશીવ અરણિક ! ચદ્ર જેવો શીતલ અરણિક, સૂરજ જેવો તેજસ્વી અરણિક ! મારો અરણિક !’

લાગણીનું આ પૂર હતું, વળેલો વિયોગ એક જ પણમાં વિરમ્યો હતો હજાર માઈલના અંતરે જતા વાહનને અણુધારી ઠેસ

લાગે ત્યારે જો લોચન આચકો આવે એવો આચકો આ વૃદ્ધના
એકબીના હૃદયને લાગ્યો નહીં મોન પછી એકદમ સ્નેહના
આમુ ધસી આવ્યા

સ્નેહભૂષિતમા બધ કરેલા નેત્ર જોડના વૃદ્ધાએ કમ્પ્યુર્ડ
સ્વરે કહ્યું

‘મારો અરણિક’ બેટા, તુ ? તુ આ વેરે ?’ એ વધારે
કંઈ ન બેલી શકી, પણ અરણિકના આત્માને જાગાડવા માટે
તો આટલા શબ્દો પણ વધારે હતા, આટલા વર્ષ એ જાગનો-
સૂતો હતો.

‘હા, મા, તારો કવચી અરણિક આ વેરે મા, સ્નેહ
એ તવવાર છે એ જ મારે છે અને એ જ તારે છે પ્રશસ્ત
રાગ રક્ષક બને છે, અપ્રશસ્ત રાગ બદલક બને છે બોગાવલિ
કર્મો મને આજ સુધી અડી બાધી ગયા હતા આજ હું મુક્ત
બનું હું કર્મોની જૂઠાણી છે મયનની કામગિરી રાતોમા મને
પ્રકાશની એ ધાણી દેખાઈ જ રહી હતી, આજે મારો પ્રશ્ન
હિપકયું છે’

અરણિક થોડી વાર થોડ્યો, ને વળી બોલ્યો

‘રાગની ધરતી પર રહેવા છતાં મારી નજર ત્યાગના સૂર્ય
પર જ હતી પણ ભલે પૃથ્વી પર રમદોળતા હોય, શિંગ તો
આકાશ તરફ જ લેવકાયેલું હતું કામવશ બનીને પડેલા પખીને
આજ તો આસીને પાળો આપી હવે હું આ રાગની ધરતી
પર કેમ ગઈ શકું ? મારે હવે તપ-સયમના શિખરે જવું છે
આગમ જૂઠા લીધા આજ ઉતાવળે પથ કાપવો છે’

સુદરી અમિતા આ દૃશ્યબોર્ડ જ રહી બાર બાર વર્ષ સુધી

અરણિક સાથે એકને જુએ જુલનાગી અમિતાએ આ પળે જ અરણિકનું માયુ દર્શન કર્યું હમેશાએ કલાકો સુધી ગગન સામે મીટ માડીને ઊભી રહેતો અને ચિન્તનવૈક્રમા યોવાઈ જતો, તેનું રહસ્ય અમિતાને અત્યારે જ જણાયું હવે એને સમજાયું કે એના હંયા પર જે રગ ચઢ્યો હતો તે તો માત્ર સ્વયોગજ થ રગ હતો મૂળે તો એનું હૃદય એક પારદર્શક ચક્રિકરણ જ હતું—જેણે એકની છયા સદાગ્રાજ ચીલી હતી

ત્યાગ અને વિશ્વળધુત્યની ભાવનાથી રંગાયેલી અરણિકની આખોભાગી કળ્યાની અમીધાગ વર્ણી રહી હતી એતો કહ્યું ‘અમિતા! જાઉં છું મને જીવનમાથી જડેની વાત કહેતો જાઉં છું વ્યક્તિગત એક એક આકર્ષણ છે, મેહના ધર્મજનો અમકાર છે, હિલની ભ્રમણતી લાગણીઓની ઉપગ્રહી ભૂખ છે ત્યારે સમહિત સ્નેહ એક એવું તત્ત્વ છે જે આ માની ભૂખને તૃપ્ત કરે છે, માણસને ઊંચકે છે, ઉપર ને ઉપર લઈ જાય છે આજ સુધી આખો દેખાતો મારો પથ આજ મને સ્પષ્ટ દેખાય છે હું એ અમર પથે જાઉં છું અને હૃદય કે તારો આત્મા પછી વિશ્વપ્રેમના પ્રકાશમય પથે પ્રગતિ કરે’

પ્રભાતનો સૂર્ય જેમ રાત્રિના દ્વાર ઉઘાડી રજનીના હૃદયને પ્રકાશથી ભરી દે છે, તેમ અરણિકના ભાવભર્યા શબ્દોએ પણ અમિતાના હૃદયને પ્રકાશથી રંગી દીધું

જ્યા પ્રકાશનું અસ્તિત્વ હોય ત્યા વૃત્તિઓનું અધાર કેમ ટકે? અમિતાની આખમા કોઈ અદ્ભુત પ્રોત્સાહન જ્યોતિષૂજ પ્રગટ્યો.

એ નમી અને આત્મસાધનાના મગજમય પથે ચાલી નીકળી જેવી આસક્તિથી એણે ભોગોને સ્વીકાર્યા એવી જ

અનાસક્તિથી એણે ભેગોને ઠોકર મારી

અરણિકના શબ્દો ભદ્રા પણ તરસી ધત્તીની જેમ પી રહી હતી એનો વૈરાગ્યરગ માના હૃદયને પણ ભીજવી ગયો. અરણિકનું આત્મપણી હવે ગગનમાં ઊડવા થયો ફફડાવી રહ્યું હતું. મા પૂર્ણ પ્રસન્ન હતી પુત્ર મળ્યો હતો—જેના જ્ઞાન-હોથન પણ પૂર્યા હતા અમાવામ્યાના અધકારને ઓગાળીને એ પૂર્ણિમાના પ્રકાશમાં પગ મૂકી રહ્યો હતો.

ભદ્રા અને અરણિક પોતાના ગુરુ શ્રી મિત્રાચર્ય પાસે આવ્યા, નમન કર્યું અને અનુનામપૂર્ણ હૈયે પ્રાયશ્ચિત કર્યું. અર્ચણિકે સાધના આદરી અને સમાધિમાં અહિસા, સત્યમ અને તપના ઉચ્ચ શિખરે ચઢવા માટે અનશનની શુરેદેવ પને આજ્ઞા માગી.

શુરેદેવે એની સાધનાને વધાવી અને આજ્ઞા આપી.

ગિરિરાજનું બિંદુ શિખર છે ચારે તરફ પ્રકાશ, પ્રકાશ અને પ્રકાશ ઉં સૂર્ય મધ્યાકાશમાં પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપે તપી રહ્યો છે. ધરાખર તે જ સમયે ગિલા પર અરણિકે આસન જમાવી અનશન આદ્યું.

માળજીનો પિંડ ઓગળે તેમ એનો નાનુકે દેહ શિખરની એ ધગધગતી શિવા પર ઓગળી ગયો.

આ અશાન્ત કાયાને ત્યાગી એનો દિવ્યાત્મા પ્રકાશના પથે ઊપડી ગયો.

લોગના કીચડમાંથી બિંદે આવેલું કમલ એટલે અરણિક.

શહયાની અહલ્યા

સં.

તોય અને શાન્તિમા મમ થયેલી

અ પાનગરી ઉપર શાન્તિક રાજના સેન્યના ધાસ અજુધાર્યા ત્રાટકી
પડ્યા નિદ્રાની મધુર ગોદમા પોઢેલા માનવીની આસપાસ અજુ-
ધારી જવાળા ફરી વળે ત્યારે જે દશા થાય એની જ દશા અ પાપતિ
દધિવાહનની થઈ

દધિવાહન જીવ લઈ નાઠો એનું સેન્ય છિન્નભિન્ન થઈ જાગી
છૂટયું અને અ પાનગરી અનાથ થઈ

કોશામ્બીના સ્વામી શતાનિકે પોતાનો વિજયધ્વજ અ પા
નગરી પર ફરકાવ્યો અને એની પુશાલીમા પોતાના સેન્યને
એક દિવસ માટે જે લૂટણ હોય તે લૂટવાની છૂટ આપી

નેનિકાએ ગાથા કહીએની જેમ આળી નગરીમા કાક કાર
મન્યાવી દીધો

નગરી નિર્નાયક હતી, પ્રજા નિશ્ચય અને ગભરા હતી
સૈનિકો શસ્ત્રમજ્જ અને મદમામજ દત્તા લૂનુ ત્રાસદાયક
વાનાવરણ નગર પર નહાના પોડાપૂરની જેમ ફરી વળ્યું

રાજમહેલ બચથી ધૂણી ગઈ હતો અતપુનું નારીરૂદ
ચિન્તાથી આમતેમ દોડદેડ કંઈ રહ્યું હતું લૂટનો ત્રાસ ધીમે
ધીમે રાજમહેલ પ્રતિ આવી છો હતો

‘મા, ભાગો શિયાળ અને સયમનું રક્ષણ કરવું હોય તો
આ રાજમહેલનો ન્યાય કરો જગતનો માર્ગ લો લૂંટાયેલી સપ્તિ
ફરી મળે, અરે, ગમેલું જીવન પણ પુનર્જન્મમા મળી રહેશે,
પણ લૂંટાયેલી પવિત્રતા તો અનલ ભવે પણ નહિ મળે માનવ-
જીવનની મૂળ—માનનીય સર્વસ્વ એક પવિત્રતા ! આજે એની
કનોડી છે દોડો ભાગો !’

કોણ આ જોવે છે ?

આ ઘોષણા રાજકુમારી વસુમતીની છે ? આ કોણાકવમા આ
અવાજ કોનો છે તે પણ સમજાતું નથી, પણ મહારાણી ધારિણીનું
હૃદય લૂટની આ ક્રિડાચારીથી ચિરાઈ રહ્યું છે એનું હૃદય ભેરભેરથી
ધડકી ગયું છે હમણા જ તો એણે પતિ જોયો હતો પતિના
વિરહની કાન્તી કયા પૂર્વ ધર્ષ નથી, ત્યાં આ લૂટનો ભય !

હા, લૂટ ધનની નહિ વસ્તુની નહિ, પણ માણસની પવિત્ર
તાની આહ ! હૃદ ધર્ષ !

ગણી ધારિણી પોતની પુત્રી વસુમતીને સાથે લઈ આ
ત્રાસભાવી ભગી રૂટવા પથ ઉપાડે છે, ત્યાં એક ટોણું ધમી આગ્યું

ટોળાના સાઢણીસનાર નાયકે ઈશારો કર્યો અને એ ટોળાએ માતા-પુત્રીને એની પાને હાથર કર્યા આ બંને વિચાર કરે તે પહેલા તો વીજળીની જેમ એમને સાઢણા પર નાખી નાયકે સાઢણી મારી મૂકી

માતાપુત્રીના દેહમા ભય છે મુખમા ઈષ્ટદેવનો ભય છે હૃદયમા જીવન-મરણના કટોકટી છે જીવનના ભોગે પણ પોતાનો ધર્મ સાચવવાની તમન્ના છે

નાયકે ઈગામ્મીના નિર્જન વનમા એક વૃક્ષ નાંચે માઢણી ઊભી રાખી. એણે આકડે મધ જોયું હતું

અસવારનો આખમા રૂપલાલસા હતી પાપભરી ઉન્મત્ત વાજનાઓથી એનો દેહ ઊછળી રહ્યો હતો એ સાઢણી પરથી છલાંગ મારી નીચે ઊતર્યો માતાપુત્રીને પણ નીચે ઉતાર્યા અને પોતાની અધમ વૃત્તિનું પ્રદર્શન કરતી, વાસનાભરી વાણીમા એણે રાણીના દેહની માગણી કરી

આ સભળી રાણીની આખમા સતીત્વથી શોભતું ક્ષાત્રનેજ ધસી આવ્યું, એના દેહમા શિયળનું ચોર્ય નર્તન કરવા લાગ્યું એના મૂજતા હોઠ ઉપર અચ્ચ રેખા ખેંચાઈ અને વાણીમાથી જાણે તણખા ગયા

‘પાપી, મારો દેહ તારેજોઈએ છે ? હું કોણ છું તે તું જાણે છે ? ક્ષાત્રિયાણીઓ જીવતા તો ક’ની પોતાની ટેક ઊઠતી જ નથી પોતાની ટેક માટે જીવનને ક્ષેત્રના જેવું તુચ્છ ગણે છે તારે દેહ જોઈએ છે ? તો લે આ મારો દેહ ’

અને પવિત્ર રાણીનો રૂપભર્યો દેહ વૃક્ષથી છૂટા પડેલા પુષ્પની જેમ ધરણી પર ઢળી પડ્યો. સાપ કચળીને છેડીને જાય એમ

એનો આત્મા દેહ છોડી સ્વર્ગે સિધાવ્યો અને, મ છુ આટલું સહેલું !

જગવની બીચણતામા આ અકાળ મૃત્યુની ભીષણતાએ વધારો કર્યો મતીના મૃતદેહમાથી જાણે કઈક મઠિતભર્યા ભીષણ શબ્દો આવી રહ્યા હતા અચવાર કપી ગદ્યો એનો પડછદ દેહ પણ અત્યાગે પાદડાની જેમ ધૂણ રહ્યો હતો એનો કામ અને એની અધઃ વૃત્તિ તો કચારનાય નહ ધર્મ ગયા હતા આ સ્ત્રીકૃત્યાના પાપથી એ પોતે જ મૂર્ચ્છિત જેવો ધર્મ ગયો હતો શું કરવું, એની સૂઝ જ પડતી ન હતી એને લાગ્યું કે આ સ્ત્રીની જેમ આ કન્યા પણ રખે કંઈ કરી મેમે તો !

માનવીના હૃવનમા સત્ અને અસત બન્ને તરનો છે આવાં દૈર્ઘ્યક દુરયથી માનવીનું સુખુષ્પત સત્ તત્ત્વ જાગી ઊઠે છે અને તે પછે પાપીમા પાપી માનવીનું અતર પશુ રસતું હોય છે એવી જ કઈક આ પણ હતી

વસુમતી તે આ બનાવથી હેમકાર્મ ગઈ હતી થોડી વાર પછી એનો ડગલું પૂર્ણ હર્દભરી વણો પ્રગટી

‘મા, એા મા, તે આ શું કર્યું ? તું મને મૂકીને ચાલી ગઈ ? હવે આ જગતમા મારું કોણ ? સમ્ય લૂટાયું, પિનાછને શુભાવ્યા ગહિર દોડી જગલમા આવ્યા ત્યા તું પણ મને એકલી જ નિરાધાર મૂકી ચાલી ગઈ એા મા, તું જ્યા હો ત્યા મનેય બોલાવી લે મા, આ નર્ડ જેવા માનવીના સહવસ કરતા મૃત્યુ જરાય ખોટું નથી મા, મને બોલાવી લે ’ અને વૃક્ષના ટેકા વિના લગા ઢાળી પડે તેમ એ પશુ ધગતી પર ઢાળી પડી

અસવાર આથી વધારે ગભરાયો, હવે તો એને પોતાનેય તમ્મર આવવાની તૈયારી હતી એ આ પાપથી પાછો હલવા

માગતો હતો એણે ઘેઘઘાના ઘેઘઘાના કહ્યું

‘બેટા, તું જરા પાત્ર નમરાઈગ નહિ, હું તને હેરાન નહિ કરું તને દીકરીની જેમ મચીયા તું રડ નહિ તારો વિલાપ મને વલોવી નાખે છે એ આવું નહોતું પાર્યું મારા દામનર્થ શબ્દો અત્યારે મને પોતાને જ બળી રહ્યા છે શ્રીકૃત્યા—ના, ના, એક સતીના આત્માનો અભિગ્રાપ રે! હું કયે બવે છૂટીશ?

નાયકે આશ્વાસન આપ્યું રાજકુમારી વસુમતીને એ પોતાના ગામ લઈ ગયો, પણ એના આત્માને શાંતિ નવી વસુમતી જાણે એના પાપનું અમરણ ન કરાવતી હોય એમ એને બાળ્યા કરે છે એ નિર્દોષ બાળને જુએ છે અને એનું જીવન એક વ્યથા બની જાય છે રાત-દિવસ એને એક જ વિચાર આવે છે,

‘મારા પાપની અમૃતિરૂપ આ બાળને દૂર કરું પણ કેવી રીતે? આ એનાની કટાર રાખની કયા?’

શ્રમજ ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનકિરણોનો લાભ હજી આ યુગને મળ્યો ન હતો નવપ્રકાશના આગમન પહેલા અધકાર ધુટાય તેમ અજ્ઞાન ધુટાઈ રહ્યું હતું—હવે યોગ જ વર્ષો પછી ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનકિરણો સમસ્ત યુગને નવ પ્રકાશથી ભરી દેવાના હતા પણ તે માટે હજી યુગને થોડી તપશ્ચર્યાભરી પ્રતીક્ષા કરવાની હતી

એ દિવસોમા અનાથ માણસો પશુની જેમ બનતરમા વેચાતા ધનિક માણસોશુચામોને ખરીદતા દ્વિપદ-મનુષ્ય ચતુષ્પદ—પશુના

મેળા ભરાતા, અને માણનો પંસા આપી માણસને અને પશુને ખરીદી લાવતા

દેવદેવીઓ આગળ પશુઓનો જલિ અપાતો જાતિવાદના ધમડમા ફેટલાક માણનો સામા માણનોને દીનદ્રષ્ટિથી જોતા સામ્રાજ્યની લાલસાથી અધમેધ થતા અને લાઈ જેવો લાઈ પણ પોતાના જ લાઈને મારવા ત પર થતો અધકારનો થર ફરી વળ્યો હતો. લગવાન પાર્શ્વનાથના જ્ઞાનવચનો બુદ્ધાઈ ગયા હતા હને પુન નૂતન પ્રકાશ માટે યુગ જ ખી રહ્યો હતો.

સૈનિકને વિચાર આવ્યો 'આ જાળાને વેચી નાખુ— એને ઠેકાણે પાડવાનો મારગ માટે આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી'

એણે કૌશામ્બીના દાસગઝરમા વેચાતા માણનો વચ્ચેવસુ મતીને પણ ઊંચી રાખી

કેવી છે વસુમતી! કરુણા જેવી મોટી મોટી નિર્દોષ આણો ॥ ચાદની જેવું ઉજ્જવળ લવપૂર્ણ મુખ છે માતા વસુ ધરાને અર્પણે એવો લાભો કેગકલાપ છે, અને પાણીમા પનામુ એગણે એમ એને જોતા જ દુહતા એગણી જાય એવું કેહ પર શિયળનું તેજ છે!

સો આવે છે, જુએ છે, અને ન જાણે કેમ, પણ આપ્યા જાય છે આને કોણ ખરીદી શકે? આ સૌન્દર્ય છે, પણ એની આસ પાસ સતની ટ્રી જલલત જવાળા છે

નિર્મળ હૃદય વિના એ ભાવનામૂર્તિને કોણ ખરીદી શકે?

સાજ નમી રહી છે કૌશામ્બીના ધનદાય અને સન્નન-શિવમતિ ધનાવાહુ દર્શન કરવા મદિર પ્રતિ જઈ રહ્યા છે

એ નિસતાન છે એમના હૈયામા વાતસલ્યનો સાગર છે, પણ ચન્દ્રના દર્શન વિના એમા ભરતી કેમ આવે ? એ હૃદય સગત કઈક અળી રહ્યું છે—સતાન

એમની નજર બાળા પર પડી એ ત્યાજ થઈ ગયા હૃદયમા મુપાયેલો સતાનપ્રેમ બગી ઊઠ્યો હૃદય માગે પછી પેસા શું થીજ છે ! માગ્યા એટલા પેસા આપી એમણે બાળાને ખરીદી લીધી

નાયક ખુશ હતો એને પૂરતા પેસા મળ્યા હતા, અને માનસિક ભારમાંથી એ મુક્ત પણ થયો હતો હવે ન દેખ્યું ન દાઝ્યું

બાળા એટલા પૂરતી જ મુખી હતી કે એ હૃદયના પન્તમાંથી મુક્ત થઈ હતી, અને એને એક ભાવનાથેવા પિતાનો સગ લાધી ગયો હતો

ધનાવાડ વધારે ખુશ હતા, કારણ કે એમના ઉણા હૃદયને ભરી દેનારું સોભમય સીતળ ચદન મળ્યું હતું

એકે પૂછ્યું ‘ બેટા, તારું નામ ? ’

બાળા મૌન હતી કારણ કે ભૂતકાળના સ્મરણોએ એની બુદ્ધિને ઘેરી લીધી હતી એની આખોમા અબ્યક્ત વેદના હતી હોઠ પર ચાતનાની સખત રેખા હતી છતાં આછી આછી ચદનની સીતળતા એની કાયા પર હતી—શિયળની

એક મનમા જ વિચારતા હતા, રે ! સુમધી પવિત્ર ચદનને માનવદેહ ધરવાનું મન થયું અને આ કુમારિકા રૂપે અવતર્યું, આનું નામ ચદન અને બાળા તો છે જ નામ મળી ગયું—ચદનબાલા—બેટા, તારું નામ ચદનબાળાને ?

આ વૃદ્ધની વાલીમા કેવું વાત્સલ્ય હતું ! એમના બેલ
વસુમતીને ગમ્યા એણે માથું નમાવ્યું, બાણે શેડે કરેલા નવા
નામાભિધાનને એણે મૂક સમતિ આપી.

ધનાવાહે બધી જ વાત પોતની પત્ની મૂલાને કરી, અને
બાળાને એને સોંપી.

ચંદનાના સરકાર અજબ હતા એ પ્રભાતે વહેલી ઊઠતી
હાથપગ ધોઈ પલાઠીવાળી કંઈક ધ્યાન ધરતી સામાયિક કરતી.
પૂજા કરતી ધનાવાહ મને મૂલા ચોકાલીને પગે લાગતી આગળાને
આરસી જેવું નવ હ સમતી બમ્બરડો ફરે એમ ધરકામમા
એ દુર્ધા કરતી આ બધું જોઈ શેડ ફરખાતા અને કહેતા :

‘આજમુઘી આખરુ ઘર ઊંધતુ હતુ આજ ? આજ
તો એ હમી રહુ છે ! ઘર નોકરોથી નથી ચોબના, પણ આવી
ધઘીવઘીઓથી ચોબે છે ’

અતિ પ્રશસા પાપતુ મૂળા બને છે વડાવતુ અતિ પ્રદર્શન
એડની ક્યારીઓમા ઘણીવાર વિપત્તિ વાવેતર કરે છે

અતરના બાવને તો મોન જ સાચવે ॥

ચંદના ગુણવતી હતી, સાચે કૃપવતી હતી, યુવાવન્ધ્યા હવે
એના દેહદાર પર ટાકિયા કરતી હતી, ગ્રેક પોતાની પુત્રીના
આ નવ વસત જેવા દેહને હેતની નજરે નીરખી રહેતા, ને
પડી ટાલી ઊઠતા.

ચોકાલી નામાન્ય ધરની ગૃહિણી જેવી હતી નરને પ્રમર
માનનારી એ શકાશીલ નરી હતી ધીરે ધીરે ચંદનાની આ
અતિ પ્રશસા મૂળાના હયામા તણુખા બની એને બાગવા લાગી
શેડ સકુજ ગુણાનુરાગથી બોલતા, પણ મૂળાને એ નહોતું ગમતું

ધીમે ધીમે ઇર્ષામાંથી એક દિવસ એના હૈયામાં શકાએ ડાકિયું કર્યું આના રૂપ અને યોવને શેઠના મનને ચલિત તો નથી કર્યું ને? પણ એનું જાગૃત મન પોતાના પતિ પર આમ એકદમ આક્ષેપ કરવા તત્પર ન થયું એણે બળ કરી આ વિચારને તે પળે તો કાઢી નાખ્યો, પણ તેના મૂળ મુખ્ય મનમાં પડ્યા રહ્યા.

આજે તાપ ખૂબ હતો. મધ્યાહ્ને શેઠ દુકાનેથી ઘરે આવ્યા ત્યારે નોકરો તાપ અને યાકથી કટાણીને જ્યાં ત્યાં ઊઘતા પડ્યા હતા.

શેઠના પગ ધોનાર કોઈ જ ન હતું ચંદનાને નોકરી પર દયા આવી એણે કોઈ ને ય ન ઉદ્ધડ્યા એ પોતે જ જળની ઝારી લઈને દોડી આવી.

માગાજૂની વિગાળ શિલા પર એ શેઠના પગ ધોવા લાગી એના હિલ્લમાં માતા-પિતાના વિયોગની વિપાકમય છાયા સતત રહેતી, હતા શેઠના પિતૃવાત્સવે આ ઘા ઉપર વાર્ષિક મલમપટ્ટાનું કામ કર્યું હતું તેથી જ શેઠ પ્રત્યે એને જેમ માન હતું તેમ પિતૃ જેવી મમતા પણ હતી.

શેઠના ઘરમાં વૈભવ હતો પણ દિવને લાગણી અને ભાવનાથી ભરે એવું સત્તાન ન હતું ચંદનાએ એમની આ પિતૃ-ભૂખને મતોપી હતી ચંદના શેઠની આખનું અમૃત હતી. એને હસતી રમતી એ જોતા અને એમનો યાક ઊતરી જતો.

એ જ પુત્રી અચારે આજ્ઞાટલા નોકરો હોવા છતાં બધાને
પડતા મૂકી પિતાના પગ ધોવા દોડી ગાવી હતી

પિતા આ વિનયવતી દેવી પુત્રીને જોઈ જ રહ્યા એ પાતળી
છતાં મજબૂત હતી. કમળની પાખડી જેવી વિશાળ આખોમા
હિમ્મતના તેજ છતાં કાળી કમાનદાર ભગ્નરો નીચે રહેલી
આખમા આ કેવું દિવ્ય તેજ હતું ! મોનના ભાવથી હોઠ બિડાયેલા
હતા છતાં સ્મિત કેવું રમી રહ્યું હતું એના હેઠ પગ સ્થપન
ગૌરવ હતું છતાં કેવી વિનમ્રતા હતી

આ સફળગી સતાનની પ્રાપ્તિથી શેઠ પોતાને ધન્ય માનતા
હતા કાર્ય-કારણ ભાવનો સયોગ પણ અજબ છે ચંદના નીચી
નમી શેઠના પગ પ્રદક્ષી રહી હતી નીચે નમેલા મમ્તકનો
દીક્ષા અગોટો એ વખતે છૂટો થઈ ગયો. લાભા લાભી રંગમના
લગ્ન જેવી લટો નીચે કાઢવામાં રગદોળાતી પડી

શેઠ આ સ્થિતિ જોઈ, અને ચંદનાની કેશાવલિને કાંવમાં
રગદોળાતી બચાવવા લાકડીના ટેકાગી એને અહર માલી લીધી

તેજ પળે મુગ્ધા અજ્ઞામાં દેખાઈ એતે આ દશ્ય જોયું
અને એની બધી જ મુખપ્ત શકાઓ જખમી નાગમ્નની જેમ
છંદાયઈ ઊઠી એણે વિચાર્યું, હા, હું પારતી જ હતી અને તે જ
બન્યું કમળની જેમ મધ્યમધન અને વિકસનુ યૌવન સામે હોય
ત્યાં આ પુરુષનું મન ચળે એમાં નવાઈ પડ્યું શું ? આમાં કલહ
કરે કઈ જ નહિ વળે આ કાંટાને મારે દૂર કરે જ છૂટો છે

બીજા દિવને મધ્યાહ્નનો સમય છે શેઠ જમીન દુકાને
ગયા છે ઘરનું વાતાવરણ શૂન્ય જેવું છે, તે તકનો લાભ લઈ
મૂલાએ ચંદનાને લાકડીથી ઝૂડી, એના પગમાં બેડી નાખી એક

અધારી ઓરડીમા એને ધકેલી દીધી એને ખાતરી હતી કે ત્રણ ચાર દિવસમા તો આ ફૂલના પ્રાણ છિડી જ ગયા હશે અને પત્રી તો ડાળ અને દલ કેમ કરવો તે તો આવડે જ છે

આ દૃશ્યની સાક્ષી એક વૃદ્ધા હતી એને મૂલાએ ધમકી આપી કે કોઈ નેય કહ્યું તો દુનિયામા તારું નામનિશાન પણ નહિ રહે!

મૂલાનું પિયર ગામમા જ હતું એ બે દિવસ માટે પોતાને પિયર ચાલી ગઈ

શેઠ ઘેર જમવા આવ્યા ચંદના ન દેખાઈ એના વિના ઘર નિસ્તેજ હતું ઘર બંને આજ રડી રહ્યું હતું શેઠે માન્યું મૂળા સાથે એ મોસાગ ગઈ હશે

બે દિવસ વીતી ગયા પણ શેઠને એન નથી એના હૈયા પર બંધે દુર્ઘવના ઓગાં ઊતરવા લાગ્યા એ વિચારવા લાગ્યા મને આમ કેમ થાય છે? શું કંઈ અશુભ છે? હૃદય આમ કેમ બળી રહ્યું છે? મારા આ અન્યક્ત દુખમા ચંદના વિના શાંતિ કેણુ આપે?

ચંદનાને પૂર્યાને ત્રણ દિવસ થયા હતા છેલ્લી રાતથી પેલી વૃદ્ધા દામીના હંયામા તુમુલ સુદ ચાલતું હતું એની માનવતાએ એને જગાડી હતી એક બાબુ એની શેઠાણીનાં સપન આજ્ઞા હતી, બીજી બાબુ ચંદનાની કરજી વ્યથામાથી બંદગેલી કરજી હતી આખરે માનસિક સુદમા કરજીનો જય વયો માવુસાઈ હતી.

પોતાના જીવના બેખમે પણ એણે હિંમત કરી ચંદનાની દયા શેઠને વર્ણવી, અને ન્યા પૂર્વામા આવી હતી, તે સ્થાન શેઠને બનાવી દીધું

શેઠ દોડ્યા ઓરડીના બારણા તોડ્યા ચંદનાની આ દયા

જોતા જ જાણે એમના પગ વીજળી ત્રાટકી એ બેસી જ ગયા. એમનું હૃદય ભેરથી ધબકવા લાગ્યું આસુ થઈ ગયા હતા, લોહી ચીંછ ગયું હતું આ દુ ખની વરાળથી હૃદય કાટવાની અણી પર હતું ત્યાં ચંદનાના મુકાઈ ગયેલા ગંગામાંથી વેદનાળીનો કરુણ સ્વર પ્રગટ્યો

‘પિનાશ !’

‘બેટા, તારી આ દશા !’ શેઠનો કંઠ પાઠો રૂધિર ગયો. એમને તમ્બર આવવા લાગ્યા હવે શું કરવું એની એમને સૂઝ જ પડતી ન હતી, છતાં જામે તેમ કરી એ જિજ્ઞાસા થયા

રસોડું કચારનું ચોખ્ખું થઈ ગયું હતું, માત્ર દોરને આવવા માટે બેઠક બફાતા હતા

બાળુમા એક સૂપડું પડ્યું હતું શેઠને કંઈ જ ન સૂઝ્યું એમણે એ પાકળા સૂપડામાં ઠાવની, ચંદના આગળ મૂકી, પોતે જ હાકારને બોલાવવા દોડી ગયા

આજ એ કયા વૃદ્ધ હતા ? ચંદનાની યાતનાએ એમને જીવાનની જેમ હોટ મુકાવી

આ પાકળા જોઈ ચંદનાને પોતાનો બૂતકાળ સાબરી આવ્યો. સુખના મધુર સ્વપ્નોમાં વીતેલો પોતાનો બાલ્યકાળ અને યોવનના જિજ્ઞાસામાં પગ મૂકતા જ પોતા ઉપર વરસેલી અસહ્ય દુ ખની ગીરીથી એનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું પેતે રોજ કેટલાય અતિથિને બોજન આપતી, એને બઢેલો આજ કેટલો ય દિવસથી અતિથિના દર્શન પણ દુર્લભ થયા છે પોતાના આ દુર્ભાગ્ય પર આસુ સારતી ચંદના જિજ્ઞાસામાં બેઠી

પાત્ર મહિના અને પચીસ દિવસથી કૌશામ્બીની શેરીએ શેરીએ એક તપસ્વી વિકરી રહ્યા છે આ તપસ્વીની આળભાવી અમી ઝરે છે મુળ પરથી તેજ નીતરે છે હાઠમાથી ચાદની જેવી શીતળતા ટપકે છે આખોય દેહ કારણ અને માર્દવથી મહેલો છે એમનો દૃષ્ટિપાત જીવનના દુ ખેતી મગગના માણુમને શાત કરે છે શુ એ માનની છે ! જાણે અહિંસાનો અવતાર હોય એવા આ મહાત્મપસ્વી કૌશામ્બીને જારણે જાગણે ફરી વળ્યા, પણ એમનો બિદ્યાનો અભિગ્રહ અપૂર્ણ છે

આમુ નગર પ્રભુના આ અભિગ્રહની પૂર્તિ માટે અનેક પ્રકારના ઉપાયો ઉત્સુક હંમે કરે છે, પણ નિષ્ફળ જાય છે કે એવો દેણુ ભાગ્યવાન હશે જેના હાથનું પ્રભુ દાન સ્વીકારે, અને લાખી તપશ્ચર્યાનું ખારણ કરે !

આજ પાત્રમા માસનો પચીસમો દિવસ છે રાજના ક્રમ પ્રમાણે મધ્યાહ્નના સમયે પ્રભુ આહાર માટે નીકળ્યા છે, ત્યાં એમનો દૃષ્ટિ ધનાવાહના જારણામા બેઠેલી ચદના પર પડી

પ્રભુને જોઈ એ ઉભી થઈ ગઈ એના પગમા બેડી છે એક પગ જાંજરામા છે, બીજો જકાર છે દાન દેવા ઉત્સુક થઈ છે માથે મૂડી છે રાજકુમારી આજ દામ્બીની દયામા છે એની આખો આસુથી આર્દ્ર બની છે

પ્રભુએ પોતાના હાથ લગાવ્યા અને બિદ્યાનો સ્વીકાર કર્યો તે જ પગે આમશમાથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ દેવોએ મુવર્ણ વરસાવ્યું પત્ર દિવ્ય પ્રગટ્યા બેડી તૂટી ગઈ અને ચદનજાલાના મસ્તક ઉપર પહેલાની જેમ વાળ શોભી રહ્યા

આ મ ગળ પ્રસંગની વાત કૌશામ્બીના ઘરઘરમા થવા લાગી

માનવસમૂહ આ ધન્ય બાળાને એવા ધર્મી રહ્યો હતો

મહારાજા શત્રાનિક, મહાનાણી મૃગાવતી, મહામત્રી સુગુપ્ત અને શેઠ ધનાવાહ સો દોરી આવ્યા હતા આજ સો પોતાની જાતને ભૂલી ગયા હતા, સોનું મધ્યભિદુ આ બાળા હતી

એવામા એક વૃદ્ધ આગળ આવ્યો અને ચંદનાના પગમા પડી કહેવા લાગ્યો ‘કુવરીબા ! તમે ?’ એની આખમા વાતસ યના વારિ ઊભરાતા હતા

શત્રાનિકે પૂછ્યું ‘વૃદ્ધ ! તું આ બાળાને ઓળખે છે ?’

‘અરે પ્રભુ ! હું ન ઓળખું ? મેં જ તો એમને મોટા કર્યા છે ચંપાનગરના મહારાજા દધિવાહનના આ પુત્રી છે અને હું એમના રાજમહેલનો કચુકી છું તમારા મેનિકેએ લૂટ ચલાવી ત્યારે અમે મો સાથે જ બાગ્યા હતા મેં જાહી આવતા સાલગ્ર્યું કે એમની માતાએ પોતાના સનના રક્ષણ માટે દેહનું બલિદાન આપ્યું અને કુવરી એમના પુણ્યે જાચી ગયા’

આ કટુણુ ઇનિકાસ એક નારીના હૃદયન ધને તોડી નાખતો હતો, અને તે હતી રાણી મૃગાવતી એ આગળ આવી અને ચંદનબાળાને આલિંગન આપના બોલી

‘બેટા તે મને ઓળખી ? હું તારી માસી, તારી માતાની સગી ન ની બેન મૃગાવતી !’

ચંદનબાળાના હૃદયમા અસખ્ય ભાવોની અત્યારે ભરતી આવી હતી એનું હૃદયપાત્ર છવકાર્ષ રહ્યું હતું પ્રભુના મહા-ભિશ્વરનો પોતાને જ મળેલો અપૂર્વ લાલ, માતાનો વિયોગ, માત્રીનો મયોગ, ધનાવાહનું વાતસય્ય મૃગાએ પોતાના અપરાધ માટે ફરી ફરીને લગી લગીને માગેલી ક્ષમા અને પોતાના મનમા

આ સસારની રગભૂમિ પ્રત્યે જાગેલી ઉદાસીનતા—આ ળધા જ
લાવે એક સાથે ધસી આવ્યા એ મોન હતી એની આખો
સ્થિર હતી સૌને એ નગી અને રાણી મૃગાવતી સાથે રાજ
મહેલ લણી ચાલી નીકળી

એ પ્રયાણ વખતે દિવ્યવાતી સજ્જાર્ધ આ પુદ્ગલવતી
બાળા ભગવાન મહાવીરના સઘની પ્રવચન પ્રવર્તિની થશે અને
નારીમુક્તિનું પ્રથમ મંગળગીત ગુજશે

એક બાળુ રાજમહેલના રગભર્ષા આનંદ—ઉદાસના
વિલાસ હતા, બીજી બાળુ ચંદનાની તીવ્ર સયમમાધના હતી
એક રીતે એની સાધનાની આ કનોટી હતી જળમા કમળ વમે
એમ એ આ વાતાવરણથી અલિપ્ત અને અદ્ધર હતી એ અહીં
રહેવા માટે નહોતી ગઈ, પણ પ્રભુ મહાવીરના કૃવદ્યની પ્રતીક્ષા
કરતી દિવસો વિતાવી ગઈ હતી

ભગવાન મહાવીરને ઠેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું એમણે ચતુર્વિધ
સઘની સ્થાપના કરી—સાધુ—આધ્વી—આવક—આવિકા એમા
ચંદનાએ પ્રથમ દીક્ષા સ્વીકારી, સાધ્વીસઘનું નેતૃત્વ સ્વીકાર્યું

આજ પણ એના ત્યાગ, તપ અને સયમને સભારી માનવ
જાતજેને ચરણે નમે છે, તે સાધ્વી સઘની ગંગોત્રીએટલે ચંદનબાળા

આતમની અગ્નિપરીક્ષા

ૐ રતક વદ એકમની મધરાત હતી રાતના બે વાગ્યાનો સમય હતો આકાશની ગુન્ન આરમીમાં મોગરાના ફૂલ જેવા તારા હસી રહ્યા હતા ચંદ્રમાથી ઝરતી ચંદન જેવી શીતળ ચાદની પૃથ્વીને લીધી રહી હતી

ત્રણ માળની ઊંચી હવેલીને બીજે માળે અમે ચાર જણ મુખનિકામાં પોઢયા હતા મહમદ વાતો પવન અમારા આત્મા ને સોરભની દુનિયામાં લઈ ગયો હતો એવામાં હંયાને વીધી નાખે એવી એક કારમી લાગી તીછી ચીસ સભળાઈ, અને હું ભયપૂર્વક સફાળો ઊભો થઈ ગયો

કમાડ ઉપર કોઈ જોરજોરથી લાત મારતું બોલી-હુ હતું,

‘ મહારાજશ્રી ! બચાવો કમાડ ઉઘાડો ભયકર આગ લાગી છે દોડો રે દોડો । ’

મારી પડખે જ પિતાશ્રી પોદયા હતા મૂળચંદ ને તાગ-ચંદ નામના બે યુવાનો બારણા પાને આગોટતા હતા આ ભય-ભરેલી તીવ્રી ચીમ સાંભળી એ ત્રણે જણ વિહ્વલતાપૂર્વક જાગીને આમતેમ જોવા લાગ્યા

અમારા ચારના આત્મા ભયશ્રન્ત હતા એવામા એક જોન્દાર ધક્કો વાગ્યો અને જૂના કમાડ સાકળ સાથે જ ઊખડી પડ્યા

■ બહેનો અને ત્રણ બાળકો ગભરાટમા રાડો પાડના ઉપર ધસી આવ્યા

મે બારણા તરફ જોયું તો આ નવ જણની પાછળ લાલ રંગની લાખી છલ કાઢતી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ આવતી દેખાઈ ભયકર રીતે પળ પળ ઊંચે વધતી આ પાવકજ્વાળાને જોઈ મારી મતિ પલ્લુ ડાલુભર મૂઠ ધર્ધ ગર્ધ ફાટી આખે હું જોઈ રહ્યો હતો આ શુ ધર્ધ રહ્યું છે તે મને સ્પષ્ટતરુ ન હતું

પ્રચંડ આગના ભડકા અમારી નજીક આવી રહ્યા છે એટલું જ મારી આખો જોઈ ગઈ માર્ગ કયાય ન હતો વિચારેમા ધુમાડો વ ટોળિયા લઈ રહ્યો હતો

અમે ત્રીજે માળે હતા બહેનો ને બાળકો ત્રીજે માળે હતા પણ ભોયતળિયે પ્રચંડ આગ લાગી એટલે એ સૌ ઉપર ધસી આવ્યા હતા

જ્વાળા વધતો વધતો ઉપર ને ઉપર આવી રહી હતી નીચે

જિનવાનો માર્ગ અને દાર તો કચારનાય બગીને ખાખ થઈ ગય હતા હવે કયા જવું ?

ગર્ષ કાલે આજ સ્થાને કેમે આનદ અને શતિ હતા ? અત્યારે કેમે શોક અને લથ હતા ? ગર્ષ કાલે આ હવેલીના મુખદ્વાર આગળ લન્થ મડપ હતો એમા પ્રવચન, પ્રભાવના અને મગજ ગીતોના મબ્બુવ ધ્વનિથી વાતાવરણ શુજતુ હતું, અત્યારે તે જ મ્થાનમા ઊભેલા માણુમે કરણાબરી ચીમે નાખી રહ્યા છે

“આ ઉપર નહેલા લોકોને કોઈ બચાવો, રે ! ઉપરથી નીચે ઉતારો, રે ! નહિ તો બાપડા હમણા બગીને ખાખ થઈ જશે ”

આગ જોવા એકત્રિન થયેલા સો ચીનો નાખતા હતા કોલાહલ કરતા હતા, પણ મર્ગ કોઈનેય કાઈ સૂઝનો નહોતો.

અમે ઉપરથી ચીનો નાખતા હતા, અમને બચાવો !

એ લોકો નીચેથી રાંઠે પાડતા હતા આ હુ ખિયાઓને કોઈપણ રીતે બચાવો.

આપણા લોકોની આ વિશિષ્ટતા છે આપણને રાંઠે પાડતા કોલાહલ કરતા આવડે છે, પણ યોજનાપૂર્વક કામ કરતા નથી આવડતું પરિણામે અન્યવચ્ચ વધે છે કાર્ય કંઈ જ થતું નથી આવા પ્રસંગે તાલીમ પામેલા અને જિનતાલીમ પામેલા પરખાઈ જાય છે આવા ભયમા તાલીમ પામેલો એક માણસ જે કરી ગયે છે તે જિનકેળાયેલા હજાર પણ કરી શકતા નથી

નીચે અને ઉપર સર્વત્ર કોલાહલ હતો પણ કોઈને એટલુય ન સંજયુ કે બબાવાગાને ખબર આપીએ નીસરણીની શોધ કરીએ, એકાદ દોરડુ શોધી ઉપર ફેંકીએ—મોને એક જ વાત આવડે, ગડો પાડવી, જૂમભરાડા નાખવા અને વાયાની વાજણી દયા દેખાડવી

પણેપણ બચકજ રીતે પમર થઈ રહી હતી નીચેથી મહદ મળે એવી આશા હવે રહી ન હતી વિપદ વળને માગુમને, શી ખગર ક્યાથી પણ, ધૈર્યનુ બળ મળી રહે છે એ વખતે સફાગ્યે સેવાદળમા લીધેલી તાલીમ મારી મઢે આવી

મે કહ્યુ ‘બહેનો ! હિમન રાખે, કેવળ ચીસો પાડવાથી હવે આપણને કોઈ ઉગાર તેમ નથી, અને આપણી દયામણી ચીસોથી આ પ્રથક આગ પશુ ગાત પડે તેમ નથી તમે તમાગ સોના સાદલા આપો, એને એકબીજા સાથે બાંધી એનુ લાખુ દોરડુ બનાવીએ એને કઠોડે બાંધી એના પર ટિગાર્ધને, લટકીને, લપમીને એક પડી એક મો નીચે છિતરી જઈએ’

આ યોજના એમને જરા ભ્રમભરેલી લાગી વચ્ચેથી ગાઠ છૂટી જાય અગર તૂટી જાય તો અકાળ મૃત્યુ થાય પણ આમેય આગનુ અકાળ મૃત્યુ તો અમારી સામે વિકરાળ આખો ફાડીને ઊભુ જ હતુ

આગની ગરમી વધી રહી હતી અને જવાળાઓ અમારી નજીક ને નજીક આવી રહી હતી અમે જે ખડમા હતા, એ ખડ છોડી સરકતા સરકતા અમે સો કઠોડ પાસે આવ્યા અમે પાછળ ભેંચું તો એ ખડ કચારનોય પ્રજ્વળી છોડ્યો હતો, હવે

તો અમારા માટે એકેય માર્ગ ન હતો.

કઠેકાથી આગળ ક્યા જવું ? મારી યેજનામા બાળકને લઈને ઊતરવું જોખમભરેલું હતું સકટની ભયકર દશો પસાર થઈ રહી હતી.

નીચે કોલાહલ કરનારાઓમા એક સાહસવીર નીકળ્યો એ ક્યાકથી એક મેટી નીસરણી શોધી લાગ્યો એણે નીસરણી માડી પણ અફસોર ! એ ટૂંકી હતી અમાનથી છ હાથ દૂર હતી એણે એક ક્ષણ વિચાર કર્યો, અને પોતાના ખભા ઉપર જ એ માડી. આવી મોટી નીસરણી અને તે માણસના ખભા ઉપર ! આહ ! બગ પણ જબર અને ધૈર્ય પણ જબર એવી વીરતાને સહજ રીતે મન્ત્રક ઝૂંકી જાય છે.

નીસરણી એણે ખભા પર લીધી એટલે એ ત્રણ હાથ ઊંચી આવી પણ હજી ત્રણ હાથ અમાગથી એ દૂર હતી નીસરણી પર ઉપરથી ઠેકઠો તો મરાય નહિ નિયતિ નાનુક હતી હવે તો જીવન અને મરણ વચ્ચે પ્રકર નહિ, કલાક નહિ પણ પળો ગણાઈ રહી હતી.

‘સર્વત્ર ભયના વાતાવરણથી માનવ હૃદયને ચીરી નાખે એની ચીમો સહજાતી હતી, અને આસપાસ વધતી જતી ભવાળાના તાપથી ફેલ નેડાતા હતા.

પિતાશ્રી તો ઉપરથી ભૂસકો મારવાની વાત ઉપર આવી ગયા, પણ ભૂસકો મારવો એ શક્ય નહતું ત્રણ માળની તોર્ણતંગ બિચી હવેલી પરથી પડનારનું એક પણ અંગ સવામત ન રહે !

ઈશ્વરેવનો જાપ અતરમા સતત ચાલતો હતો માણસ મુખ

મા જેવી તીવ્રતાથી પ્રભુ મરણ નથી કરતો, એવી તીવ્રતાથી એ દુ ખમા મરે છે તે ન પગે મારામા અણધાર્યા બળનો સચ્ચર થયો. ધૈર્યના કિરણ અગ અગમાંથી પ્રગટવા લાગ્યા.

હું કઠેડા કૂદી બહારની સિમેન્ટની પાળ પર આવ્યો. કઠેડા બહાર દુશ્કે આગળની નાની પાળહતી મારો એક હાથ મેં કઠેડાના મળિયાઓમા મજબૂત રીતે ભરાવ્યો, વજ્ર જેવી મજબૂત પડકારી સળિયાને પકડી મેં પિનાણુંને કહ્યું.

‘તમે ધીમેથી કઠેડા ઝોળગી આ સિમેન્ટની પાળ પર આવો, અને મારો આ હાથ પકડી ટિંગાઓ એટલે નીચે નીસરણીને આબી જશે. તમારા પગ નીસરણીને અડે પછી જ મારો હાથ છોડજો.’

પિતાજી કહે ‘મારો ભાર આમ અહાર આકાશમા તુ ઝીલી રાકીશ ? તારો હાથ પકડીને લટકુ અને હાથ છૂટી જાય તો તો બને પથ્થરની શિના પર જ પડકાર્યો એ ના !’

મેં કહ્યું ‘વિચાર કરવાનો આ સમય નથી જીવનમરણની આ પગ છે જે થવાનું હશે તે થશે પણ શ્રદ્ધા છે, સારું જ થશે.’

મારી શ્રદ્ધા સાચી પડી એ બરાબર નીસરણી પર પહોંચ્યા ને ઊતરી ગયા હવે મારો વારો આવ્યો હું ઊતરી જાઉં તો બહેનો ને બાળકોને ઉતારનાર કોણ !

માણસનું મન ઘણું જ નીચ અને સ્વાર્થી છે એ ઉચ્ચ ને પરાંપકારી દેખાય છે, પણ તેની અભિપરીક્ષા થઈ નથી ત્યાં સુધી જ ત્યારે એની પગ આરે છે ત્યારે જ મનની સાચી પારખ થાય છે.

સામાન્ય રીતે પ્રત્યેક માનવી પોતાના મન માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાયના ભ્રમમાં હોય છે, અને મારા માટે મને પણ એવો જ વિશ્વાસ હતો આ પળે મને અગ્નિવિષા પ્રેરવા લાગી

The last days of pompeii નો પ્રસંગ યાદ આવે છે આખા શહેર પર લાવા રસ ઊછળી રહ્યો છે, અગ્નિની વર્ષા થઈ રહી છે થોડી જ ક્ષણોમાં સૌ મરવાના છે હતા સૌ બચવાનો મરણિયો પ્રયત્ન કરે છે આગળ દોડતા માણસને ધક્કો મારી, એવું ધન ચૂટવી, માણસ આગળ નીકળવા પ્રયત્ન કરે છે, પોતાનો જ જીવ બચાવવા પ્રયત્ન કરે છે જ્યારે ખીજી બાજુ ડોક સનન લૂલાને મદદ કરે છે, આધળાને ટેકો આપે છે, વૃદ્ધને દોરે છે પોતે ઉતાવળ કરે છે, પણ અપંગોને ભૂલતો નથી ત્યાં લેખક લખે છે : 'આ છેલા કલાકમાં તેઓ માનવીની ઉચ્ચતા અને નીચતાના દર્શન કરે છે In this last hour, they glimpsed specimens of every buseness and nobility મારું મન પણ મને ઠંડી રહ્યું હતું 'ઊતરી જા, લાગી જા, નહિ તો બગીને લાગ્યું થઈ જઈશ, જા, જીવ બચાવ '

એવામાં એક બહેને જેમનું નામ ફિવાળીએન હતું તેમણે કહ્યું 'મહારાજ ! તમે તમારે પહેલા ઊતરી જાઓ અમારું તો થવાનું હશે તે થશે '

નારી ! મા ! તને નમન ॥ વિપદ વખતે પણ તારો અર્પણ ધર્મ તું ના ચૂકે અર્પણના પ્રકાશથી તે વસુધરાને અજવાળી છે તારા શિયળથી, તારી મહિષ્મતીથી, તારા અર્પણથી માણસ

આજે ‘માનવ’ છે

મને માગ પર ધિત્તાર આવ્યો. બહેનોને સ્પર્શ પણ ન થાય એ મારા સયમધર્મની મર્યાદા છે પણ એ મર્યાદાને આગળ ધરી હું બિનરી જાઉં, મારો જીવ વહાલો કરું, તો મારા જેવો નીચ સ્વાર્થી કેણું ?

મર્યાદા માનવીને ઉગારવા માટે છે, બાધન માટે નહિ જ, પણ અત્યારે તો માનવતાનો પ્રશ્ન છે

વાડ વૃક્ષના રક્ષણ માટે છે, પણ વાડથી વૃક્ષનો વિકાસ કુધાનો હોય તો વાડને જરા દૂર પણ કરવી પડે ભગવાન મહાવીરના સયમધર્મની મર્યાદા એવી નથી જે માનવતાને હણે !

મેં કહ્યું ‘બહેનો, હું એવો નીચ નહિ જાતુ જીવ ખાતર ધર્મ છોડવો એ ઢાંચરતુ કામ છે જલગી કરો, તમે પાળ ઉપર આવો, મારો હાથ પકડીને ટિગાર્થ જાઓ. અને નાંસરણીને પહોંચો’

આ રીતે એ બિનર્યા એટલામા તો બીજી મદદ પણ આવી ગઈ, મોં બિનરી ગયા

છેલ્લે હું પાળ પર એ હાથથી ટિગાર્થને બિનજવા પ્રયત્ન કરતો હતો. ત્યાં એક માતાની ચીસ આવી

‘અરે, બાળો તો હજુ ઉપર જ છે એ તો રહી ગયો’

ધુમાડો વટોળિયાની જેમ બાળકને વીટળાઈ ગયો હતો. આ કસોટી હતી મારી માનવતાની, મારા સમસ્ત જીવનની આ

છેલ્લી પરીક્ષા હતી દેવે બાલે મારી લાવનાને કરજીદિયો
નિહાળી તેજ થયે ચેર્યનુ જગવાન દેવી કિરણ મારા અગ
અગમા વ્યાપી ગયું

હું પાછો કડેડા ઠેકી ઉપર ગયો સાથે તારાચંદ પાણુ આવ્યો
સમડી ઝડપ મારીને હાથમાયો વસ્તુ છીનવી જાય એ જ વેગથી
બાળકને મૃત્યુના હાથમા ઝડપીને સલામત રીતે લઈને ઝડકાર
આવી ગયો નીચે તાગીઓના, વાહવાહના આનંદમય અવાજો થઈ
રહ્યા હતા અને તે જ વળતે બબાનો અવાજ સંભળાયો.
ટન, ટન, ટન !

બાળકને લઈ મે નીમરણી પર પગ મૂક્યો, ત્યાં હૃદયને
સૂમળી મૂકે એવો અવાજ થયો અને ફાણ પહેલા અમે જ્યાં
ઝિલા હતા એ ભાગ કંકડભૂસ કરતો બેસી ગયો.

ફરતનો કેવો સ કેત ! પાંચ દશ મિનિટ પહેલાં એ ભાગ
બેસી ગયો હોત તો ! પણ એ પ્રશ્ન જ નકામો છે રામ રાખે
તેને કોણ આખે ?

રાતના ત્રણના ટકોરે અમે વડવાના ઉપાશ્રયે આવ્યા.
ઉપાશ્રયમા પગ મૂક્યો અને હું શુદ્ધિ ખોઈ બેઠો. ઠણાક સુધી
સચિન કરેલા અપૂર્વ દેવી બળનો બધ તૂટી ગયો. જુસ્સો
ભિતરી ગયો હતો.

મનારે સ્નાન વાગે મે આખ ખોલી ત્યારે લાવનગરના
હબરો નાગરિકો વીટગાઈને બેઠા હતા સોના નયનોમા પ્રેમના
અસુ હતા, હિયામા માનવતાને અલિનદન હતા, શેક જૂઠાભાઈ
જેવા પ્રતાપી પુરુષના મુખ ઉપર પણ લાગણીની તોન રેખાઓ.

એ ચાઈ હતી

એમણે ગદગદ કે કે કહ્યું

‘ મહારાજશ્રી ! તમે તો અમારી લાજ રાખી સાધુનાને
અર્પણના ગથી રંગીને ભાવનગરના એક જ્વલત ઇતિહાસ સ્તંભો’

આગની વિપદમા સહભાગી ણનેલા ચાઈબહેનો સામે મે
જોયું અને મારી આખમા પણ આતુ આઝ્યા પણ તે શાના
હતા, હર્ષના કે કરુણાના ?

મૌનનો મહિમા

આજે રાજધિરાજ શ્રીકૃષ્ણ

વિચારમગ્ન હતા. પોતાના મિત્ર અને બાધવ શ્રીનેમ એમને સાબરી આવ્યા હતા એમની સાથે વિભાવેલા દિવસો ચતુષ્ચિત્રની જેમ એમની દૃષ્ટિ આગળથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, અને વહી ગયેલા એ પ્રત્યેક દિવસમાં કોઈને કોઈ સ્મરણની માધુરી ભરેલી હતી ભૂતકાળના આ મધપૂડામાંથી આજે સ્મરણના રસબિંદુ ટપકી રહ્યા હતા.

શ્રીનેમ શ્રીકૃષ્ણના પિતરાઈ ભાઈ યાચ યદુવશના ગગનના સૂર્ય અને ચંદ્ર એટલે શ્રીનેમ અને કૃષ્ણ બનેના પથ જાણે બુદ્ધ-એક ત્યાગરાજ તો બીજા રમરાજ એકનો ત્યાગ ગિરિનારના શિખરે પહોંચ્યો હતો, લો બીજાનો રાગ ગોવર્ધનની ટોચે રમતો.

હતો તેમ છતાં જીવનની શાંત પળોમા તો શ્રીકૃષ્ણનું હૈયું
ગિરિનારની ત્યાગમત્ત ઝાડીઓમા જ વિહરતું

શ્રીનેમે રાજેમતી જેવી સુદર અને શાણી, સસ્કારી અને
શીલવતી સુદરીનો ત્યાગ કરી સયમનો પથ લીધો ત્યારથી
શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમા મથન જાગ્યું હતું શ્રીકૃષ્ણ રસિક હતા, પણ
વીરતાના પૂજક હતા સુદની વીરતા કરતા જીવનના છલોછલ
ઊભરાતા મધુરસને તજવામા વધુ વીરતા જોઈ એ—આ સત્ય
એ સારી રીતે જાણતા હતા

ઇતિહાસને પાને પણ જગતને જિતનાર લાખો રમે છે,
પણ કામને જિતનાર તો વિરલ જ

અને તેથી જ શ્રીનેમ—વિરક્ત નેમ, શ્રીકૃષ્ણને બાળ્યા હતા
દિલની દુનિયાનો પણ એક વૈજ્ઞાનિક અક્ષર નિયમ છે દિવ
એકાદ્ય ચર્મ, પવિત્ર ભાવથી કોઈપણ વસ્તુને ઝમરે તો એને એ
મળે જ મળે

અને તેથી શ્રીકૃષ્ણ જેના વિચારમા મગ્ન હતા તે—શ્રીનેમના
આગમનના વધામણા વનપાળે આનીને આપ્યા

‘ પ્રભો ! ઉદ્યાનમા શ્રીનેમિનાથ પધાર્યા છે ! ’

શ્રીકૃષ્ણે આ વધામણા આપનારને સુવર્ણની સત્કાર્યો અને
મધ હાજર કરવા સૂચના કરી

શ્રીકૃષ્ણ પોતાના પરિવાર સાથે શ્રીનેમને વાદવા આડ્યા,
પણ એમના હૈયામા હર્ષ માતો નથી રવના અન્ધ પવનવેગે
દોડી રહ્યા છે, પણ એ તો ભાવસમાધિમા અચલ છે

દ્વારિકા નગરીનું ઉપવન છે એ ઉપવનમા ઘટાદાર એક
વડલો છે વડલા પર પક્ષીઓ પ્રેમગીત ગાઈ રહ્યા છે એ

વડવાની શીતળ છાયામાં પોતાના જ્ઞાની પગિવરનો વચ્ચે શ્રીનેમ
પદ્મામને બિરાલ્યા છે

મુખ ઉપર શાંતિ છે આખના અમૃત છે દેહ પર દિવ્યતા
દે વરૂીમાં સુધા છે, અને બાવોમાં મેત્રી છે

શ્રીકૃષ્ણ તો આ મધુરમૂર્તિના દર્શને એટલા તો મત્ત બન્યા
કે નથી તો એ ઓલવા કે નથી એ હસના, નથી એ હાઈ કરેના
કે નથી એ હાઈ સાબગના એમની પ્રેમશીની આપો જ ભલે
બધુ કહેતી હતી અને સાબગતી હતી

શ્રીનેમ તો ગિરનાગના અબધૂત હતા કેવલજ્ઞાનના પૂર્ણ
પ્રકાશમાં એમલે વિશ્વ માથે મેત્રી બાધી હતી આશુચ વિશ્વ
જેનું મિત્ર હતું, તો શ્રીકૃષ્ણ એમના સખા શા મટે નહિ ?

શ્રીકૃષ્ણે મોન તોડ્યું આપને જોડે હું અને હૃદય કેઈ
અગમ્ય બાવેથી ઊભગઈ બાય છે, મેવના નાદશી મધૂર નાને
એમ મારા ભવે નાચી ગયા છે અને સૂર્યના દર્શને કમગ
વિકને તેમ મારું હૃદય વિકમી રહ્યું છે

‘અત્યારે તો એમ કાચ છે કે તમાગ સનિધ્યમાં જ રહું
તમારા આ વિશ્વવાસત્યના પ્રકાશમાં નાચા જ કરું પણ શું
તે મારે માટે શક્ય છે ? છવનમાં દિનમાન કરેલા આ અનત
અહો વચ્ચે નિત્યની આ શાંતિ શક્ય છે ?’

‘નિત્ય ન બને તો કોઈકે દિવસ તો શક્ય બને ને ?’
પટ્ટી જેવો મધુર રજુકાર કરનો પ્રખુનો જોલ પ્રગટ્યો

‘હા, કોઈક દિવસ તો જરૂર બને એવો કોઈએક દિવસ
ચિધી, ને આપના કત્યાલુકની પાવન અમૃતશી ભર્યો હોય,
છવનનું મગગગાનજેમા ગુજતું હોય અને પોતાની પવિત્રતાથી

અમારા આત્માને અજવાળનો હોય, ' વાતાવરણને ભાવનાથી ભરતા શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું

‘ શ્રીકૃષ્ણદેવ ! દિવસ તો બધા જ પ્રમશપૂર્ણ છે, પણ કેટલાક દિવસ મહાપુરુષોના કૃત્યાણુકની પાવન અમૃતિથી સભર છે એવા દિવસોમા મોન એકાદશીનો દિવસ એક છે દોઢસો કૃત્યાણુકોથી એ દિવસ અક્રિત છે અને સુખતરોડજેવા ભદ્ર આત્માએ પણ એ દિવસોમા આત્માની મગજ સાધના મોનદ્વારા કરી છે ’

બનરીના મધુર સૂરને સતત શુજતો રાખના શ્રીકૃષ્ણે મોનની વાત આવતા, સોના મનમા ઘૂટતો પ્રશ્ન પૂછ્યો

‘ પ્રભો ! આપ મોનનું કહો છો, પણ મોન તો ઘણીવાર અસહ્ય ધર્મ પટે છે માનવી એકલો હોય, પકળે કોઈ બાલનાર ન હોય, નીરવતા છવાયેલી હોય, એમર્થાદ વિશાળતા પથરાયેલી હોય ત્યારે માનવી વાત્યાદ્વારા એ નીરવતાને ન ભરે, તો એમ લાગે કે આ અણુદીઠ અગ્રેયરની વિશાળતા હમણા જ બી સી જેવો અને પોતાની મોનભરી વિશાળતામા હમાવી દેશે એવે વખતે માનવીએ કંઈ નહિ તો ગીત ગાઈ ને કે બમીના સૂરને શુજતા રાખીને પણ એ અવકાશને ભરવું જ રહ્યું અને ગભીર મોનની એ વિશાળતાને તોડી, અવાજોની દુનિયા મર્જવી રહી ’

‘ કૃષ્ણદેવ ! હું પણ એ જ કહેવા માગુ છું, માનવી એકલ તાથી ગભરાય છે, કારણકે એ વિશાળ એકલતાના મોનમા જ જીવનના ગૂઢ પ્રશ્ન એની સામે ઉપસ્થિત થાય છે આજ સુધી જેની સામે આખમીયામણા કર્યા હોય, જેને ઇન્દ્રિયોની લોહ પતાએ થોડી ટણો માટે દૂર ધકેલ્યા હોય, તે સનાતન પ્રશ્ન એ નીરવતામા, એ એકલતામા, એ વિશાળતાના મોનમા સાકાર થાય છે અને મૂર્તિમત ચર્ચ જવાળ માગે છે જીવન જીવતા કયો હેતુ

સિદ્ધ કર્યો, તેનો ગભીરતાપૂર્વક એ ઉત્તર માગે છે

‘માણસ બધે જ ઉત્તર વાળી થકે, પણ પોત ના જીવનના જ કેન્દ્રધ્યાનમાથી સ્વયંભૂ રીતે પ્રગટતા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા જતા એનું સમગ્ર અસ્તિત્વ હલી ગયું છે, એ કપે છે, હરે છે, મૂંઝાય છે, અને દૂર ભાગે છે. અવાજોની દુનિયા સર્જી, ઢોલા હાલમાં આત્માના એ પ્રશ્નને રૂધી નાખે છે.’

રૂમરૂમ રૂમરૂમ નિનદા કરતું કોઈ મધુર, શાન ઝરણું વહેતું હોય તેમ શ્રોત્રોની વાણીમાં મૌનની મધુરતા વહી રહી !

આત્માના અતરતમ સત્યને પ્રગટ કરતી પ્રભુની આ રસઝરતી વાણી સાબળના શ્રીકૃષ્ણનું હૈયું ભર્યું ભર્યું બની જાય

‘તો શું મૌન એ આત્માના દ્વારને ઉઘાડનાર ગુરુ-ચાવી છે?’

‘હા, એ દ્વારને ઉઘાડનાર ગુરુચાવી છે—એ એ કોઈ સુધન જેવા પુણ્યપુરુષ કે કોઈ ચિંતક સયમીના હાથમાં હોય તો!’

સયમી નેમના મુખમાથી ઝરતી ચન્દ્રિકા જેવી શીતળ કલા માલગતા એમના હૈયાને તૃપ્તિ નથી એમને એમ કે એ વધારે કંઈક કહે તો કેવું સારું ! એમણે પૂછ્યું

‘આપે સુત્રનનો ઉપેક્ષ કર્યો, જેણે પોતાના મૌનદ્વારા આત્માની મગજ સાધના કરી, તે સુત્રત કોણ?’

‘શ્રીકૃષ્ણદેવ ! યુગો પહેલાની વાત છે માનવીમાં રાગદ્વેષ આજના જેટલા ઉગ્ર નહોતા તે દિવસની આ મોહામણી વાત છે

‘વિન્ધ્યપુરના સ્વામી પૃથ્વીપાલની રાજસભાની ધવલકીર્તિ સર્વત્ર પ્રસરેલી હતી એની સભામાં અનેક રતને હતા, જેમને લીધે એ ઈન્દ્રમહા કહેવાતી પદ્મ એ સભામાં સૂર્યદ્ર આવેના ત્યારે તેા એ સભાનો રંગ જ પડતાર્ક જતો

‘હતો તેા એ વણિક, પદ્મ એના શૌર્ય આગળ તેા ક્ષત્રિયો પદ્મ નમનુ મૂક્તા એની પ્રતિભા અને શૌર્યભરી યુદ્ધકલાને લીધે પૃથ્વીપાલે દેવલાય શહેર મેળવ્યા હતા

રાજ્યનેા નૃપતિ પૃથ્વીપાલ હતા, પદ્મ સ્વામી તેા સૂર્યચન્દ્ર જ કહેવાના એની શક્તિને સૌ નમના અને એ પોતે પદ્મ પોતાની આ અદ્ભુત બુદ્ધિ-શક્તિ ઉપર મુન્તાક હતો, ધીમે ધીમે એના મઠનેા પારો વધી રહ્યો હતો

એવામાં એના આ ગર્વને ગાળે એવા શક્તિ અને સામર્થ્યથી સભા એવા મુનિનેા ભેટો થયો એ પ્રતાપી સાધુને જેતા, સૂર્યચન્દ્રનેા ગર્વ એગળી ગયો એગળ્યો તે એવો એગળ્યો કે જાણે મીઠુ જેઈ લેા ! વાળેા તેમ વળે, અને ઢાળેા ત્યાં ઢળે મુનિએ પ્રેમભરી વાણી ઉચ્ચારી

‘વીરા ! તારી આ અદ્ભુત પ્રતિભા અને શક્તિ રાજ્યેા જિતાડવામાં અને રાગદ્વેષ વધાવવામાં જ વાપરીશ ? આત્મા માટે કાર્મ જ નહિ ? મહિનાનેા એક દિવસ પદ્મ શુ તુ આત્મા માટે ન આપી શકે ?’

આ પ્રેમભર્યા વચનેા સૂરના હેયામાં સોસરા ઝિનરી ગયાં એણે કહ્યું ‘જરૂર, એક દિવસ તેા જરૂર મારા માટે હું કાઢી શકુ અને એ દિવસ આપના ચિધ્યા માર્ગે હું વીતાવી શકુ’

‘પ્રત્યેક મહિનાની એકદશી એ તમારો સાધનાનેા દિવસ

હો ! એ જિવને તમારે જ્ઞાનચર્ય પાળવું, ઉપવાસ કરવો, પોષધ લેવો અને મીનમા અત્માનુ ચિત્તન કરવું !'

કૃયાના ઉમંગકાપૂર્વક સતનો આ ઉપેશ એણે સ્વીકાર્યો. લાખી જીવનયાત્રામાં એણે આ દિવસને પોતાનું જીવન-પરિચય માની આગળ્યો. અને જીવનયાત્રા પૂર્ણ કરી, સ્વર્ગના મુખ માળી, મૂરચદ્રે સૌર્યપુરના ચોક સમૃદ્ધિદત્તના પત્ની પ્રીતિ મતિના કુખે જન્મ લીધો. ગર્ભમા હતો ત્યારે પ્રીતિમતિને મુદ્દર મન પાળવાનો ઢોઢકો હતો, એટલે એનું 'મુમન' એ નામા બિધન કર્યું.

મુમન ઠેવો જન્મ્યાથી ! એના મના-પિતાના સુદર સંસ્કારનો વાગ્યો એના દેહને મળ્યો અને એના આત્માને ગાજ-મના ધર્મનો વારનો મળ્યો. મિત્રતા અને સંસ્કારથી એનું જીવન મધમધી રહ્યું.

મુમન બાલ્યકાળ વળી, જીવનને આગળે અગ્યો, પણ એની ઇન્દ્રિયો શાન છે વંશવના કુવારા એના જીવનમાં ઊંડળી રહ્યા છે, પણ એનું મન સાધુ જેવું સતોષી છે એને કર્મજ આકર્ષણ નથી એની પ્રિયા શ્રીકાન્તા ને દામણા આમૂષણો લાવી એને પરેડાને છે, તો એ કહે છે 'મખી, આ તો બાર છે દેહ અલકારોથી નહિ, પણ આચરણથી ચોક્કસ છે પ્રિયે ! આ દેહની માટીને આ ખાણની માટીથી મઢવા કરના જન્ય જાવનાથી મટીએ તો સારું નહિ ?'

સમૃદ્ધિદત્ત અને પ્રીતિમતિ પોતાના ઉચ્ચ સંસ્કારો આ પુત્રને જોઈને રાજી રાજી થાય છે પણ દૈર્ઘ્યક વાર એ ત્યારે દૂર દૂરની ક્ષિતિજ પર નજર માટીને બેઠો હોય અને એની બાવજીરી આખોમાં કોઈ અણુજીવનના ધિરા જાવો રમતા દેખાય

ત્યારે એમને કાલુશર દોભ પણ થાય કે રખેને આ પિજરતુ
પખી મુજા ગગનમા ઊડી જાય ' !

એક સાજે ઉપવન-વિહાર કરી, સુમતપ્રમાર પાછો વળી
રહ્યો હતો, ત્યાં માર્ગમા એને આચાર્યશ્રી ધર્મધોપ લેટ્યા
એમને જોતા જ સુમતતુ મન આનંદથી ઊભરાવા લાગ્યું એને
લાગ્યું હું જે શોધતો હતો તે આ જ છે

માણસતુ મન માગે અને એ મળે, પછી તો પૂછવું જ શું !

આચાર્ય પણ માનવીના મનના લોભિયા હતા એમણે
સુમતને લાવતુ જ કહ્યું ગયા જન્મમા મૌન એકાદશીની
આરાધના દ્વારા એણે કેવી નમાધિપૂર્ણ જીવનયાત્રા વીતાવી હતી,
તેનું જ વર્ણન ચિત્રામક રીતે કર્યું એમના શબ્દેશબ્દમાથી
જીવત ચિત્ર ઊભું થતું હતું

આ સામળતા સુમતને જાતિસ્મરણ થયું અને આ મ્મરણ-
ની પગલડીએ ચાલતા ચાલતા એણે પોતાના પૂર્વજન્મનો સમગ્ર
ભૂતકાળ નિહાળ્યો !

ગતજન્મમા પોતે જ સૂર્યન્દ્ર હતો-પ્રતાપી અને પ્રાણુ-
વાન ! મહિનામા આવતા માત્ર એકાદશીના એક જ ઉજાવળ
દિવસે એના જીવનને કેવું મગમગમ બનાવી દીધું !

સુમતને જાણે હવે વધારે ઉપદેશની જરૂર ન હતી રૂના
ઢગલામા અગ્નિનો એક તણખો પણ પૂરતો હોય છે !

ધર્મલાલના પાવન આશીર્વાદ આપી આચાર્ય વનલહી
આગળ વધ્યા સુમત આચાર્યને વદન કરી યેગ આગ્યા, પણ
એના દિલની દુનિયા આજ પલટાઈ ગઈ એની સ્વમધેલી
આંખોમાં જાણે કાર્ત્તવ્યનું કાન્ધ રચાયું હતું !

માગધર સુદ એકાદશીના દિવસ આવ્યો સુવ્રતે ઉપવાસ કર્યો, પોષધ લીધો, મૌન આદર્યું, જ્ઞાનશાળામાં બેસી આત્મચિંતનમાં લાગી ગયા

દિવસ પૂરો થયો રાત્રિ જામતી ગઈ રૂપેરી હજીવી ચાહ નીમા શાંતિ પ્રસરી સર્વત્ર નીરવતા છવાઈ અને શ્રીસુવ્રત મૌનના મહાસંગીતમાં મસ્ત બન્યા

આવી શાંત રાત્રિ યોગીઓને જ પ્રિય હોય છે, એવું થોડું જ છે ? થોડોને અને કામીઓને પણ આવી નીરવતા ગમતી હોય છે સુવ્રત જ્યારે આત્માના ગાનમાં મસ્ત હતા ત્યારે એની જ હવેલીમાં પાચ ચોર પટ્ટારા તોડી, સોનારૂપાના અલકારો ચોરી, ગાસડી બાધી, ભાગી છૂટવામાં મસ્ત હતા

એ બહાર નીકળવા જતા હતા, ત્યાં એમની નજર ધ્યાન મગ્ન સુવ્રત પર પડી અને એ ત્યાં જ થઈ ગયા. ચાલવું છે પણ એ ચાલતા નથી ભાગવું છે છતાં એ ભાગી શકતા નથી શું એ સુવ્રતના પુણ્ય—તેજમાં અભર્ષિત ગયા ?

રાતના પ્રહરીઓએ એમને પકડ્યા, અને રાજ્યના સૈનિકોને આધીન કર્યા

બારસનું પ્રભાત ઊઘડ્યું સુવ્રતે પોષધ અને મૌનને પૂર્ણ કરી, સ્નાન કરી, પ્રભુની પૂજા આદરી પૂજા કરી એ ઘેર આવ્યા ત્યારે એમને મમાચાગ મળ્યા એમને ત્યાં રાત્રે ચોરી કરવા આવેલા ચોરોને રાજાએ દેહાન્ત દહની સજા ફરમાવી છે

શ્રી સુવ્રતને વિચાર આવ્યો હું પોષધ કરું, મૌન પાળું, ઉપવાસ કરું અને એના પારણાના દિવસે, મારા જ ઘરમાં આવેલ માણસોને દેહાન્ત દહ થવાનો છે, એ સાબળું છતાં હું ઉપેક્ષા-

પૂર્વક જોઈ રહું, એ શુ માગ ધર્મને છાજે છે ? મારા મોનની પૂર્ણાહુતિ શુ રક્તપાતથી થાય ? મારા મતનુ ઉગ્રાપન શુ ક્ષમીથી થાય ? ધર્મી માણુમની સાધનાની કલગી અપરાધીને દડ દેવામા છે કે ક્ષમા આપવામા ?

અને અપરાધી કોણ ? વધારે સચક કરનાર કે સમક વિતાનો નિર્ધન ? એ ચોરવા કેમ આબ્યો ? મારે ત્યા વધારે હતું તો ને ! એણે ચોરી કેમ કરી ? જેની પામે ન હતું તેથી ને ! તો જેની પામે નથી, તે જેની પામે વધારે હોય તેની પામેથી લઈ જાય, એ અપરાધી ?

અને જેની પાસે ધણુ છે, છતાં સતોપના અભાવે જેની પામે થોડુ છે એને નીચાવી લે, એ શુ શાહુકાર ? દુનિયા પણ કેવી છે ? નાના ચોરોને સજા કરે છે અને મોટા ચોરોને સક્ષામ ભરે છે !

શ્રીમુખતે પૂજના કપડા બદલ્યા રાજદ્વારે ચોમે એવા વસ્ત્રોનુ પગિધાન કર્યું સ્વાસ્થ્ય ધર્મ રાજમહેલ પ્રતિ જતા જતા એણે મનમા જ નિર્ણય કર્યો

‘પણ દુનિયા ગમે તે કરે, મારે મારી રીતે છવવુ છે આજ સુધીમા મેં કેટલીય વાર મૈત્રી અને પ્રેમના મગગ સૂનતુ રટણ કર્યું છે, પણ એનો પ્રયોગ મક્ષારની આ પ્રયોગશાળામા મેં કદી કર્યો નથી આજ એનો પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરવાની ઘડી આવી છે શાહુકારને જોતા તો પ્રેમ અને મૈત્રીએ મારામા અનેક વાર દર્શન દીધા છે, પણ આજ તો મારે ચોગના દર્શને પણ એ ભાવ જગાડવો છે એમને જોતા, જે હૈયામા ઊઠી મૈત્રી પ્રગટે, ક્ષમાનો પ્રકાશ પથરાય તો બાણ કે આજ સુધી મારા મુખે ઉચ્ચારેલા ધર્મસૂત્રો, એ મારા આત્માના જ બોલ હતા

એ વિચારી જ રહ્યા હતા ત્યાં રથ દરબાર આગળ જઈને

બેને રહ્યો શ્રીમુખન સમે મુદર બેટ લાબ્યા હતા, તે લઈ, એ રાત પાસે ગયા

બેટ ધરી નમન કર્યું

રાત્રીએ પણ એમનું મન્માન કર્યું અને પૂછ્યું 'કહો, મુનતશેક ! આજ અન્યારે આટલા વહેલા કેમ આવવું થયું ?'

સુમતની આખમા કરુણા હતી મુખ પર ભાવમાથી મગ દેલી પ્રસન્નતા હતી અને 'વેતવઓમા શોભતો એમનો ઉજ્જવળ દેહ એમના જીવનમા વણાયેલી ઉજ્જવળ ભાવનાની વાણે ઉદ્ધમે પણ કરતો હતો

'રાજન ! આપના કારાગૃહમા મારે ઘેર આવેલા અતિથિ પુગાયેલા છે તેમની મુક્તિની યથના માટે આપને દ્વારે આવ્યો છું'

'અતિથિ ? એ અતિથિ વળી કોણ ?' મત્રી સામે રાત્રીએ પ્રશ્નાર્થ દ્રષ્ટિ ફેંકી

બેટીઓમા જઠરાયેલા અને સળિયા પાછળ બેઠેલા ચોરો મામે આગળી ચીંધના મત્રીએ કટાક્ષ કર્યો 'તમારે ત્યા ચોરી કરતા પકડાયેલા આ ચોરો સિવાય અમાગ કારાગૃહમા કોઈ છે નહિ શું તમે આ અતિથિઓની શોધમા નીકળ્યા છો ?'

'હા, આ ચોર એ જ માગ અતિથિ તિથિ નહીં કર્યા વિના આવે તે અતિથિ ! ગઈ કાલે એકાદશીનું પર્વ હતું એમા મારે મોનપૂર્વક પોષધ હતો મોન અને મૈત્રીના આ પર્વના દિવને મે જગતના જીવોને અભય વચન આપ્યું છે મારા મતની કમોટી કરવા જ જાણે એ આ દિવને આબ્યા આ પાવન દિવરે મારે દ્વારે આવનાર મારા અતિથિ નણાય, પછી તે ચોર હોય કે શાહુકાર'

સુવ્રત શેઠે વધુમા કહ્યું,

‘એ સિવાય મારા નિમિત્તે નાનામા નાના જીવને વેચાય તોય મારો અલયધર્મ ઘવાય, જ્યારે આ તો મનુષ્ય મનુષ્યોને મારા નિમિત્તે મોતની સજા ધાય તો પછી મારો અલયધર્મ જીવે કેમ? અને ધર્મ ન જીવે તો પછી મારા જીવવાનું પણ અર્થ શો? તો કૃપા કરી આ લોકોને સુક્રિતની બક્ષિસ કરો.’

રાજા અને મંત્રી શેઠની સહભાવના અને પ્રેમધર્મથી મનુષ્યોમાં કોઈ એક કવિએ પણ રાજા આગળ મંત્રીની આ ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાનું વર્ણન કર્યું હોત તો એ ન માનત, એણે નજરોનજર સુવ્રતના બલુએ આજુમા નર્તન કરતો મોજાવ જોયો અને એ અહોભાવથી નમી પડ્યા.

ચોરોને મુક્ત કરતા રાજાએ કહ્યું ‘સુવ્રતશેઠ! આજ લોકો છે કે ધર્મ એ ચર્ચાનો વિષય નથી, પણ આચરણનો વિષય. લાભ સુક્રિતોથી પણ મંત્રીતુ આ મહાવ્રત મને કોઈ ન સંભવી શકત, તે તમે આચરણના મૂક સંગીતથી મારા રોમાંભા રમતું કર્યું છે મોનના સંગીતમા ગુજતા તમારા આચરણને હું નમન કરું છું.’

ચોરાએ આ જોયું, માલજી અને શ્રીજીમમા બરફ એમ તેમ એમના હેથા યોગળવા લાગ્યા.

શેઠ રથમા એમને સાથે બેસાડ્યા ઘેર લાવી, એમને સ્નાનાગારમા મોકલ્યા અને સુદર વસ્ત્રોનું પરિધાન કરાવી, એમને પોતાની સાથે જ જમવા બેસાડ્યા.

ક્રિડિની આ કરુણાપૂર્ણ ઉદારતાએ ન સહી શક્યા એમ ચોરવૃત્તિ, એમની દુષ્ટતા, બધું જ શેઠના પ્રેમપ્રવાહમા ધોવા

ગયા હતા એ ઊભા થયા અને શેઠના પગમા પડયા

‘દેવ ! તમારો આ પ્રેમ, આ ઉદાર મૈત્રીલાવ અમારાથી નથી જીવવાતો. અમે જાણું દુર્બલ રહ્યા છીએ આ ભાવનાનો ભાર ઉપાડવા અમે અસમર્થ છીએ આપ માનવ નહિ, પણ મહામાનવ છે, દેવ છે ! આપે દુષ્ટો સામે પ્રેમ ધર્યો દુર્જનો સામે સહનતા ધરી અધિકાર આમે પ્રકાશ ધર્યો અમે પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ માનવને નહિ છાજતું કાર્ય, અમે ગમે તેવા કપરા સંયોગોમા પણ નહિ કરીએ ’

શેઠ એમને ઊભા કર્યા અને સન્માન્યા એમને પોતાને ત્યાં મુનિમ બનાવ્યા, ઉત્તરાર્ધમા ધર્મનું જ્ઞાન અને સંસ્કાર આપી એમને જીવનના મગજ પથે દોર્યા

એક સાજે સુવ્રતશેઠ ઝડખામા બેઠા હતા મીઠો પવન વહી રહ્યો હતો. સરિતાના પ્રવાહની જેમ સુદર વિચારો એમના મનમા પસાર થઈ રહ્યા હતા ત્યાં સૂર્ય નખ્યો, સૂર્ય ક્ષિતિજના ગર્ભમા ડૂબ્યો અને અધિકાર પ્રસરી ગયો

આ દૃશ્ય જોઈ એ વિચારવા લાગ્યા ‘ખરે, જિંદગી પણ આવી જ ॥ આ સૂર્ય ડૂબે તે પહેલાં જિંદગીના પ્રકાશમા જે કરવાનું છે તે કરી લઉં, નહિ તો અધિકાર ઘેરાયા પછી કંઈ જ નહિ થાય વસ્તુ દેખાશે નહિ અને અધકામજી વધી જશે’

આ સુદર વિચાર સરી જાય તે પહેલાં એમણે અમલમા મૂક્યો આચાર્ય શ્રી જયશેખરસૂરિનું એમણે શરણ લીધું મથમની સાધના આદરી અને અસ્થિતન્યા ધ્યાનપૂર્વકના મોનમા મગ્ન બની, અનેક ઉપસર્ગો સહ્યા અને મહાનિર્વાણને પામ્યા

‘કૃષ્ણદેવ ! સુમતશેઠની આ કથા એટલે માન એકાદશીનું મહાપર્વ ! એ પુણ્યાત્માએ આ પર્વને જીવનમાં એવું તો વણ્યું કે એનું જીવન જ આ પર્વનું એક મહાકાવ્ય બની ગયું’

શ્રીનેમ પ્રભુએ જીવનના તત્ત્વજ્ઞાનને શુદ્ધ રીતે ન મૂકતા એક મધુર ડયામાં વણીને રજૂ કર્યું બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધી સૌ આ જ્ઞાનકથાથી પ્રસન્ન હતા પણ શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમાં તો આને કોઈ દિવ્ય સંગીત શુભ રહ્યું હતું, એમણે કહ્યું

‘પ્રભો ! આપની જ્ઞાનગંગામાં રૂમરૂમ કરતું વહી રહેલું મૌનનું મગીન મારા ઉરતંત્રને મત્ત બનાવે છે સુમતની સાધના અને આગધના તો મારા ભાગ્યમાં કયાથી હોય ? છતાં હું ય એક દિવસનો આરાધના તો જરૂર કરી શકું આપ ધર્મના લાભપૂર્વક આશીર્વાદ આપો કે માગ આ પ્રવૃત્તિમય જીવનમાં મૌન એકાદશી નિવૃત્તિની ગાથા બની રહો ધમાલની ઘોઘાટમય નિદ્રામાં આ કડયાણુકોનું ચિત્તન એક મૂક કાવ્ય બની રહો ! શુદ્ધ અને રાજ્યના ઝગાવાનમાં આ દિવસ એક પરમ શાંતિ બની રહો !’

શ્રીકૃષ્ણના આ ભાવોદ્ગાર પૂર્ણ થયા, અને શ્રી નેમિનાથની દૃષ્ટિમાંથી જીવનના સફલાવોને અમર કરતી વ્તણે અમીધારા વર્ષવા લાગી

ચત્રુના કટોરામાં આ અમીલાવ ભરી શ્રીકૃષ્ણે નેમની વિદાય લીધી અને શ્રીનેમે ગિરિનારના શિખરે ભટ્ટી પગલા માડ્યા

ચંદ્રકલના સૂર્ય અને ચન્દ્રનો આ ભાવપૂર્ણ વાર્તાલાપ માનવહૃદયમાં મૌનની અમર ગાથા રચી રહ્યો

સૌજન્યનું આંસુ

એ મનુ નામ પૂનમચંદ, પવ

અમે એમને મામા કહેતા એમના આ બંને નામ સાર્થક હતા. એમનું હમણે ગોળ ગોરવાળું મુખ, પૂનમના ચાંદની યાદ આપતું, અને મામા પણ ખરા, કારણકે આખા ગામનો સ્ત્રીવર્ગ એમને બાઈ કહી સંબોધતો અને એ પણ પ્રત્યેક નારીને ભગિની કહી સન્મારતા પ્રત્યેક નારીનો પુત્ર એમનો ભાણો હતો એ ભાણો એમની પાસેથી મામાનો મીઠો પ્રેમ પામતો.

અમારે સોને સગા મામા તો હતા, છતાં અમને આ કહેણા મામા વધારે પ્રિય હતા, કારણકે એમના દિલનું વાતસલ્ય કેઈ ઓર હતું.

એમના મધુર વાત્સલ્ય પાછળ એક વ્યથાભરી કથા હતી.

એમના પત્ની બીમાર થઈ મૃત્યુશય્યામાં છેલ્લા દિવસે પસાર કરી રહ્યા હતા, ત્યારે એ ગમગીન અને ખિન્ન હતા. એમની વેદનાભીની આખોમા જે અસહ્ય મૂક-વ્યથા હતી તે એમની શાશ્વી પત્નીના ધ્યાન બહાર ન હતું.

એક નમતી સાજે એ પલંગ પાને ઝેઠા હતા, ત્યારે ગજરાએ કહ્યું ‘જીવવું ઘડવું ગમે છે પણ તે આપણા હાથમાં નથી મૃત્યુ નથી ગમતું છતાં તે મનુષ્ય આવીને જિજ્ઞાસે આ સંયોગોમાં એક જ માર્ગ છે, જે નથી ગમતું તેના રહસ્યને સમજી, તેને ગમતું કરવાનું છે અને જે ગમે છે તેની અવગણના સમજી તેનો મોહ છોડવાનો છે. જીવનનો મોહ છેડી, મૃત્યુની મૈત્રી કરવાની આપણ છે,’

ગજરાએ ઘોઠા ન્હાસ ખાઈ વાત આગળ ચલાવી.

‘હું જ્યારથી બીમાર થઈ છું ત્યાંથી રાતદિવસ મૃત્યુના તત્વજ્ઞાનનો જ અભ્યાસ કરું છું એના વિષે મેં જિજ્ઞાસુથી-શક્ય એટલા જિજ્ઞાસુથી ચિંતાન કર્યું છે, અને મને સમજાયું છે કે જન્મ અને મૃત્યુના દૃશ્ય પાછળ નિસર્ગ પોતાનું શાશ્વત કાર્ય જ કરી રહ્યું છે જૂની આકૃતિઓનો એ ધ્વસ કરે છે, કારણ કે એને નવી આકૃતિઓ સર્જવી છે જેમ સોની જૂના આભૂષણને ગાળી એ જ સુવર્ણમાંથી નવું અલંકાર સર્જે છે, તેમ જીવન પણ જીર્ણ દેહનું વિસર્જન કરી નવા આકાર લઈ રહ્યું છે અને તેથી જ મારે મન આવે મૃત્યુ એ ભયનું કારણ રહ્યું નથી, માત્ર એક પરિવર્તન જ લાગે છે પણ મને તો અંધારે તમારી મુલાયમ અને આજી પ્રકૃતિનો વિચાર આવે છે મારા મૃત્યુનો આ આકરો ઘા તમે કેમ સહી શકશો? આ સૂના અને નિર્જન ઘરમાં સાથી વિના તમારું જીવનખંડેર

કેવું શૂન્ય થઈ જશે? આ શૂન્યતાને કે રહેતો એક મન
દેખાય છે, અને તે તમે બીજા વચ્ચે રહે.

મામા ન રહી શક્યા. એમણે પંચન કરી દે એ
શબ્દ એના મામા ન દાખી દીધો એ શબ્દ એના
ગર્ભ એકબીજાના હેયામા નિર્મળ પ્રત્યે રહેતો.

‘ગજરા, શું તે માત્ર દિવસ જ રહેતો? ૧૫૨
૫૬૨ વર્ષ સાથે રહેવા છતાં વૃક્ષ કે રહેતો શરીર?
આજસુધી મેં જે પ્રેમલાવણી દિશે છું, જે ખડી હશે
એમા બીજાને બેસાડું? આ તે નિર્મળ પ્રત્યે રહેતો એક
ખાલી હરે એકલે બીજાને બેડે જાય.

મામાએ લાવણીના શબ્દો કહીને એક પ્રેમ.

‘પણ જવા દે, એ વાતો કહેવાની છે? મને
આશા છે કે મારો પ્રેમ તને કદાચ કદાચ દેખી જશે.’

‘જવા દો તમારી આશા. મને આશુચ્ચને પ્રેમ
કે શબ્દો કોઈ જ શબ્દો શબ્દો નથી. આશુચ્ચને પ્રેમ
છે મૃત્યુ એ કટપત્ત નથી, જો કદાચ એક શાશ્વત કમ
હવીકત છે અને અત્યારે કદાચ એક વાસ્તવિક
નથી સમય થોડો છે. તે દિવસે નિર્ધારવાનો સમય
શૂન્યતાને શાધી જાશે? મને કદાચ કદાચ? તમારી
તો કરવી જ પડશે પ્રવૃત્તિ નિર્ધારવાનો સમય
બનાવે છે, કા લટકતો. મને કદાચ કદાચ કદાચ
કહી દીધું, અને ખામી નથી. મને કદાચ કદાચ

‘ગજરા! તારા હેયનું કદાચ કદાચ કદાચ

૫
૫
૫

મામા
મપોરે
શેર

છે ! તારી આ પ્રજ્ઞાના બળે જ, તરગી અને આજા દિલનો આ માનવી આજે કંઈક વાસ્તવિક અને સહનશીલ બન્યો છે’

બૂતકાળના પ્રસંગો સામરતા મામાના મુખમાથી કસણાસીતા પ્રશસાના શબ્દો સરી પડ્યા

‘પ્રશસા પછી માણસ મરી જાય પછી આખો જન્મકાલ એ જ કરવાતું છે ને ! પણ હું પૂછું છું કે, મારા ગયા પછી તમે શું કરશો ?’

‘શું કરીશ, એમ ?’ વિચારતદ્રામાથી ભગતા મામાએ કહ્યું ‘ગામના બાળકોને બણાવીશ. આ શૂન્ય અને નિર્જન ઘરને નિર્દોષ બાળકોથી ભરીશ અને તે મને આપેલ ભાવ અને ભક્તિ એ બાળકોમા રેડી, એ ભાવો દ્વારા તને નસ્કાર-રૂપે જીવત બનાવીશ’

‘મામા ! ગજરાબેનને કેમ છે ?’

પાડોશી આવતાં વાર્તાલાપ અટક્યો

પછી તો ખબર ઠાઠવા આવનારની સખ્યા વધતી ગઈ આ પ્રસંગ પછી ગજરાબેનની તબિયત વધારે બગડી અને ત્રીજે દિવસે એણે શાન્તિથી દેહ છોડ્યો

પુષ્પ ખીલ્યું, સુવાસ આપી અને ખરી પડ્યું

પૂનમચંદનુ વય અત્યારે પાત્રીસનું હતું એમનો દેહ સશક્ત હતો, ખાધેપીધે સુખી હતા. ગામના નાકા ઉપર જ એમનું બે માળનું વિશાળ ઘર હતું, એટલે ઘણાની નજરમા એ રમતા હતા

સમની વાત એમની પાને આવી પણ એમણે સ્પષ્ટ ના પાડી પછી તેા એમની મક્કમનાની બહુ યત્ના લોકોએ વાત કરવાની જ હિમત ન કરી.

એક વર્ષ વીતી ગયું

મસાર એમને માટે રણ જેવો શુષ્ક હતો. એમા મત્ર ગજરાની સ્મૃતિ જ એક વીરડી જેવી મધુર હતી. એ સ્મૃતિને જીવત રાખવા જ ગામના બાળકોને એ બહાવતા, બહાવવા કરતાય એ વાત્સલ્યના પૂરને વધારે વહાવતા અને વાત્સલ્યના વહેતા નિર્મળ સ્વચ્છ ઝરણુમા એ ગજરાના પ્રતિબિંબને નિહાળી સતોષ માનતા.

પાચ વર્ષથી ચાલતા આ જ્ઞાનચક્રનો લાભ ગામના કયા બાળકે નથી લીધો? ગામમા મામાનુ મકાન સરકારકેન્દ્ર મનાતું મામા સદા હસતા, રમતા અને પ્રસન્ન દેખાતા. પણ એ હાસ્યના પદ્ધ પાછળ પોઢેલા બન્નદ્વયમા કેવું વ્યથાભર્યું સમરણ પડ્યું છે, તેની દૃષ્ટના તો ભાગ્યે જ કોઈનેય આવતી.

એમનુ ઘર મોટું અને ઊંડું હતું આગામી ભાગમા છેક છેલ્લે એક ઓરડો હતો, જે રસોડા તરીકે વપરાતો. બપોરે એક ટક એ રસોઈ બનાવતા, અને સાંજે તો માત્ર અડધો શેર

દૂધથી ચલાવી લેતા કોર્મક વાર ઘગ્ગા પીરસણાની મીઠા આવતી તો એ સ્વીકારી લેતા, પણ ખાતા નહિ મીઠાઈન કિનાર પર એમને ગજરાના માધુર્યની જીવત છખી દેખાતી એમની આખો બીની થતી અને મીઠાઈ બાળકોને વહેંચી એ પ્રમત્તતા અનુભવતા

રવિવારનો દિવસ હતો આ જ દિવસે ગજરાએ વિદ્યા લીધી હતી એમને મોન હતું મેઝા પર એ મેઝા હતા વાતા વરણ શાત હતું એ વિચારમાં રૂખ્યા હતા, બે ત્રણ કલાક સ્મરણમાધુરીમાં બીતી ગયા

ઘરના દ્વાર ખુલ્લા હતા પડેશમાં રહેલા છગનભાઈનું યુવાન દીકરી ચપા પીરસણુ આપવા એમના ઘરમાં પેઢી

ઘર ભિડુ હતું એટલે એ અદર ગર્મ

મામાએ ઘડિયાળ મળે જોયું તો બાર વાગ્યા હતા એમને વયુ, મોડું થયું છે એ નીચે આવ્યા.

ચપા ઘરમાં ગર્મ છે તેની એમને ખબર ન હતી રાજન ક્રમ પ્રમાણે રસોડામાં જતા પહેલા રમ્તા ઉપરનું બારણું એ બંધ કરતા, તેમ આજ પણ કર્યું

ચપાએ આ જોયું એ ગભરાઈ ગઈ એણે અદરથી રા નાખી રાડ ચાલણી મામા પણ મૂંઝાઈ ગયા અદર વળી કોણ છે ? એમણે તુરત બારણું ખોલ્યું એમને મોન હતું એ કઈ જોવા નહિ

ચપા બીની ને બહાર દોડી મામા વિચારી રહ્યા આ શું બન્યું ? પણ કહેવાનો કે ચાલવાનો વખત જ કયા હતો

બને નિર્દોષ હતા ખારણુ બધ કરવા પાછા માત્ર અકસ્માત જ હતો.

નૂતન સાબળી મજસૂસ બેગા થયા કેઈ પાપ ભયું હતું-યુ કોઈએ અધમ કટાક્ષ કર્યો કોઈકના મુખમાથી નિસાસો નીકળ્યો. કોઈકની આંખ કચ્છાથી આદ્ર થઈ પણ સોને એટલું તો જાણ્યું કે મામાનું મન ટોડ્યું !

પણ એમા અમારી શેરીને નાકે રહેનો એક યુવાન જરા ટીખળી અને વાચકો હતો. કોઈ પણ વાતને વાયુવેગે વહેતી મૂકી અને પછીની જોમ પ્રસરાવવી એ એનો વ્યવસાય હતો. રજા માથી ગજ અને કાગળમાથી વાલ કેમ કરવો તે એને જ આવડે જામમા કઈક ધડાકો થાય એવું બને તો જ એને દિવસ ગિચો લાગે એને તો આ બનાવથી થી-કેળા થયા એ તો બિપડ્યો મીઠી બનાવે

‘જોયું ને ? ભગનીમાથી કેવું બાલુ બિયુ થયું ? મામા જોળા અને ભગત લાગના હતા પલ્લુ અતે એ કેવા પાપી નીકળ્યા ! બાપડી જોળી ચ પાને અદર ને અદર લઈ ગયા, અને ફોસલાવીને ધરમા ધણી ખારણુ બધ કરી, એના પર તૂટી પડ્યા. બાપડીને હેરાન હેરાન કરી મૂકી પાપી ! સા લો ! આવા ધધા કરવા હતા તો પરખ્યો શા માટે નહિ ? જામમા ભવા થઈને ફરવું છે, સદાચારી થઈને રહેવું છે અને જામ ખારડી દીકરીઓ પર જુલમ કરવા છે !’ વાત કરતો એ જીવાન અન્યથો. પરનિદા પૂરી કરી, એના ઉત્તરાર્થમા સ્વમથસા શરૂ કરી

‘આ તો સારું થયું કે અમે હતા દુવાજાને લાતો મારી ખોલાવી નાખ્યો, નહિ તો શુરુ શુ થઈ જાત !’

એ તો વાતો કરતા થાકે નહિ મરચુ મીઠું લભરાવય
તેથી ય વધારે નાખ્યું

જોતજોતામા આખા ગામમા આ ગપમપે એવી તો હવે
જમાવી કે મામાના ચારિત્ર્યની એક વખત મુક્તક ઠે પ્રશ્ન
કરનારા પણ આ પૂરમા તણાયા

વાતાવરણ ઘટ્ટ હતું થોડાક શાણા માણસોના મો ચૂપ હતા,
પણ શકા તો મર્વત્ર હતી ગર્ભ કાલે માનભરી દૃષ્ટિથી નિહાળતો
વર્ગ આજે ધૂણા અને હીનદૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો હતો તિરસ્કર
અને ધિક્કારના અધકારે ટોળાને ઘેરું હતું, અને તેથી જ
ચોટામા મળેલા માપુસો આ એક જ વાત અનેક રૂપમા ઉચ્ચારી
રહ્યા હતા

મામાના હૈયામા અત્યારે તુમુલ યુદ્ધ હતું મૂળે એ
નાશુક દિલનો માનવી હતો, એમા એમના પત્નીના વિયોગે
એ વધારે આજો થયો હતો પણ આ પ્રમગે તો એના હૈયાને
લોહી નીગળતું કર્યું

આ ધા, આ લોકાપવાદ, આ હીનતાભરી દૃષ્ટિ, આ અધમ
ગપસપ, એ ન સહી શક્યો આ નિર્દોષ આત્માના રોમરોમમાથી
ધાતનાના અગારા પ્રગટી રહ્યા અત્યારે એ એકલો હતો એના
આત્મામા ભમૂકેલી આ આગને હોલવનાર એની પાસે કોઈ જ
સ્વજન ન હતું જે ત્રણ મિત્રો હતા, પણ તેય લોકાપવાદના ભીરુ
હતા, જરાકે શક્તિ પ્રસર્યા પછી આવવાની ઈચ્છા કરતા હતા

મામાની માનસિક યાતના અસહ્ય હતી પોતાનું સત્ય
સામાને સમજાવવા જેવું અત્યારે વાતાવરણ જ ન હતું અને

વાતાવરણ શાત થયા પછી પોતાની વાતને જીન આગળ રજુ કરે એટલી ધીરજ એમની પામે ન હતી

એ ચાકચા હતા, લથડીને એ ઢળી પડ્યા હતા. શૂન્ય ધરના શૂન્ય વાતાવરણથી એમની પ્રજ્ઞા પણ શૂન્ય થઈ ગઈ હતી લથડતા હાથે એમણે કાગળ અને પેન હાથમાં લીધા

‘પ્રિય મિત્રો,

‘આ વટોળિયા વચ્ચે મારી જ્યોત વધારે કાળ ટકી શકે એવી તાકાત આ હીપકમાં રહી નથી

‘આ પ્રસંગમાં હું નિર્દોષ છું એટલું જ મારા આત્મદેવની સાક્ષીએ કહ્યું છે અને ખરૂં ન હતી કે ત્યાં ઘરમાં પીરસણ આપવા આવી છે નિન્યાના ક્રમ પ્રમાણે મેં દ્વાર બંધ કર્યું બારણ બંધ થતું જોઈ એણે જૂમ પાડી એ ઘરમાં છે એની જાણ થતાં મેં તુરત જ બારણ ઉઘાડ્યું મારે મોન હતું હું કઈ જ ન જોત્યો

‘જેન નિર્દોષ છે હું અજ્ઞાત છું પણ વાત વિપરીત રીતે રજૂ થઈ છે અને કોઈ આવીને પૂછતું પણ નથી કે આ વાતમાં સત્ય શું છે ? અને કલક-કયા વધારે વિસ્તરતી જાય છે મારાથી સહન થતું નથી મહનશીલ બનાવનાર મારા આત્મની પાખ આજે મારી પાસે છે નહિ ‘એટલે અધમ-અધર્મની મલિનતાને ધોવા માટે ગજરાની મૃત્યુતિથિના એન્જલે દુઃ મારું બલિદાન આપુ છું

‘મારા આ બલિદાનથી એકાદ આત્માને પડુ જઈએ - ‘

સમજાશે તોય પૂરતું છે

‘વિદાય વેળાએ સોજન્ય આમુ સિવાય શું આપી શકે ?

‘ઓનું કદ્યાનું હો’

‘લિ શાપિન પૂનમચદના વિદાય’

પત્ર લખી એણે કવન્મા મૂક્યો અને કવર પોતાના ઈષ્ટ દેવના ચરણોમા મૂકી, અશ્રુભીની આંખે નમન કરી, તૈયાર રાખેલ વિધનો છલોછલ ખ્યાલો એ ગટગટાવી ગયા

અવિચારી વાણીના પરિણામે આ સદચારી અને સહૃદયી આત્માના ગલિદાનથી આશ્ચર્ય ગામ કમકમી ઊઠ્યું

આત્મહત્યા ! એક ભદ્ર અને આજ્ઞા દિલના માનવીની આત્મહત્યા !

મર્વત્ર શોક ને દિલગીરીની છાયા કરી વળી સૌને પોતાની ભૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. પણ હવે તો ઘણું મોડું ચર્ચ ગયું હતું હવે શું ?

પણ પેલા ટીખળી મકનાની સ્થિતિ જુની હતી એણે જ આ વાત વધારી હતી, વાતને રગ આપી વિપરીત રીતે મૂકી હતી. નિર્દોષ આત્માને પાપી ઠરાવી, આત્મહન્યાને પંથે દોર્યો હતો આ મૃત્યુથી એનું હાસ્ય બિડી ગયું રાત-દિવસ એને

પૂનમચદના જ વિચાર આવવા લાગ્યું. પીતે પીતે કહે કે
પૂનમચદનુ પ્રેત દેખાવા લાગ્યું એ બધું કહેતું હતું.

‘હા, સચુ હા તે મને ખરાબ કામ કરતું હતું. હા, હા,
હા, મે તારું શું બગાડ્યું હતું ? તે મને કેમ બગાડ્યું હતું ?
તે જ માગ જીવનની ધોર ખેલી, તો જો ? હા હા, મને હા મે
કરીને તું કેમ મુખી થાય છે તે ? હા હા.’

તાત્કાલિક વિચારોની આ ભૂતાવગ એ બધું બધું
એ જાણવા પ્રયત્ન કરતો, પણ જીવ જીવી જીવી જીવી જીવી
આજીવી ભાગ્યકારા વાગ્યા પોતની જીવી જીવી જીવી
લાગ્યા એ વલોવાઈ ગયો. એ આમથી જીવી જીવી જીવી,
પણ આ વિચારોના જોગા એની જીવી જીવી જીવી.

એક સાને એનું મગજ આ જીવી જીવી જીવી.

અમારા ગામના તાગવની જીવી જીવી જીવી જીવી
હા અને ગટા નાખે છે

‘એય, મને માફ કરો હું જીવી જીવી જીવી જીવી
છાડ હું ધાક્યો છું મને જીવી જીવી’

દિલની વાત !

રણના શુષ્ક પ્રદેશમાં થઈ માર્ગ
જઈ રહ્યો હતો માર્ગ ઉપર એક વૃદ્ધા અને તેની અઢાર વર્ષની
પુત્રી પસાર થઈ રહ્યા હતા.

માર્ગ શૂન્ય હતો તાપ વધી રહ્યો હતો.

વૃદ્ધા ઠસાયેલી હતી પણ યુવતી યાદી ગઈ હતી એની
દેહલતા કરમાઈને બાણે હમણા ઢળી પડશે એમ લાગતું હતું
એના અગ પર રહેલા મૂંઝવણ આબૂપણે પણ અત્યારે તે
બાણે બારડૂપ હતા.

ત્યાં એક ઊંટવાળો મોજથી જઈ રહ્યો હતો ઊંટને ગળે

ઘટ્ટી રણકી રહી હતી પણે ઝીણી ધૂધરમાળ હતી અને મસ્તીથી ડાલતો એ જઈ રહ્યો હતો.

વૃદ્ધાને પોતાની પુત્રી પર દયા આવી એણે કહ્યું ‘અરે, બાઈ! જરા જિભો તો રહે! મારી આ પુત્રી થાકી ગઈ છે તાપ વધ્યો છે ગામ જરા દૂર છે તમે સામે ગામ જાઓ છો, તો દયા કરી મારી પુત્રીને ઊંટ પર ન બેસાડો?’

સવાર મસ્તીમાં હતો એણે દેકે પતાનુ

‘ઠાણી, ઊંટ કઈ બાકુ ખાવા નથી રાખ્યો, આ તો મનની મોજ માટે છે’

એ આગળ વધ્યો થોડે દૂર ગયો ત્યાં એના મનનુ પાપ લગ્યું અરે, કેવી મૂર્ખાઈ કરી! આવી મુંદર યોવનવતી યુવતી અને વળી મુંદર અલકારોથી લદાયેલી! આહ! આવી તક જિંદગીમાં ફરી કયા મળવાની હતી? હજુ શું ભગડ્યું છે! ઊંટ અહીં જ જિભુ રાખુ એ પાછળ આવે છે, હમણા આવશે

એનું દિલ લપટ થયું એના મુખના નિર્દોષ ભાવ બદલાયા વિશ્વાસઘાતનો પડછાયો એના મુખ પર છવાયો આત્મ નયેતની રક્ષા કરતી મનની ચીમની પર વાસનાની મેશ જામી અને ભાવનાની દુનિયામાં અધકાર છવાઈ ગયો.

ચાલતા ચાલતા વૃદ્ધાને વિચાર આવ્યો હાય રે, હું ય કેવી પાગલ! એક અજાણ્યા પરદેશીને મારી યુવાન દીકરી સોપવા તંયાર થઈ ગઈ એ લઈને નાસી છૂટ્યો હોત તો હું એને કયા પકડવા જાન? એ ભગવાન! તે જ મને બચાવી મારી લાજ તે જ રાખી.

ઊંટવાળાએ એની વિચારમાળા તોડી, ‘માજી, તમે કંઈ

ત્યારે મેં ના પાડી, પણ આગળ જતા વિચાર આવ્યો કે માણસનું કામ માણસ નહિ કરે તો કેણુ કરશે ? લાવો, તમારી પુત્રીને ઝિટ પર બેમાડી દર્ધ એ આટલા ભારથી ઝિટ થોડુ જ મરી જવાનુ છે ?’

વૃદ્ધાએ કહ્યું ‘ભાઈ, એ ઘડી વીતી ગઈ તારા દિલમાં પ્રભુનો વાસ હતો ત્યારે મારા મનમાં પણ તારા માટે શ્રદ્ધા હતી હવે તારા મનમાં શેતાન આવ્યો તો મારા દિલમાં શકા જાગી

‘એ તુ કેમ ભૂલી જાય છે કે દિલમાં પ્રકાશ છે ત્યાં સુધી જ સામાના મનમાં પ્રેમ છે દિલમાં અધકાર પ્રગટે તે જ દાણે સામાના દિલમાં વહેમની ભૂતાવળ જાગે છે એટલે હવે તુ તારે રસ્તે પડ’ જે તને કહી ગયો તે જ મનેય કહી ગયો.’

ભવનુ ભાતું

હિંમાના ભડકાથી સંગતી ધરતી
પર, વિલામભ્રમ વસુધરા પર, પાપથી ખદબદતી દુનિયા પર,
ઐત્ર સુદ તેરસના પુનિત દિવસે એક અજોડ બાળકે અવતાર લીધો.

આખમા અમૃત, મુખ પર મધુર સ્મિત, હૈયામા કરુણા
અને આત્મામા અખડ વિશ્વવાત્સલ્ય લરીને અવતરેલી આ
વિરલ વિમૂર્તિને જોઈ, દુનિયા દગ બની ગઈ.

આ વિમૂર્તિના આગમનથી દુખિયારી દુનિયા પર સુખની
ગુલાબી હવાનો તા ચાર થયો.

ત્યારે મેં ના પાડી, પણ આગળ જતા વિચાર આવ્યો કે માણસનું કામ માણસ નહિ કરે તો કાણુ કરશે? લાવો, તમારી પુત્રીને ઊંટ પર બેસાડી દર્ધ એ આટલા ભારથી ઊંટ થોડું જ મરી જવાનું છે?’

વૃદ્ધાએ કહ્યું ‘ભાઈ, એ ઘડી વીતી ગઈ તારા દિલમાં પ્રભુનો વાસ હતો ત્યારે મારા મનમાં પણ તારા માટે શ્રદ્ધા હતી હવે તારા મનમાં શેતાન આવ્યો તો મારા દિલમાં શકા જાગી

‘એ તું કેમ ભૂલી જાય છે કે દિલમાં પ્રકાશ છે ત્યાં સુધી જ સામાના મનમાં પ્રેમ છે દિલમાં અધકાર પ્રગટે તે જ ક્ષણે સામાના દિલમાં વહેમની ભૂતાવળ જાગે છે એટલે હવે જ તારે રસ્તે પડે’ જે તને કહી ગયો તે જ મનેય કહી ગયો.’

આમ કરતા ત્રીસ વર્ષના વાંઘા તો પાણીના પ્રવાહની પેઠે વહી ગયા. માનવીને સુખના દિવસો કેટલા મોહામણા લાગે છે !

દુનિયાના સફળાચ્ચના એક મનોહર પ્રમાતે ના વિરલ વિભૂતિએ વંશવથી ઊભરાતા રાજમંદિરોનો અને વહાલમોચા રનેદીઓનો ત્યાગ કરીને, મહાભિનિષ્ક્રમણ કર્યું, કારણ કે દુનિયા એમને દુઃખથી છલકાતી દેખાઈ દુનિયા ન્યારે દુઃખથી રિભાની હોય ત્યારે આ ઠોમળ હંથું સુખમાં કેમ વિલસી શકે ?

આ વિરલ વિભૂતિના વસમા વિયોગની વેધક વાસળી વાગી અને દ્વિત્રિયક્રુડ ગામના ઉપવનમાં એક અભોડ કરણ દશ્ય જામ્યું

આ દશ્ય આ જીવનસમર્પક વિરલ વિભૂતિની વનમી વિદાયનું હતું આ દશ્ય અનાથ હૈયાઓની ઠોમળ લાગણી ઓથી છલકાતું હતું આ દશ્ય વચ્ચે દુઃખવિદારક યેના દુનકા અને સાચા આત્મ પણ હતું

હા ! આકરી વિદાય ઠોમળતાપૂર્વક ભજવાતી હતી. આ વિદાયના દશ્યમાંથી વાત્સલ્ય અને કરણાની ધારા ટપકતી હતી. અને આ વસમી વિદાયની વાસળીમાંથી હૈયાને હચમચાવી મૂકે એવા ક્રુણ અને વેધક સૂરો વારવાર આવી નાજીક હૈયાઓને વ્યથિત કરતા હતા

પેનાના લઘુ બન્ધવનુ આ મહાભિનિષ્ક્રમણ મોટાભાઈ નન્દિવર્ધનના વાત્સલ્યપૂર્ણ હૈયાને વલોવી નાખતુ હતું જીવનમાં સહુ માત્ર પણ છૂટે નહિ પડનાર પોતાનો લઘુબાન્ધવ આજે સદાને માટે ગૃહ-ત્યાગ કરે છે ખરેખર, માનવીની પ્રિય વસ્તુ જાય છે ત્યારે એના જીવનનુ સર્વસ્વ જ લેતી જાય છે !

માતા ત્રિશલારાણી અને પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા તેા આ બાળકના દર્શનથી આનંદમગ્ન હતા જ પણ ક્ષત્રિયકુટુંબ ગામ પણ જાણે નર્તન કરી રહ્યું હતું

મગધની ધરતી એક દિવ્ય પ્રકાશ પામી હતી વસન્તની કામલુગારી ફોકિલા જાણે આસ્રવૃક્ષની શાખા પર આનંદ ને ઉલ્લાસના ઝૂલે ઝૂલતી, મણુલ ધ્વનિથી ટહુકા કરવા લાગી કુજની ધટાઓમાથી મનોહર પક્ષીઓ મનોહર-ગીત ગાવા લાગ્યા શુભ વસ્ત્રધારિણી સરિતા, પૂર્ણ સ્વાસ્થ્યથી ઝડપભેર મધુર હાસ્ય કરતી, સાગર બાણી સરવા લાગી

વિશાળ આકાશમા પરિભ્રમણ કરતા પ્રભાતના સૂર્યનો ક્રોમળ પ્રકાશપુજ, ધરા પર વર્ષવા લાગ્યો, અને અવિરત નરકની યાતના લોગવતા પીડિત હૈયા પણ ક્ષણભર શાન્ત અને સુખના મુક્ત વાતાવરણમા વિહરવા લાગ્યા વાતાવરણ કાંઈક અલોકિક હતું !

આ વિરલ વિભૂતિ યોવનમા પ્રવેશતા સ્વયં દેવેન્દ્રો એમના દર્શનાર્થે આગ્યા મહાન જૂપાલો અલ્પિપૂર્વક એમની સામે શિર ઝુકાવીને, નમન કરવા લાગ્યા, અનેક માનવો એમની સેવામા હાજર થયા, અને વિશ્વનો વૈભવ એમના ચરણોમા ખડકાવા લાગ્યો

એ દિવસોમા એમના યોવનનો રંગ જામ્યો સસારનો રંગ ખીંચ્યો યશોદા જેવી જેમને શીલસપત્ત પ્રિયા મળી, અને પ્રિયદર્શના જેવું સસ્કારી સત્તાન પણ જન્મ્યું, પણ આ બધું એ વિરલ વિભૂતિને મન પુણ્યરૂપી રોગનો લય કરવા માટે ઓષધરૂપ જ હતું

આ વિભૂતિને ધ્યાનમાંથી ચલિત કરવા સિદ્ધિ રૂપ ધારણ કરી માનવ-હૈયાઓને વિદારી નાખે એની તિહ-ગર્જનાઓ કરી ભેઈ !

પ્રલયકાળના મેઘનું રૂપ ધારણ કરી વીજળીઓના ઠડાકા લાગકા કરી પ્રજ્વાલના કાન ફેડી નાખે એવા અવાજોના અખ તારાઓ પજુ કરી જોયા

અને છેલ્લે સર્વ શક્તિઓ કેન્દ્રિત ઠરી ભયકર રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કરી, એ વિરલ વિભૂતિ પર ત્રાટકવાનો પ્રયોગ પજુ કરી જોયો, પણ એ બધું નિષ્ફળ નીવડ્યું !

આવા પ્રત્યક્ષ ઝઝાવાત અને ચક્રવાત વચ્ચે પણ જેમનો ધૈર્ય દીપક અચલ રીતે ઝગડુજનો ભેઈ, સગમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો એના અભિમાનના ચૂરચૂરા થઈ ગયા અભિમાન ગાળના જ પોતે આચરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો એ વિરલ વિભૂતિ પ્રત્યે આચરેલા અયોગ્ય વર્તનથી એના હૈયામાં પશ્ચાત્તાપનો ભડકો ભમુકી ઊઠ્યો, અને પોતાની જાતને ધિક્કારતો એ વિભૂતિના ચરણોમાં પડી, અજવિપૂર્વક દીન સ્વરે ક્ષમા માગવા લાગ્યો

‘પ્રભો ! આપ શૂરવીર છો, ધીર છો, ગણીર છો આપનું આત્મિક બળ અનુપમ છે, આપના ત્યાગ, તપ અને ધૈર્ય અજોડ છે ! આપની જોડ આ વિશ્વમાં લાંબે તેમ નથી આપની પ્રશંસા ઈન્દ્રે કરી પણ હું અવસ એ ન માની શક્યો અને આપની પરીક્ષા કરવા આગ્યો, પણ આજે મને એ પૂર્ણ સત્ય સમજાયું કે, મારા જેવા અધર્મો પોતાના મનની કલુષિતતાથી જ આપના જેવા મહામાનવના ગુણો સમઝ શકતા નથી, અને

ત્રીશ વર્ષ મુધી સોરભવાળા તરુવરોની શીતળ છાયામાં વિહરનાર માનવી, અખડ અગ્નિ અગ્નિ તડકામાં તપે, પુષ્પોની નાન્યુક શય્યામાં પોઢનાર માનવી, ઝટક પર કદમ ભરે, લાખોની સલામો ઝીલનાર માનવી, રક અનાયોના અપમાન સહે, આ કાર્ય કેટલું ડપરુ છે, એ તો અનુભવીનું હૈયું જ વેરી શકે- અને તે આવી વિરલ વિભૂતિનું હૈયું જ !

એમણે સાધના આદરી, તો સામે એમનો ઠમોટી થવા લાગી એક દિવસ સ્વયં ઇંદ્ર મહારાજાએ મુક્ત કંઠે પ્રશ્ન સા કરી

‘ આજે ભારતવર્ષમાં એક વિરલ વિભૂતિ છે કે જે મરજીથી ગભગતી નથી અને જીવનથી હર્ષ પામતી નથી જેને સુખના મનોહર સાધનો શુશ કરી શકતા નથી અને દુખના ભયંકર સાધનો મૂઝની શકતા નથી એ મહાવિભૂતિની દિવ્ય તપશ્ચર્યા આજે વિશ્વમાં અજોડ છે ! ’

આ પ્રશ્નમાં કોઈ સામાન્ય માનવીના ત્યાગ, તપ અને ધૈર્યની કેવળ અતિશયોક્તિ જ કરવામાં આવી છે, એમ ત્યાં સભામાં બેઠેલા ઈર્ષાળુ સગમે માની લીધું, અને સાથે સાથે નિશ્ચય કરીને ઊઠ્યો કે, એ પામર માનવીને ત્યાગ, તપ અને ધૈર્યમાંથી અલિત કરીને, ઈન્દ્રની પ્રશ્નમાને અસત્ય બનાવુ

આ નિશ્ચય કરતા જ સગમ દેવ મટી દાનવ બન્યો, અને એ વિરલ વિભૂતિ પાસે આબે.

સાલગાર વર્ષ સુધી એવેલા મોનનુ દિવ્ય તે- આ વિરલ વિભૂતિના શરીરના સમાયો દ્વારા કુવારાની જેમ વસુધરા પર પ્રકાશ પાથરી રહ્યુ વર્ષેની અન્તે એમનો મેઘ-ગભીર મહુવ-ધ્વનિ સાલગીને શુ દેવો કે શુ દાનવો, શુ માનવો કે શુ અનુ પ્રાણીઓ, બધા એમની નિકટમા આવવા લાગ્યા એમનો ઉપદેશ સાલગવા એ બધા અધીરા બન્યા

શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ જેવા સમર્થ અગિયાર જ્ઞાનીઓની શકાનુ સમાધાન કર્યું એમનો ગર્વ ગળ્યો એ શિષ્ય થયા અને પ્રભુની જ્ઞાનધારાનુ પાન કરવા લાગ્યા

આ વિરલ વિભૂતિએ જ્ઞાનની મે-ધારાનો પ્રારભ કર્યો 'મહાનુભાવો ! જાગો ! વિલાસની મીઠી નિદ્રામા કેમ પોઢ્યા છો ? તમારુ આત્મિક-ધન લૂટાર્યુ રહ્યુ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર મહાન્ પૂર્તો છે એ તમને મોહની મઢિરાનુ પાન કરાવી તમારા જ હાથે તમારી અમૂલ્ય સપત્તિઓનો નાશ કરાવી ગયા છે, માટે ચેતો ! જાગરૂક બનો ! અને એ પૂર્તોથી સાવધ બનો '

આ મચોટ ઉપદેશ સાલગી ભક્તો હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા 'નાથ ! આપ શક્તિમાન છો આપ આ પૂર્તોનો સામનો કરી શકો છો, પણ અમે નિર્જળ છીએ પૂર્તો સળગ છે, અમારાથી એમનો સામનો કેમ થઈ શકે ? અમારા માટે આ કાર્ય કઠિન

ઈર્ષ્યા અને અભિમાનથી પોતાની જાતને જ મહાન મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા પરિબ્રમણ કરે છે આપ જગતના પિતા છે, વિશ્વખન્ધુ છે, જગદાધાર છે, અધમોદ્ધારક છે, અને તારક છે હે ઠડુલાસાગર ! મારા અપરાધની ક્ષમા કરો હું નીચ છું—અધમ છું—પાપી છું મારો ઉદ્ધાર આપના જ હાથમાં છે નાથ ! માટે મને તારો !’

આવા અધૈર અને લયકર અપરાધ કરનારા સગમ પર પણ વિશ્વખન્ધુ આ વિરલ વિભૂતિએ તો પોતાની અમૃત-ઝરતી આખોમાથી કડુણાની વર્ષા જ આરબી ! એમની વૈરાગ્ય-ઝરતી આખોમાથી વાત્સલ્યનુ ઝરણુ ઝરવા લાગ્યું એ પુનિત ઝરણામાં સ્નાન કરી, ભારે હૈયે સગમ પોતાના સ્થાન લાણી સચર્યો !

સગમે કરેલા અનેક દુષ્ટો વેઠ્યા પછી કરી એમણે આર્થ અને અનાર્થ-વજ્રભૂમિ લાલી વિહાર આદર્યો સાક્ષાત્તર વર્ષ સુધી મોતપણે ધોર તપશ્ચર્યા કરી આ દિવસોમાં તેમના પર અનેક વિષમ વિપત્તિના વાદળા એક પછી એક તૂટવા લાગ્યા, છતાં એમણે ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા અને શાંતિપૂર્વક એમને પ્રસન્નમુખે આવકાર આપ્યો

આમ અનેક માતનાઓના દાવાનળમાં આ તેજસ્વી વિરલ વિભૂતિના કર્મો બળીને રાખ થયા અને એમનો આત્મા અનંત સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રકાશી બિંદુઓ

કૈવલ્યજ્ઞાન વ્યાપી રહ્યું અને અધકારનો નિતાત નાશ થયો. પૂર્ણ આત્માના પૂર્ણ પ્રકાશથી દિશાઓ વિલસી રહી આ રજિયામણા સમયે એમના મુખકમળ પર અખંડ આનંદ, વિશ્વવાસત્ય ને જ્ઞાન ગાલીર્યનો ત્રિવેણી સગમ બહમ્યો !

સાડાબાર વર્ષ સુધી નેવેલા મોનતુ દિવ્ય તેજ આ વિરલ વિભૂતિના શરીરના રોમચો દ્વારા કુવાસની જેમ વસુધરા પર પ્રકાશ પાથરી રહ્યું વર્ષેને અન્તે એમનો મેઘ-ગાંભીર મજબૂત-ધ્વનિ સાલગીને શુ દેવો કે શુ દાનવો, શુ માનવો કે શુ અજ્ઞ પ્રાણીઓ, જાધા એમની નિકટમા આવવા લાગ્યા એમનો ઉપદેશ સાલગવા એ જાધા અધીરા જન્યા

શ્રી હિન્દુભૂતિ ગોત્રમ જેવા સમર્થ અગિયાર જ્ઞાનીઓની શકાતુ સમાધાન કર્યું એમનો ગર્વ ગળ્યો એ સિમ્પ ધયા અને પ્રભુની જ્ઞાનધારાતુ પાન કરવા લાગ્યા

આ વિરલ વિભૂતિએ જ્ઞાનની મેઘ-ધારાનો પ્રારભ કર્યો 'મહાનુભાવો ! જાગો ! વિલાસની મીઠી નિદ્રામા કેમ પોકયા છે ? તમારુ આત્મિક-ધન લૂટાર્યું રહ્યું છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર મહાન્ ધૂર્તો છે એ તમને મોહની મઢિરાતુ પાન કરાવી તમારા જ હાથે તમારી અમૂલ્ય સપત્તિઓનો નાશ કરાવી રહ્યા છે, માટે ચેતો ! જાગડક બનો ! અને એ ધૂર્તોથી સાવધ બનો'

આ મયોટ ઉપદેશ સાલગી લજ્જો હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા 'નાથ ! આપ શક્તિમાન છે આપ આ ધૂર્તોના સામનો કરી શકો છો, પણ અમે નિર્બળ છીએ ધૂર્તો સળંગ છે, અમારાથી એમનો સામનો કેમ થઈ શકે ? અમારા માટે આ કાર્ય કઠિન

છે ઘણું જ અઘરું છે આપ તો સમર્થ છો આપની સરખામણી અમારાથી કેમ થાય ?’

લોકોની દીનતાભરી વાણી સાંભળી, આ દીનતાને ટાળવા પ્રભુએ વીર-ધોષણા કરી ‘ મહાનુભાવો ! આવી દયા-જનક વાચા ન ઉચ્ચારો શત્રુઓ પામે આવી નિર્ણય વાતો કરશે તો એ તમારો નાશ કરશે હું પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યો છું કે તમારો આત્મા ણળવાન છે, વીર્યવાન છે અનન્ત શક્તિઓનો ભંડાર છે તમારો અને માગે આત્મા શક્તિની દૃષ્ટિએ સમાન છે માત્ર ફરક એટલો જ છે કે તમારા પર ઈર્મનો કચરો છે, અને મારા આત્મા પરથી એ ઠયરો ફર થયો છે તમે પણ પ્રયત્ન કરી એ મક્તિનાને ફર કરો અને પૂર્ણ-પ્રકાશી બનો કાયરતા છોડી મર્દ બનો ખડકની પેઠે અડગ રહો ક્રોધ વગેરે શત્રુઓની સામે બળવો પાકારો હું તમને સમરાગણુમા વિજય મેળવવાની વ્યૂહ-રચના બતાવું ’

આ મજબૂત વાણી સાંભળી લોકો પ્રસન્ન બન્યા

જીવનવિકાસની નૂતન દૃષ્ટિ જાણવા માટે બધા ઉત્સુક બન્યા

કની ન જીતાય તેવો મનોહર સ્વર ત્યાં શુભ રહ્યો—

‘ હે દેવોને પણ પ્રિય જનો ! આ જીવન કેવું ક્ષણભંગુ છે, તેનો જરા વિચાર કરો યોવન પુષ્પોની જેમ કરમાઈ જનાર અમ્માથી ડે ચ પત્તિ વીજળીના ચમકારાની પેઠે ક્ષણિક છે વેલવે સંધ્યાના રંગની જેમ અમ્મિય છે સયોગો મન્દિરની ધ્વજાની પેઠે ચચગ છે આયુષ્ય પાણીના પરપોટાની જેમ અશાશ્વત છે

‘ સસારમા માત્ર ધર્મ જ એક એવો ડે કે જે અમ્માથી છે અચલ છે, શાશ્વત છે આ ઉત્તમ ધર્મ પાળવા માટે ધર્મબંધ

તને દેવી ૪ પછે ધર્મ-ધનને છોડ્યા વિના સત્ય ધર્મ મળ્યો મુકેલ તો શુ પણ અશક્ય છે !

‘ધર્મ-ધનને સત્ય ધર્મને શુગળવી નાખ્યો છે, માનવોને અન્ય બન્યા છે આ અન્યતામાંથી કલહ અને કકાસનું તર્જન થયું છે આ ધર્મ-ધનમાંથી મહાયુદ્ધો થયા છે માનવી, માનવીનો શત્રુ થયો છે આ ૪ અધતને હીધે જ્ઞાન પણ અજ્ઞાનમાં ફેરવાઈ ગયું છે કિન્તુ પણ અહિંસાને નામે પ્રગટી છે પાપ પદ્મ પુણ્યના નામે જીવનું થયું છે અધર્મ ધર્મને બદલે પ્રગટ થયો છે, મોટે સત્ય ધર્મ મેળવવાનો અમે ઘઉં પાચ બતાવું છું તે પ્રમદ નાં નાશગો !

‘હવન-વિમાનનો અમૃત્ય ઉપાય અનેકાન્તવાદ છે અને કાન્તવાદની ક્ષેત્રી પર ધર્મની પરીક્ષા સુદર રીતે થઈ શકે છે, મોટે હવનમાં અનેકાન્તવાદ ફેળવો, એના વડે વિશ્વાત્મક થઈ શકે એક બીજાનો સમન્વય સાધો.

‘અનેકાન્ત એ પૂર્ણ દષ્ટિ છે, એના વડે વિશ્વમાં શહેલા સત્યનત્વોનું ગવેપણ ઠરે અનેકાન્તવાદ એ સાચો ન્યાયાધીશ છે ! એ ૪ વિશ્વને નિષ્પક્ષપાત સાચો અને પૂર્ણ ન્યાય આપશે એ અમન્યના કાળ પડકારને ચીરી નાખશે અને સત્યના દર્શન કરાવશે આ અનેકાન્તવાદને આદ્રાદ કહો કે સાપેક્ષવાદ કહો, બધું એક જ છે આ અનેકાન્તવાદની દષ્ટિ ન્યાયુધી હવનમાં નહિ આવે ત્યાંસુધી માનવીનો વિકાસ થશે જ છે એવો મારો સ્વાનુભવ છે !’

અનેકાન્તવાદનો આ લઘ્ય સિદ્ધાન્ત માલગી લોકોના આનન્દથી વિશ્વની બેડયા આ નૂતન દષ્ટિ પ્રત્યેકને આદરું

લાગી તેથી જ લોકોના મુખમાથી આ શબ્દો સરી પડ્યા.

‘કેવી વિશાળ ભાવના ! કેવી વિશાળ દૃષ્ટિ ! દેવ ! આપ કન્ય છે. આપે જે પૂર્ણ પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે અદ્ભુત છે ! આપ આપની વાણીનું અમૃત-ઝરણું આ મતપ્ત સમ્રાટ પર અવિરત વહેતું રાખો, જોવી અમારી નમ્ર વિનંતિ છે, દેવ !’

આ વિખ્યાતિનો ઉપેરી પટ્ટીના જેવો મધુર ધ્વનિ પુનઃ શુભ રહ્યો-

‘ભાગ્યશાળીઓ ! હું જે કહી ગયો તે જીવનદૃષ્ટિની વાત કરી ગયો-વિચારવાના વાત કહી ગયો. હવે આચારની વાત કહું છું. વિચારમાં જોમ અનેકાન્તવાદને મ્યાન છે, તેમ આચારમાં અહિંસાને મ્યાન છે.

‘અહિંસા એ સુદર સરિત્ત છે, અનેક તૃપિત હૈયાઓના જળથી તરસ છીપાવે છે. અહિંસા એ મેતુ છે, જે જે વિષ્ણુ દંધી હૈયાઓને જોડે છે. અહિંસા એ શુભાખનું ફૂલ છે, જે પોતાની માદક સૌરભાગી જગતને પ્રકુલિત કરે છે. અહિંસા એ વસન્તની ક્રાંતિ છે, જે પોતાના મધુર સંગીતથી હિંસાના ત્રાસથી ત્રસિત દિલ્લોઓને પ્રમુદિત કરે છે.

‘અહિંસા એ જ વિશ્વશાન્તિનો અમોઘ ઉપાય છે. અહિંસા વિના વિશ્વમાં શાન્તિનું નાઆનંદ મ્યાપવાનો બીજો એકેય ઉપાય નથી જ.

‘હિંસાના પાપે જ એક માનવી બીજા માનવીને જળોની જેમ ચૂમી રહ્યો છે. હિંસાની ભાવનાએ જ એક રાષ્ટ્ર બીજા રાષ્ટ્રને ઠગડી રહ્યું છે. હિંમત માનસે જ વિશ્વમાં અત્યાચારની હોળી નગાવી છે. હિંસાના આત્મલોચે માનવીને પીડિત,

વ્યથિત અને દલિત જનાઓ છે કિં સક ધર્મો નિર્દોષ પશુઓના
ભોગ લઈ રહ્યા છે, માટે આચારમાં અહિંસા કેળવો. ધર્મના
નામે હોમાતા પશુઓનું રક્ષણ કરો.

‘ જાતિવાદના નામે પિત્રારાતા દલિત વર્ગનો કરુણાપૂર્ણ
ભાવનાથી ઉદ્ધાર કરો, અહિંસા એ અમૃત છે એનું તમે પાન
કરો. તમે અમર બનશો. બીજાઓને એનું પાન કગવો તો
દુખિયારી દુનિયા પર સુખની ગુલાબી હવાનો સચાર થશે ’

આ પ્રેરણા-દાયક ઉદ્ઘોષણથી માનવીમાં જોમ આનંદ
ચેતન્યના ધબકારા થવા લાગ્યા. વાંઝળીની જેમ માનવીના જીવ
નમાં અનેકાન્તવાદ અને અહિંસાનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. દુરા
શક્તી ગાઠો ગળવા લાગી. વેમનસ્ય તો બળીને ખાખ થયું
નિર્જાનો નખળ બન્યા બીકણો. ઠાકદુર બન્યા મુદકાલો. પણ
મર્દ બન્યા.

શુ વાણીનો વિરલ પ્રભાવ. આમ માણસકારની મિદિ દ્વારા
જીવનમાં કોઈ અલૌકિક સર્જનદીલા સર્જતી ગઈ.

ત્યાથી આ વિરલ વિભૂતિએ વિહાર કર્યો. ગામડે ગામડે
ફરી વળ્યા ગામે ગામ માનવમહેરામણ બિભરાતો. એમના
દર્શન અને ઉપદેશથી માનવો અને સારવ-ભૂમિ પાવન થયા.

પૂરા ત્રણ દાયકાઓ સુધી અખડ ઉપદેશનું ઝગલું વહેવી

ભારતમા શાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું અહિં સાના જળનું સિંચન
કયું, મત્યના વૃક્ષો રોપ્યા, અસ્તેયના કથારા ણનાબ્યા, મયમના
છોડવાઓ પર સતોષના અનેકવર્ણી પુષ્પો વિકસી ઊઠ્યા

આ ખડેર ભારતને મોહક-નદનવનમા ફેરવી નાખવાનું
લગીરથ કાર્ય, આ વિરલ વિભૂતિએ પોતાના જ વિદ્યમાન કાળમા,
અખંડ સાધનાદ્વારા કરી ણતાબ્યુ-એ ભારતનું અહોભાગ્ય !

પણ દુર્ભાગ્યની એવી એક રજની આવી કે જેમા આ
લક્ષપ્રકાશી, ઓગળ્લી દીપક, પાવાપુર નગરીમા માજમ રાતે,
જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરી, ખૂંચાઈ ગયો-નિર્વાણ પામ્યો

જ્ઞાનનો આભાસિક-દીપક ખુઝાતા વિશ્વમા અજ્ઞાન-અધકાર
વ્યાપવા લાગ્યો એ અધકારને દૂર કરવા કૃત્રિમ દીપક પ્રગટાવવા
પડ્યા અને લોઠો એને કહેવા લાગ્યા

—દિનાળી—‘દી-પ-આ-વ-લિ’

એ વિરલ વિભૂતિ વિભુ મહાવીર ! તારું મધુર નામ આજે
પણ માનવજાતી અમર વીણાના તારે ઝલઝલી રહ્યું છે !

આત્મવિદ્યાપત્ર

જં

ગય અને અટવીને વીધી
મૃગયુગલ વેગપૂર્વક દોડી રહ્યું છે એની સમસ્ત શક્તિ આને
એના પગમા આવીને વચી છે એવી તો લાખી લાખી એ ક્ષણ
ભરે છે, કે તાણે એ દોડતું નથી, પણ ગગનમા જોડી રહ્યું છે

આ મૃગયુગલની પાછળ એક પાણીદાર અંધ દોડી રહ્યો
છે આ અંધ પર એક પ્રનાપી યુવાન છે શિષીએ આરસમાથી
કેતલી કાઢેલ પ્રતિમા જેવો એનો ઘાટીલો દેહ ■ ચન્દ્ર જેવું
મુકુમાર એનું મુખ છે મુદર વળાકવાળી કાળી ભમ્ભર નીચે
એ મધુર આખ છે બુદ્ધિની તીવ્રતા સૂચવતું અણિયાણું નાક

છે, અને ગુપ્તછાદા સુવાળા વાળના મૂઠ્ઠા હવામા ભિડી રહ્યા છે

યુવાને આ મૃગયુગલનો ગિકાર કરવાનો બાણે દૃઢ મકલ્પ કર્યો છે, અને તેથી જ પોતાના અશ્વને એ વિદ્યુતવેગે દોડાવી રહ્યો છે

કોઈક વાર તો એમ લાગે કે અશ્વ આ આખ્યો, આ આખ્યો, ત્યાં તો મૃગ છલાંગ મારી ફર ફર નીકળી ગયું હોય આપણને લાગે કે હવે તો અતર વધી ગયું, ત્યાં તો ફરી અશ્વ એના નિકટમાં હોય—આમ સતાકૂકડી રમતા એ મહા અટવીને વટાવી સર-હદને પેલેપાર નીકળી ગયા

ધીમે ધીમે તાપ વધતો ગયો યુવાન પરસેવાથી રેખરેખ થયો તપતો સૂર્ય અત્યારે એને પોતાના કાળ જેવો લાગ્યો તરસથી એનું ગળું મુકાઈ રહ્યું હતું એને તમ્મર આવવા લાગ્યા એણે થાકીને ઘોડા ભેલો રાખ્યો

‘આહ! મૃગ તો આજ મુઘીમાં ઘણાય જોયા, પણ આ યુગલ તો અજ્ઞાન નીકળ્યું! એમની પ્રણયગાથા લખાવા સર્ત્તર્થ હોય તો મારા હાથથી એમનો શિકાર કેમ થાય?’

પોતાના મનને મનાવવા એ આટલું મનમાં જ બોલ્યો અને એણે ચારે તરફ નજર નાખી વનની હરિયાળી ભૂમિ હસી રહી હતી એ ભૂમિની પૂર્વ દિશામાં મુદર તળાવ હતું એના મનમાં કાબ્ય સ્ફૂર્તિ ધરતીએ લીલા રંગની ઓઢણી ઓઢી છે આ સરોવર એનું ગોગર્વ મુખ છે અને એની કિનાર પર જલકીડા કરતી આ હસની શ્રેણી એની ઉજ્જવળ દત-પક્ષિ છે

એ સરોવર પાસે આખ્યો અને એનો અર્ધો શ્રમ ભિતરી

ગયો એણે મ્નાન કર્યું, જળપાન કર્યું અને કિનાર પર ઢાયા બિછાવતા વૃક્ષની સોડમા આરામ લીધો

નિર્મર્ગની મત્ત હવામા બે પ્રહર વીતી ગયા ઘાસની સુવાળી આફર પર હંડુ એ આળોટી રહ્યો હતો, ત્યાં થોડક દૂરથી આવતા મધુર સૂરોએ એનામા સળવળાવે પેદા કર્યો એ જરા માવધાન થઈ સાલગવા લાગ્યો

વીણાના તાર પર રેલાઈ રહેલા ભાવગીનમાથી જીવનનું સમસ્ત માધુર્ય આગસ મરડીને જીભ થઈ રહ્યું હતું

થોડીવાર તો એમ ને એમ પડી રહી એણે એ સૌન્દર્યભીના મધુર સૂરોનું પાન કર્યું, પણ વધારે વાર એનું ચિત્ત ન થભી શક્યું એ ઊભો થયો હાથપગ ધોયા અને સ્વસ્થ થઈ સ્વસ્થ પર આરૂઢ થયો જે સ્થાનમાથી આ સ્વરમાધુરી રેલાતી હતી ત્યાં એ આવી પહોંચ્યો

ગંગાના કિનારા પર એક વિશાળ ઉપવનમા શાંત આશ્રમ આવ્યો હતો આશ્રમના જમણા દ્વારે એક નાનકડું છતાં કલામય મંદિર હતું આ મંદિરના આરસમંડપા પ્રાગણમા બે બાળાઓ બેઠી હતી

પહેલી બાળાના હેઠ પર ઝીણું શ્વેત વસ્ત્ર લહેરાઈ રહ્યું હતું એની આંખો પ્રતિમામા સ્થિર હતી એના બોળામા વીણા હતી એ વીણાના તાર પર એની નાજુક આંગળીઓ રમી રહી હતી, અને હૃદયને ઓગાળી દેતું ભાવગીત એના કંઠમાથી નીતરતું હતું

એ બાળાની પડખે બીજી એક બાળા બેઠી હતી એની

આખો ચપગ હતી એણે આમમાની ઝોટણી ઝોઢી હતી કાગળપૂર્વક પેટી રાજેશ્વરી જેવી દેખાતી બાળના સાગને સાથ આપવા ઝીણી ઝીણી ધૂધરીવાળી ખજરીધી એ તાન પૂરી રહી હતી

મરિનાનો કિનારો, અગ્ન્યની મુક્ત પ્રકૃતિ, શાન્ત આશ્રમ, ગીતમાધુર્ય અને મૌન્યજરતી સુદરીઓ—આ બધાને લીધે વાતાવરણમાં નસસાગરના તરંગો લહેનર્મ રહ્યા

ઘોડેમવાર ન આગળ વધ્યો કે ન પાછળ હડ્યો મૂર્તિના જેમ એ ત્યા જ સ્તબ્ધ થઈ ગયો વાતાવરણમાં એક એવી માદકતા હતી કે ચેતના માત્રને ત્યા આત્મવિ-મૂર્તિ સહજ હતી

એણે જીવનમાં ઘણાંય પ્રસંગો જોયા હતા પ્રકૃતિનું નર્તન, સુદરીનું સંગીત, જાવોના ઉન્માદ—ઘણું ઘણું માધુર્ય હતું પણ આ તો કોઈ અદ્ભુત હતું, સ્વર્ગીય હતું, જે માણી શકાય પણ વર્ણવી ન શકાય

મધ્યા નમી આરતી ઊતરી અને બાળા પ્રભુને એક વિધિ-સહિત લાવપૂર્ણ નમન કરી મંદિરના નોપાન ઊતરવા લાગી

એના ફેહ પર તો સાદુ સ્વેત વસ્ત્ર હતું, પણ એના મુખનું તેજ ન છરવાય તેવું અલૌકિક હતું નાનુક છતાં સ્વચ્છ, જરાક ઊંચી છતાં લાવણ્યમયી એની કાયામાથી ઊછળતું માદક યૌવન જાણે અત્યારે સમાધિ લગાવીને ઠેકું હતું

એ પગથિયા ઊતરી ત્યા દામીએ આવી એની આગળ પાદુકા ધરી એ પાદુકા પહેરવા જતી હતી ત્યા એની દૃષ્ટિ આ સુવાન પર પડી આ દૃષ્ટિપાતથી સુવાનનું મમસ્ત ચેતના તત્ર

પ્રકાશના પુણ્યભાવથી ઝણઝણી ઊડેયુ એનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું

વીજળીના ગોળામા કેટલે સાદો અને કાળો લોખંડનો તાર છે, પણ કથાકેના સરપર્ષે એ કેવો ઝગહગી ઊઠે છે !

યુવાને આર્ય સન્કાર પ્રમાણે નમન કર્યું પ્રત્યુત્તરમા બાળાએ પણ નમ્રતાથી નમન કરી અતિયિસત્કાર કર્યો નમન કરવાની બાળાની આ રીતમા બાલે વિનયની ઉત્કૃષ્ટ મર્યાદા હતી

દામી યુવાનને અતિથિભવનમા લઈ ગઈ અને આ બાળા પોતાના ખડમા વસ્ત્ર બદલવા આવી ગઈ

આ નિર્જન વાતાવરણમા આ બાળાના અસ્તિત્વનો વિચાર કરતો યુવાન અતિથિભવનમા ફરી રહ્યો ત્યા પોતાની સખી મનોરમા સાથે બાળા આવી પહોંચી અતિથિગૃહમા પ્રવેશતા જ એણે કહ્યું,

‘ક્ષમા કરશે આપના આતિથ્યમા જરા વિલંબ થયો છે કારણ કે હું પૂજના વસ્ત્રોમા હતી દેવપૂજનો વિધિ પૂર્ણ થયા પહેલાં હું ખીબા કાર્યમા રસ હતી નથી ’

આભારનો ભાર એ ન ઝીલી શક્યો એણે વચ્ચે જ કહ્યું, ‘તો તો ક્ષમા મારે જ માગવાની હોય તમે પૂજના વસ્ત્રમા હતા ત્યાં મેં આવી તમારા કાર્યમા અતરાય કર્યો ’ ક્ષમા માર્મ્યા પછી એણે પોતાની નિરાસા પ્રગટ કરી

‘ મને આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે આવા એકાન્ત અરણ્યમા આ અશ્રમ કેમ ? અને આ આશ્રમમા વળી તમારા જેવા રસ નિર્જરતા આત્માનો નિવાસ કેમ ? હું પૂછી શકું કે પ્રભાતના પુણ્ય જેવા આ દેહના માતાપિતાનું નામ શું ? ’

યુવાનની પ્રશ્ન પૂછવાની રીત પણ મધુર હતી—ટૂંકી છતાં મર્મભરી આ રીતથી બાળાના મુખ પર સ્મિત સ્ફૂર્ત આકાશમાં વીજળી ચમકે અને અદૃશ્ય થાય તેમ તેની શુભ દાતની પદ્ધતિ દેખાઈ અને અદૃશ્ય થઈ

મનોરમા અપક્વ અને બોલકી હતી એણે સમતિ માટે પોતાની સ્વામિની સામે દૃષ્ટિ નાખી બાળાએ આખથી જ સમતિ આપી એટલે મનોરમાએ ચાલુ કર્યું,

‘વિદ્યાધરેના સ્વામિ જન્હુ રાજાનું નામ તો આપે સાભળ્યું જ હશે એ પ્રતાપી નરગ્ન જન્હુરાજના આ પુત્રી છે એમનું નામ ગંગા છે મારા સખી અને સ્વામિની છે એમની પાસે જેમ અલૌકિક લાવણ્ય છે, તેવું જ વિદ્યાધન છે જીવનની પ્રત્યેક કલામાં એમણે માધના કરી સન્નિધિ મેળવી છે એમની વિશિષ્ટતા એ છે કે જેમ લોખંડના ટુકડાને પારસમણિનો સ્પર્શ થાય તો તે સુવર્ણમાં ફેરવાઈ જાય છે, તેમ એમના હાથનો સ્પર્શ કોઈ સામાન્ય વસ્તુને થાય છે અને તે કલાકૃતિમાં ફેરવાઈ જાય છે’

‘કારણ કે એમનું જીવન જ એક સંપૂર્ણ કલા છે’ ગંગા સામે પ્રેમ અને માનભરી દૃષ્ટિ નાખના યુવાને વાતની પૂર્તિ કરી

સ્મિતથી જ એનો ઉત્તર વાળી મનોરમાએ આગળ ચલાવ્યું, ‘આ કલાવતી પુત્રી પામે જન્હુરાજાએ એક દિવસ લગ્નની વાત મૂકી દેશ દેશના રાજકુમારોના આવેલા માગા એમની આગળ રજૂ કર્યા અને આ અંગે ગંગાનો મુક્ત અભિપ્રાય પૂછ્યો

મુક્ત વિચારમાં ઊઠેલી આવી તેજસ્વી પુત્રીને જે તે રાજકુમારને તો અપાય જ નહિ આદર્શ જેના પ્રાણ છે એવી આ સમર્થ પુત્રી આગળ સામાન્ય કુમારોના તો નામ પણ કેમ

ઉચ્ચારાય ? એટલે શાણી પુત્રી આગળ પિતાએ હકીકતોનું જ વર્ણન કર્યું

ગગા પ્રેમાળ અને શરમાળ હતી મર્યાદા એના શ્વાસોશ્વાસ હતા પણ આ પ્રસંગે તો પોતાના જીવનના અસ્તિત્વનો હતો. આવી વાતમાં ખોટી શરમ રાખી લાગ્યાનો આડખર કરવો એ આત્મવચના ગણાય. એતે નમ્રતાપૂર્વક વિનયભરી વાણીમાં કહ્યું ‘પિતાજી ! આપ જ એક વાર કહેતા હતા કે, લગ્ન એટલે એ આત્માઓના વિચારોનું જોડણું આ જોડણું ત્યારે જ થાય કે એકબીજાના વિચારોની ભૂમિકા સમાન હોય, એક બીજાના મતબંધને સ્વીકારવા બંનેના આત્મ ઉત્સુક હોય અને માધીના દ્રષ્ટિબિન્દુને સહૃદયતાપૂર્વક જાણવાની ઉત્લાસમય પ્રણયભાવના હોય—તો જ લગ્ન સાર્થક થાય ! પણ રાજકુલમાં અને રાજ કુમારોમાં જે સ્વચ્છદ અને જીવન પ્રત્યે ઉપેક્ષાભરી દ્રષ્ટિ દેખાય છે, તે જોતા મારું મન લગ્નના નામથી પણ કંટાળે અનુભવે છે’

‘પણ બેટા, બધા કુમારો કંઈ એવા નથી હોતા’ દીકરીના વાણીના ધોધને રોકવા જન્મદુરાજે કુમારોનો બચાવ કર્યો

આ બચાવથી તો ગગાદેવીનો આત્મા બમણા જોરથી પ્રકાશી ઊઠ્યો,

‘હા, પિતાજી, કોઈક કુમાર એવો પણ હોય જે જીવનને શ્રદ્ધા અને પ્રજ્ઞાભરી દ્રષ્ટિથી નિહાળતો હોય, પણ તે કયા ? આપણી સામે આ જે કુમારો છે તે તો એમ જ સમજે છે કે લગ્ન કર્યા એટલે એક રમકડું બિચકી લા-ચા એ રમકડાને અલકારોથી શણગારે, વસ્ત્રોથી વિભૂષિત કરે, શગારથી સજ્જ કરે, અને તેની સાથે ફાવે ત્યારે અને ફાવે તે રીતે મોજ કરે

વિલાન ઉડાવો અને એનો જીવનરમ ચૂઓ એ રમકડું જૂનું થાય તો એને રાજમહેલમા પડયું રહેવા દો, અને ધીરુ નવું બિચકી લાવો

‘પિતાજી ! આમ તો જુઓ, આ રાજાએના અત પુર એટલે નારીના સમકાલય ! મારે આવા અવચ્છદી રાજાએના સમકાલયના સભ્ય બનવાની જરાય ઇચ્છા નથી

‘મેં તો નિર્ણય કર્યો છે ‘જે મારા વિચારોને સત્કારે, મારું કહ્યું સાબળે, એક પત્નીવ્રતની પવિત્ર લાવનાથી બધાય એવો કેઈ સ્વતંત્ર છતાં સચમી સાથી મળે તો જ લગ્ન કરવા, નહિ તો આજીવન કોમાર્યવ્રત પાળવું ’

પોતાની પુત્રીની પ્રજ્ઞાપૂર્ણ વિચાર અવાત અંચની આ ઉત્તમવળ લાવનાથી જન્મુરાજને આનંદ તો થયો, પણ સાથે માથેચિન્તાની એક ઝીણી રેખા એના મુખ પર આવીને દોડી ગઈ

આવો પુરુષ મળે કયાથી ? પણ એ હિમ્મત ન હાર્યા એ આશાવાદી હતા એમણે ચારે તરફ દૂત મોકલ્યા અને રાજ-કુમારોને તેમણ્યા

દેશ દેશથી પ્રતાપી અને પ્રાણુવાન કુમારો આળ્યા એમને સોને રૂપસોન્દર્યના ભારથી લગ્ની પડતી ગંગા ગમી, પણ એની આ આકરી શરત કેઈનેય ન ગમી

કુમારો માનતા કે અી એ તો સુદર વસ્ત્ર સારુ લાગે ત્યાં સુધી જરૂર ધારણ કરવું પણ જૂનું થાય તો તો બદલવું જ જોઈએ ને ? એક જ વસ્ત્રને આખી જિંદગી પહેરી રાખવું, એવી શરત તે વળી સ્વીકારાતી હશે ?

સોને નકારતા ગગાએ કહ્યું

‘પ્રેમવિદ્યા આવા વિષયી વેતિયા માણસોને ચરણે મારા આ જીવનને ધરવા કરતા નિસર્ગને જ અર્ધ રૂપે ધરી, આ જીવનયાત્રાને શાન્તિ અને સાધનામા શા માટે ન વીનાવું ?

‘હિ પિતાજી ! શારંગવનમા એક આશ્રમ અને મંદિર બધાવી આપો, કે ન્યા મુઘી એવો તેજસ્વી પુરુષ ન મળે ત્યા મુઘી હું મારા આ જીવનને ત્યા આત્માની મમ્તીમા વીતાવું’

“પુત્રીના ધૈર્યપૂર્ણ વચનથી પ્રસન્ન થઈ જન્મદુનજે ગગાના કિનારા ઉપરના આ ઉપવનમા આ આશ્રમ તૈયાર કરાવ્યો. એક શિવપીઠોને તોડાવી આદિનાથનું મંદિર બધાવ્યું. દરેક પ્રકારની સગવડતા અને રક્ષકો મૂકી આ આશ્રમ ગગાદેવીને સોંપ્યો. ૬

“તે દિવસથી અમે અહીં રહીએ છીએ. મારા સખી ગગા રાજકુમારી હોવા છતાં અહીં તપસ્વિની જેવું જીવન જીવે છે

“પ્રભાતે પ્રાર્થના પછી પથટન, આન અને પૂજા મધ્યાહને ભોજન પછી વાચન, સંધ્યાકાળે પ્રભુભક્તિના રમનિર્જરતા ગીત અને આરતી, રાત્રે જ્ઞાનગોષ્ઠિપૂર્વક શયન—આ રીતે ધ્યાન અને જ્ઞાનમા અમારા દિવસો નિર્મળ સરિતાને કિનારે સરિતાના પ્રવાહની જેમ વહી રહ્યા હતા

“ત્યા એક અઠવાડિયા પૂર્વે જન્મદુરાજ અહીં આવ્યા અને એક આનંદભર્યા શુભ સમાચાર આપી ગયા,

‘આ શુભ પચમીના દિવસે એક રાજકુમાર મૃગયા કરવા આ વનમા આવશે એ હસ્તિનાપુરનો મ્વામી હશે જ્ઞાન્તનુરાજ

એનું નામ હશે, એ ગંગાદેવીની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરશે અને એનો જીવનસાથી થશે. એક ત્રિકાળ જ્ઞાનીનો આ જોલ છે આ ભવિષ્યવાણી કહેવા હું પોતે જ આવ્યો છું’

અરૂપ અને સુદરતાથી હિમરાતા આ યુવાન પ્રત્યે માનભરી દ્રષ્ટિ નાખતા દેશલે મનોરમાએ કહ્યું ‘એ ભવિષ્યવાણીના આધારે અને આપના રૂપગુણના પ્રભાવે અમે માની લઈએ છીએ કે અમારા મામે બેઠેલા અમારા પ્રિય અતિથિ તે મહારાજા શાન્તનુ પોતે જ છે’

પ્રશસાભરી લક્ષ્મણની લાકડી શાન્તનુના મુખ પર ધસી આવી વીરિના વાર શાન્તનુના મુખ પર આ દાણે એક નિર્ઝાલ શરમાળ કન્યાના ભાવ હતા. આ મધુર સ્વપ્નના લાભથી એના હૃદયના આનંદે દૂર દૂર સુધી પાંખો પ્રમશવી હતી, લક્ષ્મણને સંકેલી લેતા એણે કહ્યું

‘આવું સુદર ભાગ્યને મારું હોય તો એ શાન્તનુ હું પોતે જ છું આ તેજસ્વિની અને સામર્થ્યવતી જીવનસગિની માટે એક વચન તો શું પણ, હું મારા આ સમસ્ત જીવનને આપવા ઉત્સુક છું

‘પદ્મરની પરીણ દેવીને પ્રમન્ન કરવા લકૃતો ળલિહાન આપે છે, તો આ પ્રલક્ષ અને જીવતદેવી આગળ હું મારું સર્વસ્વ ધરું એ કંઈ વધારે કહેવાય ?

‘અને આ સિવાય પણ જેની સાથે લાળી જીવનયાત્રા વીતાવવી છે, એ સંખીના અભિપ્રાયને સહારવા જેટલી ઉદારતા જેનામા નહોત્યતે લક્ષ જીવનનો અધિષ્ઠના પણ કેમ બની શકે ?’

વાર્તાલાપ આલતો જ હતો ત્યાં પોતાના પરિવાર સાથે

જન્દુરાજ આખી પહોચ્યા

શિષ્યાચાર પ્રમાણે અરસપરસ મન્દાર કર્યો સ્વજનવાલે
થોડી એકઠોણી કરી અને સૌ પોતાના શયનખંડમાં આરામ
કરવા આમ્યા ગયા.

શાન્તનુને આખી રાત જાત જાતના વિચારો આવ્યા આશ્ચર્ય
અને આનંદના તરંગો પર એ તરી રહ્યો. પોતે શું પ્રાપ્ત કરવા
નીકળ્યો હતો અને શું પ્રાપ્ત થયું ?

રામ અને સીતાનો વિયોગ હરિભેટરાખ્યો હતો. તો શાન્તનુ
અને ગંગાનો સયોગ પણ હરિભેટ જ કરાવ્યો. નદ્રને કલક
હનિજીથી મળ્યું તો નેમરાણ્યને સિદ્ધિ હરિજીથી જ લાધી
ઈન્દ્રાસ તો જાણે હરિભેટ જ રચ્યો છે

દોષક્રિયાર ઠોકર વાગના જમીનમાથી નિધિ નીકળી આવે
તે જાનુ નામ.

શેષ રાત્રિમાં એ ઊઠ્યો, પાત્ર એની આખમાં સ્વપ્ન તો
ગંગાદેવીના જ હતા

નિયત કરેલા ઉત્તમ દિવસે વિધિપૂર્ણ લગ્ન થયા. જન્દુ-
રાજે દહેજમાં ઉત્તમ લેગે આખી અને આમુલીની આખે પુત્રી
અને જમાઈને વિદાય આપી.

માનાપિતાના જીવનમાં પુત્રીના વિયોગનું દુઃખ હોય છે, તો
પોતાનું કર્તવ્ય આનંદપૂર્વક પૂર્ણ કર્યાનું શીતળ મલમપટ્ટા
જેવું મુખ પણ હોય છે

ગગા સામાન્ય નારી ન હતી જીવનના બધા જ રસથી સભર રસપૂર્ણ એ સરિતા હતી એના જીવનપ્રવાહના તરંગે તરંગમાં રમેહરસ બિછળી રહ્યો હતો.

શાન્તનુનો મહેલ આજ સુધી માત્ર એક વિશાળ મકાન જ હતું, તે ગગાના આગમન સાથે જીવનમંદિરમાં ફેરવાઈ ગયો.

પ્રભાતના ઉધારગ્યા રંગ ટાણે ભાવેનું સંગીત ગુંજતું હોય, બીજા પ્રહરમાં દૂરદૂર સુધી માદક સુગંધ પ્રસરાવતી લોજનની વાનીઓ પીરસાતી હોય, મધ્યાહ્ને વળી સોરભ અને સૌન્દર્યથી મધ-મધતા શીખમગૂહમાં આરામ અને આનંદની મહેફિલ હોય, તો સંધ્યા ટાણે વળી ભક્તિભર્યા ગીતોનો ઉલ્લાસ ઊભરાતો હોય.

શાન્તનુ પૃથ્વીમાં રહેવા છતાં સ્વર્ગની માદક હવામાં વિકુરી રહ્યો હતો.

નરનારીઓનો પ્રાણુ બ્યારે હેતની હીરદોરીથી ગૂંથાય છે, ત્યારે કાળની ગતિ પણ બાણે તેઓને સ્થિર બાસે છે.

આનંદના રસમાગરમાં અનેક વર્ષો વીતી ગયા ઉન્માદ-ભર્યા આવા દિવસો વીતતા હોય ત્યારે રસિયા-મનને ભાન પણ ક્યાથી હોય કે સોનેરી મમય જઈ રહ્યો છે—ના ના, દોડી રહ્યો છે !

હતી અને એને એક સોણુ લાધ્યું એક પરાક્રમી પ્રકાશ-
પ્રદાયો સિંહ એના અપમા પ્રવેશ કરી ગયો.

આ સ્વપ્નથી ઝબકીને જાગેલી ગંગાએ પોતાના જીવન—
અધિકારતા શાન્તનુ આગળ આનું વર્ણન કર્યું

‘દેવી, તમારા તેજસ્વી સ્વપ્નનો અર્થ તો એ થાય છે કે સિંહ
જેવા પરાક્રમી, ને સૂર્યના કિરણ જેવા પ્રકાશમય પુત્રની તમને
પ્રાપ્તિ થશે.’ સ્વપ્નના રહસ્યને પ્રગટ કરતા શાન્તનુએ કહ્યું

ગંગાના રોમેરોમમા પ્રમોદભાવ પ્રસર્યો એ આ આનંદને
જાણે છરવી જ શકતી ન હતી એણે સ્નેહભર્યું નમન કર્યું
અને પોતાના આરામગૃહમાં આસી ગઈ

તે દિવસથી એની જીવનચર્ચાને એક નવું રૂપ આપ્યું ગર્ભમાં
રહેલા બાળકના જીવન પર માતાના વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારની
કેવી તીવ્ર અસર થાય છે, તે એ બરાબર જાણતી હતી.

હવે તે એક રસિક પત્ની ન હતી એના જીવન—આકાશમાં
માતૃત્વનો ઉદય થઈ રહ્યો હતો મદનને બદલે વાત્સલ્યના રંગો
ખીલી રહ્યા હતા તોફાનને બદલે સર્જનની શાન્તિભરી સાધના
આકાર લઈ રહી હતી

એણે પોતાના ચિન્તનમાં આદ્યેનિ આરોધ્યા વિલાસને
સ્થાને વિવેક મૂક્યો. શેષ મહિનાઓમાં પોતાના જીવનસરોવરની
આસપાસ સયમની પાળ બાંધી અને મહાન સર્જનની ગોરવપૂર્ણ
સાધના આદરી.

વિલાસી શાન્તનુને આ ફેરફાર આકરો લાગ્યો ગંગાના રૂપ-
લાવણ્ય પાછળ અવિરત જમરની જેમ ભગતુ એનું મન

અકળાવા લાગ્યું

બીજી બાબુ ગગાની જીવનપદ્ધતિથી એ પૂર્ણ માહિતગાર હતો, એ જે પાળ બાધયે તે અખડ જ રહેવાની એને ઓળંગવાનો પ્રયાસ એક ઉપદાસ જ સર્જે, તે એ બાળુતો હતો એના અચલ જીવને કયાય શાન્તિ ન હતી એ અસ્વચ્છ હતો.

એણે પોતાના જીવનને બીજી દિશામાં વાળ્યું આ પ્રેમ-મમતામાં આજ સુધી એ જે મૃગયાને ભૂલી ગયો હતો, તે એને સાક્ષરી આવી મન મુદ્રા થયું અને શિકાર ચાલુ થયો.

એક દિવસ એ શિકારથી પાછો ફર્યો અને તેવિકાએ વધામણા આપ્યા 'દેવ ! ગગાદેવીને પ્રતાપી પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ છે'

આ આનંદાયક સમાચાર આપનાર એવિકાને શાન્તાનુએ સુવર્ણથી સત્કારી અને પુત્રપ્રાપ્તિના ગૌરવભર્યા આડુલાદથી એ ટાલી ગયો.

હસ્તિનાપુરની પ્રજાએ રાજકુમારના જન્મનો ઉત્સવ કર્યો ઘરે ઘરમાં આનંદની હેલી વર્ષી રાત્રનો આનંદ એ પ્રજાનો આનંદ બની ગયો.

ગગાના આ પુત્રનું નામ ગાગેય ગાગેય બીજીની ચન્દ્રકલાની જેમ પૂર્ણતા પામવા લાગ્યો.

શિકારની વાત લખાતી લખાતી ગગા પાસે આવી એને જરા દુખ થયું એણે પ્રાર્થના કરતા કહ્યું, 'મારા રાજ ! આપ તો આ વસુધરાનું અલકાર છો આપનામાં એટલા બધા ગુણો છે કે આપની અર્ધાંગના કહેવડાવવામાં હું ગૌરવ અનુભવ છું ચન્દ્રના દર્શનની જેમ આપના દર્શનથી પ્રજા શાન્તિ અને સુખ અનુભવે છે

‘પણ ચન્દ્રમા જેમ કલક છે, તેમ આપના જીવનમા પણ શિકાર એક કલક છે મારા હૃદયનાથ ! મારી આ વિનતિને સ્વીકારીને શિકારના આ કવકને આપ ધોઈ ન શકો ?’

‘આપ તો નિર્જળના રક્ષક છો. હરણા ડેવા નિર્જળ ને ભીરુ છે ! ઝરણાના નીર પીતા અને વનના ધાત્ર પર પેતાના જીવનને પીતાવના હરણાને ધારદાર સમગ્રી કૂરતાપૂર્વક હણવા એ રક્ષકને છાજે છે ?’

‘મારા દેવ ! કહો, મને કહો, ફગી આવુ નહિ કરોને ?’

ગગાની કરુણાપૂર્ણ વાતોથી એ સત્તે તો એનું દિલ પીગળ્યું પણ સમય જતાં પાછું વ્યસન એના પર ચઢી ગેહું

પહેલાં માણસ દેવ પાડે છે, પછી દેવ માણસને પાડે છે તે આનું નામ !

ગગા ન્વમાની હતી, સાથે સમર્થ પણ હતી નારીના બને સ્વરૂપ એનામા હતા, જ્યોતિ અને જ્વાળા

એને ખગર મળ્યા કે શાન્તનુ મૃગયા કરવા ગયા છે, અને એના અગેજગમા અગત વ્યાપી ગઈ હું વિનવું છતાં માને નહિ, કરગરું છતાં ફર કર્મ મૂકે નહિ ? એ શું સમજે છે ? જી નારી એટલે પ્રાર્વના કરનાર દાસી ? કરગરનાર શુભામડી ?

વાત ક્યાંને હજુ જે દિવસ પણ પૂરા થયા નથી અને ત્યાં વળી આ શિકાર ?

પુરુષ, તારું ધાર્યું કુવાનો પુરુષાર્થ તારી પાને છે, તો મારો વિકાસ કુવાની શક્તિ મારી પામે છે

ગગા પ્રેમની જ્યોત મટી શક્તિની જ્વાળા બની

એણે દાસીને આજ્ઞા કરી ‘જા, સારથિને કહે કે પક્ષ અને શખની અંધ જોડને રથમાં બેઠી, રથને મહેલના દ્વાર આગળ હોજર કરે’

ગગા સર્વ આભૂષણ ઉતારી, સાદા રંગેત વસ્ત્ર પરિધાન કરી ગાગેયને લઈ રથમાં બેઠી

પવનવેગે રથ ઊપડ્યો રતનપુર આવતા એના માતાપિતાએ ગગા અને ગાગેયનો સત્કાર કર્યો પુત્રીની ગૌરવગાથા સાંભળી જહુરાજે પણ ગૌરવ અનુભવ્યું

શાન્તાનુ મૃગયાથી ખાટો વળી મહેલમાં ગયો, તો ગગા કે ગાગેય કોઈ ન મળે દામીના મુખથી એણે બધા વૃત્તાન્ત જાણ્યો અને એ વેદનાના આઘાતથી ધરતી પર ઢળી પડ્યો આવા પ્રસંગની તો એણે કદપના પણ નહોતી કરી શુ માણસનું મન એટલું મજબૂત હોય છે કે પોતાના વચન માટે વૈભવ અને વિશ્વાસને પણ જતા કરે ? શુ ગગાના દિલનો પ્રેમ-સ્રોત એટલી વારમાં સુકાઈ ગયો ? શાન્તાનુ તદ્રામાં તણાઈ રહ્યો હતો, અને ગગા બાંહે આવીને કહી રહી હતી

‘નાથ ! હું બાંધે છું, ભારે હુંયે બાંધે છું’

પોતાના પ્રિયતમને છોડતા કઈ આર્યનારીને દુઃખ નહિ થતું હોય ? પણ જે ઘરમાં નારીનું ગૌરવ હણાતું હોય, જ્યાં ઇચ્છાપૂર્વક નારીના વચનની ઉપેક્ષા થતી હોય ત્યાં ગગા કેમ જીવી શકે ?

મારે માટે પરાધીનતા અને કૂરતાના વૈભવપૂર્ણ આ મહેલ કરતા સ્વતંત્રતા અને કરુણાપૂર્ણ અસ્પૃશ્ય વધારે સારું છે તમને લગ્નની પૂર્વભૂમિકા ? વિચારોની આગ-લે અને

આદર્શ ? એનો આજે નાશ થયો છે આ સર્વનાથ હું વધારે
જોઈ શકું એટલી મારામા શક્તિ નથી અને તેથી હું બારે હૈયે
જાઉં છું કુખી કરનાર પુત્ર સુખી નથી હોતું, એ તો તમે પણ
સમજી શકો છો

ગગા આવીને સ્વપ્નમાં પણ જાગે એને પોતાની અતર
બધા કહેતી હોય એમ લાગ્યું ગગા વિના એને પોતાનું જીવન
ખડેર જેવું શૂન્ય ભાસ્યું એ પવિત્ર ગૌરવવતી નારીને યાદ કરી
કરીને જાણે મહેલની દીવાલો પણ નિસાસા નાખતી હતી.

કેટલાક દિવસ ગ્લાનિ અને અસ્વસ્થતામાં વીતાવ્યા, પછી
શાન્તનુએ નિમત્રણ મોકલ્યું

ગગાએ તેનો અસ્વીકાર કર્યો એ જાણતી હતી, કે
વિયોગના તીવ્ર અગ્નિ વિના અશુદ્ધિના તત્વોને બાળવાનો એકેય
માર્ગ નથી.

એ પછી તો શાન્તનુની અસ્વસ્થતા વધતી જ ગઈ એના
મિત્રો ણીજ કેટલીક વારો લાવ્યા, પણ એની સામે તો ગૌરવ
વન્તી અને યાદની જેવી સ્વચ્છ મધુર ગગા જ જિભી હતી
પોતાની ભૂલને સભારી એ ધણીય વાર ઠીક નિશ્વાસ નાખતો
અને તોડેલા વચનને યાદ કરી અનુગ્રાપ કરતો.

આ વિષાદ દૂર કરવા એના મિત્રો એને પર્યટને લઈ ગયા

શરદ્ઋતુથી આકાશ ધોવાઈ ને સ્વચ્છ થયું હતું પ્રકૃતિમાં
મર્વત્ર ઉત્સાહ હતો વનરાજિના ઓજા પર ઘીનું સ્થિત હતું
મૃગના યુગલ જ્યાં ત્યાં કૂદાકૂદ કરી રહ્યા હતા શાન્તનુનો મૃગયા
રસ પાગર્યો ધીરે ધીરે વિષાદ ઓછો થયો, અને શિકારનો રમ
વધનો ગયો

રત્નપુરના રાજમહેલમા થોડો સમય વીતાવ્યા પછી ગગાને લાગ્યું કે, અહીં રહેવાથી ગાગેયનો જીવન વિકાસ નહિ થાય. રૂપ અને રાગના રગથી તો એનું હીર હણાર્થ જશે સાધના માટે તો મુક્ત પ્રકૃતિનો ખોળો જ કામ લાગે.

પોતાના પુત્રને લઈ એ પૂર્વના આશ્રમમા આવી રહી

એના આત્મા પર થોડીક વિપાદની છાયા હતી જેને એણે આદર્શ માન્યો હતો તે પતિ જ અનાદર્શ નીવડ્યો જેના હંયામા એણે કરણાનું ઝરણું વહેતું નિહાળ્યું હતું, ત્યાં તો કૂરતા સતાર્ધને જ બેઠી હતી એ તો પ્રતીક્ષા જ કરતી હતી કે ઘા કરવાની તક ક્યારે મળે !

આતુ નામ પુરુષ ? ન એના વચનમા વિશ્વાસ છે કે, ન એના જીવનમા શ્રદ્ધા, ન એના પ્રાણમા પવિત્રતા કે, ન એના પ્રેમમા પ્રકાશ ગર્ભ કાલે જોલે તે આજ ભૂલી જાય !

એણે સાધના આદરી—પોતાના આત્માની અને પુત્રના કડયાણની સવાર-સાજ એ આત્મચિન્તાન કરતી અને દિવમહાર ગાગેયને જીવનશિક્ષણ આપતી એ પત્ની હતી, હવે શુરુ બની એણે ગાગેયને

૧૭

રીણ બનાવ્યો

ધનુર્વિધાને.

શક્તિ અને મત્રો
પ્રાપ્ત કરીને એ

વિજા

કલા જતા

પોતાના

ધારીએને શરમાવી નમાવી એ વિજયમાળ પહેરી આવતો.

અનેક કન્યાઓ ગાગેયની વીરતા પર મુગ્ધ હતી એનો અફસુસ ઢેહ કેટલીય સુકુમાળ કન્યાઓના હૈયામાં સ્વપ્ના સર્જતો, પણ તે પોતે તો જલકમળની જેમ અલિપ્ત હતો.

રાત્રે સૂતી વખતે ગગા પોતાના પૂર્વજોની પુણ્યકથા કહેતી, ત્યારે ગાગેય એક બાળકની મુગ્ધતાથી એ વાતો મામળનો અને મનમાં ને મનમાં એવા પ્રભાવક બનવાના આદર્શલક્ષ્યાં સ્વપ્ના રચતો.

ગાગેય સુકુમાર છતાં સમર્થ હતો. માતા પાસેથી એને કામળતા મળી હતી, તો પ્રકૃતિ મૈયા પાસેથી ખડગલપાનુ મળ્યું હતું એની પામે માતાનું જ્ઞાન હતું, તો ધરતીનું વિજ્ઞાન હતું એનામાં ક્ષત્રિયનું તેજ હતું, તો માધુની કરુણા હતી.

નિત્યક્રમ પતાવી રોજ એ અશ્વારુઠ ધર્મ વનમાં પર્યટને જતો, તેમ આજ પણ એ જઈ રહ્યો હતો. ધોળા અશ્વ પર એ સવાર થયો હતો એના ગોરા એણક પર મૂંછની ધાર શોભી રહી હતી ઘાટીલા આયુથી દીપતા લાખા એના બાહુ હતા લીળુની ફાંક જેવી મોટી મોટી આખોમાં, મુઠ્ઠર સ્વપ્ન રમી રહ્યા હતા એના ખજા પર વિજયી ધનુષ્ય હતું, અને પીઠ પર બાણનું ભાયુ હતું ધોડા પર ટટાર બેઠેલા જવામર્દ ગાગેયને પસાર થતો જોઈને ગગા ન વર્ણવી શકાય એવી આનન્દસમાધિમાં નિમગ્ન ધર્મ ગર્મ.

એને લાગ્યું કે એની માધના પૂરી ધર્મ છે કલાકારનો આનન્દ એના સર્જનની પૂર્ણતામાં છે.

જ્ઞાનનું નો મૃગયા શોષ દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હતો.

રત્નપુરના રાજમહેલમાં થોડો સમય વીતાવ્યા પછી ગગાને
 માર્યું કે, અહીં રહેવાથી ગાગેયનો જીવન વિકાસ નહિ થાય રૂપ
 અને રાગના રંગથી તો એનું હૃદય હણાર્થ જશે સાધના માટે તો
 મુક્ત પ્રકૃતિનો ખોળો જ કામ લાગે

પોતાના પુત્રને લઈ એ પૂર્વના આશ્રમમાં આવી રહી

એના આત્મા પર થોડીક વિષાદની છાયા હતી જેને એણે
 આદર્શ માન્યો હતો તે પતિ જ અનાદર્શ નીવડ્યો જેના હૃદયમાં
 એણે કરુણાનું અરણ્ય વહેતું નિહાળ્યું હતું, ત્યાં તો કૂરતા સતાર્થને
 ય બેઠી હતી એ તો પ્રતીક્ષા જ કરતી હતી કે ધા કરવાની
 કંઈ ક્યારે મળે !

આનું નામ પુરુષ ? ન એના વચનમાં વિશ્વાસ છે કે, ન
 એના જીવનમાં શ્રદ્ધા, ન એના પ્રાણમાં પવિત્રતા કે, ન એના
 પ્રેમમાં પ્રકાશ ગર્ભ કાઢે બોલે તે આજ ભૂલી ગય !

એણે સાધના આદરી—પોતાના આત્માની અને પુત્રના
 કલ્યાણની સવાર-સાજ એ આત્મચિન્તન કરતી અને દિવસભર
 ગાગેયને જીવનશિક્ષણ આપતી એ માતા તો હતી, હવે ગુરુ
 બની એણે ગાગેયને જીવનના બધાંય ક્ષેત્રમાં પ્રવીણ બનાવ્યો

ધનુર્વિદ્યાનો રાધાવેધ, તલ્લવારની પટાબાજી, ભાલાની ક્ષેપણ-
 શક્તિ અને મત્રોમાં મોહનવિદ્યા-ગાગેયે આ તમામ વિદ્યાઓ
 પ્રાપ્ત કરીને એની પરીક્ષાઓ પણ આપી

વિજયાદશમીના દિવસે ક્ષત્રિય કુમારો એકત્રિત થઈ પોતે
 પોતાની કલા બતાવતા, ત્યારે એ પણ ત્યાં પહોંચી જતો અને
 પ્રેક્ષકોને પોતાના અપૂર્વ પરાક્રમથી આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી ધનુ-

ધારીએને શરમાવી નમાવી એ વિજયમાળ પહેરી આવતો.

અનેક કન્યાઓ ગાગેયની વીરતા પર મુગ્ધ હતી એને. અફલુન ફેડ કેટલીય સુકુમાળ કન્યાઓના હૈયામા સ્વપ્ના સર્જતો, પણ તે પોતે તો જલકમળની જેમ અલિપ્ત હતો.

રાત્રે સૂતી વખતે ગગા પાતાના પૂર્વજોની પુણ્યકથા કહેતી, ત્યારે ગાગેય એક બાળકની મુગ્ધતાથી એ વાતો સામળતો. અને મનમા ને મનમા એવા પ્રભાવકળનવાના આદર્શભર્યા સ્વપ્ના રચતો.

ગાગેય સુકુમાર છતાં સમર્થ હતો. માતા પાસેથી એને કૌશલતા મળી હતી, તો પ્રકૃતિ મૈયા પાસેથી ખડકતણુ મળ્યું હતું એની પામે માતાનું જ્ઞાન હતું, તો ધરતીનું વિજ્ઞાન હતું એનામા દાનિયનું તેજ હતું, તો નાધુની કરુણા હતી.

નિત્યક્રમ પતાવી રોજ એ અધારૂઠ યર્ષ વનમા પર્યટને જતો, તેમ આજ પણ એ જર્ષ રહ્યો હતો. ધોળા અશ્વ પર એ સવાર થયો હતો. એના ગોરા બોલડ પર મૂઝની ધાર શોભી રહી હતી ધાટીલા સ્નાયુથી દીપતા લાખા એના બાહુ હતા લીધુની ફાડ જેવી મોટી મોટી આબોમા, મુંઠર સ્વપ્ન રમી રહ્યા હતા એના ખભા પર વિજયી ધનુષ્ય હતું, અને ખીડ પર બાણનું ભાથું હતું ઘોડા પર ટટાર બેઠેલા જવામર્દ ગાગેયને પસાર થતો. જોઈને ગગા ન વર્ણવી શક્ય એવી આનન્દસમાધિમા નિમગ્ન યર્ષ ગર્ષ.

એને લાગ્યું કે એની સાધના પૂરી થઈ છે કલાકારનો. આનન્દ એના સર્જનની પૂર્ણતામા છે.

શાતનુનો મૃગયા શોખ દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હતો.

એના શિકારગસની વાત દૂર દૂર સુધી પ્રસરી હતી કેટલાક કવિઓ તો એના આ કલા-કોશલ્યના કાવ્યો રચતા, અને એની વીરતાને ખિરદાવી ઈનામ મેળવતા.

એક શિકારીએ આવી કહ્યું,

‘મહારાજ ! અહીંથી ઠીક ઠીક અતરે એક શારંગ વન છે વૃક્ષોની ઘટ્ટા એવી જામી છે કે, ત્યાં દિવસે પણ અધારૂં લાગે લતામડપો સૂર્યકિરણને જમીનને અડવા જ દેતા નથી, વચ્ચેથી એ જ ઝીલી લે એટલા ગાંઠ છે

‘આ વનમાં મૃગલા, સસલા, ડુકર અને ચિત્તાના ટોળેટોળા મુક્ત રીતે પરિભ્રમણ કરે છે આપના રાજ્યમાં જેમ પ્રજા નિર્ભય થઈ ફરે છે, તેમ ત્યાં આ પશુઓ અભય થઈ વિહરે છે

‘શારંગ વનમાં આપ શિકારે પધારો તો કોઈ ઓર રંગ જામે માટેલા આ મહામત્ત પ્રાણીઓને ખળાર પડે, કે, ના હજુ વિશ્વમાં વીધનારા અને ચલ લક્ષ્યને ભેદીને શિકાર કરનારા વીરો પણ જીવે છે’

શાતનુ તો આનંદમાં આવી ગયો. એણે તુરત હુકમ કર્યો ‘કરો તૈયારી ત્યારે, આપણી શિકારી ટોળીને મળ્ય કરો આપણા ચારણ કવિઓને પણ સાથે લો. એ પણ ભસે જુએ મારું શિકાર-કોશલ્ય અને ભસે રચે એના મહાકાવ્ય !’

શિકારીઓના વૃદ્ધ સાથે શાતનુ શારંગ વનમાં આવી પહોંચ્યો. એની સાથે ઠીક ઠીક રસાલો હતો. એ પોતે મહાકાય મયૂર આકૃતિવાળા રથમાં બેઠો હતો. રથના અગ્ર ભાગે પોતાનો રાજ-ધ્વજ ઊડી રહ્યો હતો. આસપાસ કવિ અને ચારણોનું વૃદ્ધ હતું. આગળ શિકારી ઘોડેસવારો અને પાછળ એના અગરક્ષકો હતા.

એ વનમાં પેઠા અને મદમત્ત થઈ નાચતા મૃગના ટોળે ટોળા એની નજરે પડ્યા સુવાસથી હવા સુરભિગધા હતી આ મોહમથી હવામાં વસ્તીમાં માણુઓ ફરે એમ અહીં ગેલ કરતા આ પશુઓ ફરતા હતા આવા સુદર દરયથી આનદને લીધે એના ઉર ધબકાર વધી ગયા

આજ્ઞા થતા અનુચરોએ ચારે બાજુ પાસા નાખ્યા પશુઓ દોડવા પ્રયત્ન કરે પણ નય કયા ? ચારે બાજુથી એ ઘેરાઈ ગયા હતા, અને ભયભીત બની દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા. એમની ક્રિકિયારીઓ અને આકેદથી વન આખું કોલાહલમય થઈ ગયું.

‘ ઘોભો ! ’ ગગનમાં મેઘગર્જના થાય એવો પડકાર થયો

આ અવાજ એવો તો અણધાર્યો આવ્યો કે પગવાર તો મહારાજા શાતનુનું હૈયું પણ મડછી બિડચું એકદમ સ્વસ્થતા મેળવી, એણે જોયું તો પોતાની સામે એક ધનુર્ધરી વીર્યવાન શક્તિના અવતાર સમો રૂપાળો ઘોડેસવાર હતો. એની અણિયાળી આંખોમાં ક્ષાત્રનેજ અમંગી રહ્યું હતું એના બિડાયેલા એક પર તીરની તીક્ષ્ણતા હતી

આ કુમારના દર્શનથી શાતનુના હૈયામાં વાત્સલ્યની ભરતી આવી, પણ એના તોછડાઈ ભરેલા પ્રતિકારથી એનો ગર્વ છોડાઈ ગયો. ગોરવભર્યા ગભીર સ્વરે એણે ઉત્તર વાળ્યો ‘ મુક્ત રીતે શિકાર રમતા મને અટકાવનાર તું છે કેાણ ? હું કેાણ છું તે તું જાણે છે, સુવાન ? ’

દિવને લાગી જાય એવો ઘા કુમારે કર્યો ‘ દેખાવ ઉપરથી તો આપ કેાઈ ક્ષત્રિયવીર રાજેન્દ્ર લાગે છે, પણ આવરણ પરથી તો તમે ફર શિકારી જણાવો છે. તમારા બાહુમાં તો

રક્ષકનું બળ નાચી રહ્યું છે, પણ તમે લક્ષક બની તેનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છો. નિર્દોષ, નિરપરાધી આનંદકીડા કરતા આ મૃગ યુગલોને જોઈ તમારા હૃદયમાં કરુણા નથી પ્રગટતી એ જ બતાવે છે કે તમારું હૈયું કેટલું કઠોર છે’

‘ઉપદેશ દેવો રહેવા કે મે તારા કરતા વધારે વર્ષ વીતાવ્યા છે પણ નાદાન! તું છે કોણ એ તો કહે? તને ખબર નથી કે તે કોને પકાર કર્યો છે! તું અત્યારે કાળના મુખમાં છે એ તને ખબર છે?’ ક્રોધથી ધગધગતા શાતનુએ ગર્જના કરી અને એના જ ગવમાં પડ્યા પડ્યા

‘હું કોણ છું એનો ઉત્તર તો મારું બાણ આપશે. ક્ષત્રિયો કદી આપ વડાઈ કરતા નથી અને કાળના મુખમાં કોણ છે તે તો આયુધ ચાલશે એટલે જખાગે પણ આયુધ ચલાવતા પહેલાં વિનવું છું કે તમે જે એકી ધનુષ્યની પણ શિથિલ કરો અને શિકારનો શોખ હોય તો તો ખીજે કથાય જાઓ. અઢીવીસ ગાઉના વિસ્તારવાળા આ શારંગવનના પ્રાણીઓને તો મે અભયવચન આપ્યું છે અહીં નાચતા ફૂલતા હરણા મારા બધું છે મારો દેહ હાથ પછી જ એમનું કોઈ નામ લઈ શકે

‘અને અભિમાન માટે નહિ પણ તમને એતવવા માટે કહું છું કે તમારા જેવા ઘણા ધનુર્ધારીઓ અને શિકારીઓનું મિથ્યા-ભિમાન આ ધનુષ્યે ગાળ્યું છે’ એમ કહી એણે ધનુષ્યનો ટકાર કર્યો

રાજા આ અપમાન ન મહી શક્યો તિરસ્કાર કરતા એણે કહ્યું ‘ત્યારે હું જ એક છું શિકાર કરતાં તું મને કેમ અટકાવી ગઈ છે?’ ધનુષ્યની પણ જે ચી એણે બાણ એક મૃગ પ્રતિ તાક્યું પણ એટલામાં તો ગાગેયના ધનુષ્યમાંથી બાણ છૂટ્યું અને શાતનુના રવનો દેવજ લઈ નીચે પડ્યું

આત્મવિવેચન

રાજચિન્હનુ આ અપમાન ! શાતનુ વિચાર કરતો હતો ત્યા
તો ધીનુ તીર આવ્યું એનો ઝપાટો એવો હતો કે માત્ર એના
વેગથી જ રથનો મારથિ ઊછળીને નીચે પડ્યો

પગવાર તો આ અપૂર્વ પરાક્રમથી શાતનુ પત્તુ મૂઝાઈ
ગયો પણ તે વીર હતો, પરાક્રમી રાજા હતો, એમ કંઈ હારી
જાય તેમ ન હતો. યુવાનને વીધી નાખવાના નિશ્ચય સાથે
એણે પોતાના ધનુષ્ય પર અજેય નામનુ અમોઘ બાણ ચલાવ્યું
પણ એથી પણ ત્યાં તો મામેથી એક લક્ષ્યવેધી બાણ આવ્યું
અને એના ધનુષ્યની ઢોરીને જ છેદી ગયું

શાન્તનુ એની તાણથી પાંચે પડ્યો, પણ પડ્યા બચી ગયો.
સિંહબાગથી વિશાગકાય હાથી પરાજય પામે એવી ગ્લાનિભરી
દાયા શાતનુના મુખ પર પ્રભવી હવે શું કરવું, એ વિચારમાં
એડીના એ સ્તાબ્ધ થઈ ઊભો રહ્યો

કવિ અને ચાન્નો આ કુમારની વીરતા ભેઈ મુગ્ધ બન્યા
એમના હૃયામાં પ્રશ્નસાની પ્રશ્નસ્તિ પ્રગટી એમના મનમાં વીર
રસના દાબ્યોનો સાગર ટીછળી રહ્યો હતો, એમના બિડાયેલા
મુખમાંથી એક ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો ‘વાહ !’

શાન્તનુએ દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક શાગ નામનુ અગ્નિની મહા
જ્વાળાથી જ્વલવ્યમાન શસ્ત્ર ઉપાડ્યું

કુમાર કટોકટીની ઘડી સમજી ગયો એણે પણ પોતાનું
અમોઘ શસ્ત્ર તૈયાર કર્યું પૂર્ણ ઝનૂનથી એક બીજા પર ત્રાટકવા
તત્પર થયા

આ બંને વીરયોદ્ધાઓનું યુદ્ધકોશવ્ય ગગા દૂર ઊભી

એના અતરે કદી કદ્યો પણ ન હતો એવો ઉલ્લાસ અનુભવ્યો. વિધવા સમગ્ર ઇતિહાસમા ભાગ્યે જ સાપડે એવું પિતા-પુત્રના મિલનનું અદ્ભુત દૃશ્ય જોયું અવર્ણનીય ભાવથી એના હૃદયે આનંદધુળરી અનુભવી પણ તુરત, એ સાવધાન ધર્મ ગર્ભ આનંદ-સમાધિ માણવાનો સમય ન હતો. બને વીરો કટોકટીને શિખરે હતા એણે હાથ ઊંચો કરી ગાગેયને સંભોધ્યો.

‘બસ, રહેવા દે વતસ !’

ફરથી રૂમઝૂમ કરતા આવતા ઝરણા જેવી આ અવાજમા માર્દવતા ભરી આજ્ઞા હતી.

અવાજનો પણ જાદુ હોય છે આ સાદ સાબળતા જ ગાગેયનો ક્રોધ શાન્તિ અને પ્રેમમા ફેરવાઈ ગયો. વજ્ર જેવો અડોલ યોદ્ધો સુકુમાર બાળક જેવો દેખાયો ઘોડા પરથી છલાંગ મારી એ નીચે કૂદી પડ્યો અને જઈ ને માના ચરણમા ઢળી પડ્યો.

‘મા, આ પાપી આપણા શારંગવનમા નિર્દોષ પશુઓનો સહાર કરતો હતો. હવે એનો સહાર હું.’

ગાગેયના મોં પર હાથ દાબતા પ્રેમણીની વાલીમા ગગ્ગાએ કહ્યું ‘બેટા, એમ ન જોલ એ કોણ છે તે તું જાણે છે ? જો કે એ અપરાધી છે પણ તારા જનક છે, પૂજનીય પિતા છે વડીલને દામા આપવી એ શું પુત્રનો ધર્મ નથી ?’

શાતનું અને એના સાથીઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ ધર્મ જોઈ રહ્યા આવો વીરયોદ્ધો કે જેને ઈન્દ્ર પણ ન નમાવી શકે તે એક નારીના ચરણોમા પોતાનું મન્ત્રક લક્ષિતથી નમાવે છે ! એવી તે આ સતની દેવી કોણ હશે ?

શાતનું રણવાર્તા ભૂલી ગયો. આયુષ્ય એના હાથમાથી સરી

પડ્યુ દૂર જિભેલી આ નારીને એણે ધારી ધારીને જોઈ એને યશુ આ તો મારા હૃદયને પરિચિત લાગે છે અરે, ગગા ? હા, ગગા જ પચ્ચીસ વર્ષથી દૂરી પડેલી મારા પ્રેમની પાખ-ગગા ! જેનો પહેલો પરિચય પણ આ જ વનમાં થયો હતો. પપ્પુ કેટલું પરિવર્તન ? ક્યાં એ ચોરનના ઉન્માદભર્યા ઉત્સાહથી ઊછળતી મદિરના નોપાન ઊતરતી ગગાકુમારી અને ક્યાં આજે માધનાની તીવ્રતાથી તપેલા કાચન જેવી કૃશ તપસ્વીની ગગાદેવી !

ભૂતકાલની સ્મૃતિ તાજી થતા અકસ્મત્ સાવેથી હૃદય છલકાઈ ગયું ભાવેમા ઊંડા ને ઊંડા એ જિનરી રહ્યો હતો, ત્યાં તો ગગા અને ગાગેય એની સામે આવ્યા અણધારી વીજળી ઝડકે અને માણસ અમકે એમ એ અમક્યો

‘દેવી ! તમે ?’

‘હા, દેવ ! હું-જેણે તમને પચ્ચીસ વર્ષ મુઘી વ્યથાનો અગ્નિ આપ્યો અને આ તમારો પરાક્રમી પુત્ર ગાગેય કે જે પેતાની શક્તિની મસ્તીમાં મસ્તાનો થઈ પિતા સામે યુદ્ધ કરતા પપ્પુ ન અચકાયો. ’ગરકા પર મ્નેહાળ હાથ દેરવતા એણે કહ્યું ‘બેટા, તારા પિતાને પગે પડી તે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગ.’

ગાગેયને ઊભો કરી જિભરાતા કનેહના ઊંઘ ભાવથી ભેટતા શાનતુએ કહ્યું ‘બેટા, ક્ષમા તો મારે માગતી છે મે અધમે વચન ભગ કરી ગગાનો વિશ્વાસઘાત કર્યો એક પળમાં થયેલી આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત હું આજ પચ્ચીસ વર્ષથી કરી રહ્યો છું માગ એકાન્તની શૂન્યતાભરી વ્યથાને દૂર કરવા હું જ ગલેમાં પરતુઓ પાછળ ભટકું છું મારી હસતી આખો પાછળ ન કળાય તેવી મૂળી ચાતના પડી છે તે હૃદય સિવાય કોણ બાંધે ? મારું પ્રાયશ્ચિત્ત

આજે પૂરુ થયું છે મારા પ્રેમના અગ-પ્રિયા અને પુત્રને પામું છું

‘ગગા, નારી તો ઘણીયે જોઈ પણ તું અદ્ભુત છે વચન લગના વિશ્વાસઘાતથી પ્રેરાઈને ણીજી સ્ત્રી જીવત હારી ગઈ હોત ત્યાં તે સર્જન કર્યું—માનવ માત્ર જેને જોઈ નમી પડે એવા ગૌરવભર્યા આગેયનું સર્જન તે તારી જીવનસાધનાથી કર્યું

‘મેં ભટકીને, આમુ મારીને, પશુઓનો સહાર કરીને ધ્વમની પ્રક્રિયાદ્વારા મારી એકલનાને ભરી, જ્યારે તે તો પુત્રને શિક્ષણ આપી, બ્યથાનું ઉર્ધ્વાકચ્છ કરી, કચ્છાને આગેયમા મૂર્ત કરી, સર્જનદ્વારા જીવનને ભર્યું માણસના માનસની સ્થિતિ ટેવી વિચિત્ર છે ? એકે વિનાશ સર્જ્યો, ણીજીએ વિકાસ !’

શાતનુની વાત અટકાવતા નમીને ગગાએ કહ્યું ‘એ જૂના ઘા ઉઘાડીને વેદનામા વધારો ન કરો, દેવ ! જે અગ્નિ પર રાખ વળી ગઈ છે, તેને અદર જ છુટાઈ જવા દો કૂક મારી રાખ ઉઘાડી એને પ્રદીપ્ત ન કરો જે નિર્માણ હતું તે ણન્યું છે, એમા તમારો કંઈ જ દોષ નથી

‘વિશ્વના આ ક્રમમા પ્રત્યેક માનવીને પોતાનું આવશ્ય સ્થાન છે એ સ્થાનને અનુરૂપ જીવવા સિવાય મેં કંઈ જ અધિક કર્યું નથી આ પળે આપ પવિત્ર લાગણી અને ભાવોના આવેગમા છે, એટલે મને વધારે ગૌરવ આપો એ

‘આપને પૂછ્યા વિના, આપને તજી આવનારને પણ આપ સકારો છે, એ આપના હૃદયની વિશાળતા ને સહૃદયતા છે

‘પણ આ પળે હું ધન્યતા અનુભવું છું મારું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું છે ગાગેયને આપના હાથમા નોપી હું આત્મસાધનાને પંથે જવા માગતી હતી, અને તમારું પિનાપુત્રનું મિલન કેવી રીતે થાય એ વિચારે મારા દિવસે વીનાવતી હતી પણ કુદરતે પોતે જ એ કામ કરી મને આ દાણે વિચારમુખ્ય કરી છે

‘ગાગેય મારા સ્વપ્નનો મિનારો છે, અને આજથી તમારી આશાને કિનારો બને છે ને તમારો છે તેને તમને નોપી હું અભ્યુક્ત બનું છું ’

‘હેવી, તમે આ શું જોશો એ ? આનંદના શિખરે પહોંચેના દૃઢપણે આ કેરો પકડો લાગી રહ્યો છે તેની કદરના કંઠે છે ? મું આટલા વર્ષોના વિયોગનું પરિણામ આ કમ્પાન્ટમા ’’ શ્રીમમ્મા હિમ એગળે તેમ એ એગળી રહ્યો હતો

‘ના, મમ્મા ! આમજ ન કરો મમાર પ્રત્યેનું મારું આકર્ષણ પૂરું થયું છું જે રોવડીમા રસ જ નથી, એને ચૂસવાથી કોને રસ મળે ?

‘અને આ કુન્ડલ પલ્લુ ત્યાગનો જ મહિમા ગાય છે ને ? આ વૃક્ષ પર નર્મ કાવે ખીલેલું તુલસી ફૂલ હતું એ ફૂલમાથી ફળનું સર્જન વળા એ પુષ્પની પાખડીઓ ખરી ગઈ છે

‘પછીદાર મોતીને જન્મ આપનાર છીપ મોતીને પૂર્ણ આકાર આપ્યા પછી પોતાનું અગ્નિત્વ ધરાવતી નથી, દાગના માગરમા એ વિનર્જિત થાય છે

‘એકના નર્જન પાછળ જૂના ભૂતકાળનું વિનર્જન હોય છે મિદ્ધને ગિખરે આ મવિવોચન હોય છે

એના અતરે કદી કદ્યો પણ ન હતો એવો ઉદ્ધાર અનુભવ્યો વિશ્વના સમગ્ર ઇતિહાસમા ભાગ્યે જ સાપડે એવું પિતા-પુત્રના મિલનનું અદ્ભુત દ્રશ્ય જોયું અવર્ણનીય ભાવથી એના હૃદયે આનંદધુન્ધારી અનુભવી પણ તુરત, એ સાવધાન ધર્મગર્ભ આનંદ-સમાધિ માણવાનો સમય ન હતો. જોને વીરો કટોકટીને શિખરે હતા એણે હાથ ઊંચો કરી ગાગેયને સંબોધ્યો.

‘બસ, રહેવા દે વત્સ !’

દૂરથી ડમઝૂમ કરતા આવતા ઝરણા જેવી આ અવાજમાં માર્દવતા ભરી આગા હતી.

અવાજનો પણ જાદુ હોય છે આ સાદ સાબળતા જ ગાગેયનો ક્રોધ શાન્તિ અને પ્રેમમાં ફેરવાઈ ગયો. વજ્ર જેવો અટોલ થોડો સુકુમાર બાળક જેવો દેખાયો. ઘોડા પરથી છલાંગ મારી એ નીચે કૂદી પડ્યો અને જઈ ને માના ચરણમા ઢળી પડ્યો.

‘મા, આ પાપી આપણા શારંગવનમા નિર્દોષ પશુઓનો સહાર કરતો હતો. હવે એનો મહાર હું.’

ગાગેયના મોં પર હાથ દાબતા પ્રેમભીની વાણીમા ગગાએ કહ્યું ‘ભટ્ટા, એમ ન ભાલ એ કેણુ છે તે તું જાણે છે ? જો કે એ અપરાધી છે પણ તારા જનક છે, પૂજનીય પિતા છે વડીલને સમા આપવી એ શું પુત્રનો ધર્મ નથી ?’

શાતનુ અને એના સાથીઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જોઈ રહ્યા. આવો વીરયોદ્ધો કે જેને ઈન્દ્ર પણ ન નમાવી શકે તે એક નારીના ચરણોમા પોતાનું મન્ટક ભક્તિથી નમાવે છે ! એવી તે આ સતની દેવી કેણુ હશે ?

શાતનુ રણવાર્તા ભૂંટી ગયો. આયુષ્ય એના હાથમાંથી સરી

પડ્યુ દૂર ઊભેલી આ નારીને એણે ધારી ધારીને જોઈ એને
થયુ આ તો મારા હૃદયને પરિચિત લાગે છે અરે, ગગા ? હા,
ગગા જ પચ્ચીસ વર્ષથી છટી પટેલી મારા પ્રેમની પાખ-ગગા !
જેનો પહેલો પરિચય પણ આ જ વનમા થયો હતો. પણ કેટલું
પરિવર્તન ? કયા એ યોવનના ઉન્માદભર્યા ઉદ્વેગથી ઊઝળી
મદિરના મેપાન ઊતરતી ગગાકુમારી અને કયા આજે માધનાની
તીવ્રતાથી તપેલા કાચન જેવી દૃશ્ય તપસ્વીની ગગાદેવી !

ભૂતમાલની નમૃતિ તાજી થતા અકચ્છ જ વોથી હૃદય હલકાઈ
ગયુ ભાવોમા ઊંટો ને ઊંટો એ ઝીંટી રહ્યો હતો, ત્યાં તો
ગગા અને ગાગેય એની સામે આ યા અણધારી વીજળી-જગ્ન
અને માણસ ચમકે એમ એ ચમકયો

‘દેવી ! તમે ?’

‘હા, દેવ ! હું-જેણે તમને પચ્ચીસ વર્ષ સુધી વ્યથાને
અમિ આપ્યો અને આ તમારો પરાક્રમી પુત્ર ગાગેય કે જે
પોતાની શક્તિની મસ્તીમા મસ્તાનોયર્ષ પિતા સામે યુદ્ધ કરતા
પણ ન અચકાયો ’અગ્નિ પર ફેંકાઈ હાથ ફેરવતા એણે કહ્યું
‘બેટા, તારા પિતાને પગે પડી તે કરેલા અપરાધની દામા માગ.’

ગાગેયને ઊંઘે કરી ઊભાના સ્નેહના ઊંચ ભાવથી બેટતા
શાનતુએ કહ્યું ‘બેટા, દામા તો મારે માગવી જ એ અધમે વચન
ભગ કરી ગગાનો વિશ્વાસઘાત કયો એક પગમા થયેલી આ
જૂવનુ પ્રાયશ્ચિત્ત હું આજ પચ્ચીસ વર્ષથી કરી રહ્યો છું મારા
એકાન્તની શૂન્યતાભરી વ્યથાને દૂર કરવા હું જગલોમા પશુઓ
પાછળ ભળું છું મારી હસતી આખો પાછળ ન કળાય તેવી
મૂળી યાતના પડી છે, તે હૃદય ત્રિવાચ ઠાણ બાજે ? મારું પ્રાયશ્ચિત્ત

આજે પૂરુ થયું છે મારા પ્રેમના અગ-પ્રિયા અને પુત્રને પામું છું

‘ગગા, નારી તો ઘણીયે જોઈ પણ તું અદ્ભુત છો વચન લગના વિશ્વાસઘાતથી ત્રેસાઈને બીજી સ્ત્રી જીવત હારી ગઈ હોત ત્યાં તે સર્જન કર્યું—માનવ માત્ર જેને જોઈ નથી પડે એવા ગૌરવભર્યા ગાગેયનું સર્જન તે તારી જીવનસાધનાથી કર્યું

‘મેં ભટ્ટકીને, આમુ મારીને, પશુઓનો સહાર કરીને ધ્વ મની પ્રક્રિયાદારા મારી એકલતાને ભરી, જ્યારે તે તો પુત્રને શિક્ષણ આપી, વ્યથાનું ઉર્ધ્વીક્રમણ કરી, કરુણાને આગેયમા મૂર્ત કરી, સર્જનદ્વારા જીવનને ભર્યું માણસના માનસની સ્થિતિ કેવી વિચિત્ર છે ? એકે વિનાશ મળ્યો, બીજાએ વિકાસ !’

શાતનુની વાત અટકાવતા નમીને ગગાએ કહ્યું ‘એ જૂના ધા ઉઘાડીને વેદનામા વધારો ન કરો, દેવ ! જે અગ્નિ પર રાખ વળી ગઈ છે, તેને અદર જ છુગાઈ જવા દો કૂક મારી રાખ ઉઘાડી એને પ્રદીપ્ત ન કરો જે નિર્માણ હતું તે બન્યું છે, એમા તમારો કંઈ જ દોષ નથી

‘વિશ્વના આ કમમા પ્રત્યેક માનવીને પોતાનું આવશ્યક ધ્યાન છે એ સ્થાનને અનુરૂપ જીવવા સિવાય મેં કંઈ જ અધિક કર્યું નથી આ પળે આપ પવિત્ર લાગણી અને ભાવોના આવેગમા છો, એટલે મને વધારે ગૌરવ આપો છો

‘આપને પૂછ્યા વિના, આપને તથા આવનારને પણ આપ સત્કારો છો, એ આપના હૃદયની વિશાળતા ને સહૃદયતા છે

‘પણ આ પગે હું ધન્યતા અનુભવું છું મારું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું છે ગાંગેયને આપના હાથમા મોપી હું આત્મસાધનાને પાંચે જવા માગતી હતી, અને તમારું પિતાપુત્રનું મિત્રનું દેવી રીતે ગાય એ વિચારમા દિવનો વીનાવતી હતી પણ કુદરતે પોતે જ એ કામ કરી મને આ હાથે વિચારમુક્ત કરી છે

‘ગાંગેય મારા સ્વપ્નનો મિત્રાર છે, અને આજથી તમારી આત્માનો કિનારો બને છે જે તમારો છે તેને તમને મોપી હું જલ્પમુખ બનું છું ’

‘દેવી, તમે આ શું જોશો છે ? આનંદના શિખરે પહોંચેલા દુહયને આ કેવો ધક્કો લાગી રહ્યો છે તેની કલ્પના કરો છે ? શું આટલા વર્ષોના વિયોગનું પરિણામ આ કમળાન્તમા !’ શ્રીધમમા હિમ ઓગળે તેમ એ ઓગળી રહ્યો હતો

‘ના, ગજ ! આમલ ન કરો ન સાર મત્યેનું મારું આકર્ષણ પૂરું થયું છું જે શેવડીમા રસ જ નથી, એને ચૂસવાથી કોને રસ મળે ?

‘અને આ કુદરત પણ ત્યાગનો જ મહિમા ગાય છે ને ? આ વૃક્ષ પર મર્ધ કાવે ખીલેલું નુહર ફૂલ હતું એ ફૂલમાથી ફળનું સર્જન વળા એ પુષ્પની પાખડીઓ ખરી ગઈ છે

‘પાટીદાર મોતીને જન્મ આપનાર છીપ મોતીને પૂર્ણ આકાર આપ્યા પડી પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, દાળના આગરમા એ વિનર્ગિત થાય છે

‘એકના સર્જન પાછળ જૂના જૂનકાળનું વિનર્જન હોય છે મિહિને શિખરે આત્મવિષ્ણુ હોય છે

‘માટે આપને ફરી ફરી વિનવું છું કે વિસર્જિત થયેલા ભૂતકાળ જેવી મને હસ્તિનાપુર લઈ જવાનો આગ્રહ ન કરો ત્યાગ માટેનો મારો નિર્ણય અફર છે’

હસ્તિનાપુરનો સમ્રાટ શાન્તનુ આ આદર્શ નારી આગળ કેટલો નાનો લાગતો હતો ! એને વિરાટ સ્ત્રી-શક્તિનું દર્શન થયું બિડા સદ્ભાવથી એનું મસ્તક સહજ ભાવે નમી ગયું

વ્યથાના બારથી લદાયેલો અને અત્યાર સુધી મોનમા વેદના અનુભવતો ગાગેય ગોત્રો

‘મા, તું આ બધું કહી રહી છે, પણ તારા વાક્ય વાક્યથી મારા હૃદય પર ડેવા ધણુના ઘા વાગી રહ્યા છે તે તું જાણે છે ?

‘પિતા કહો કે ગુરુ, મિત્ર કહો કે બાધવ, સહચર કહો કે સાથી, મારે તો તુજ છે તારા વિના હું કેમ રહી શકું ?’

સ્નેહથી માથે હાથ મૂકતા ગંગાએ કહ્યું ‘સિંહબાળ ! સ્વસ્થ થા હું તારી સર્વસ્વ છું, પણ આજ હું તને એવી વ્યક્તિના હાથમા સોપું છું જે મારું સર્વસ્વ છે

‘મારે જે આપવાનું હતું તે મેં તને આપ્યું છે, હવે તારે તારા પિતા પાસેથી લેવાનું છે વનનું શિક્ષણ પૂરું થયું છે શહેરી જ્ઞાનનો પ્રારભ થાય છે માતાની મમતા તે માણી છે, હવે પિતાનો પ્રતાપ અને ગૌરવ નિહાળ

‘અને તું મને સુખી જોવા ચાહતો હોય તો મને જે પ્રિય છે એવા તારા પિતાને તું સુખી કરજે

‘બેટા, પ્રેમ એ સુહિત છે, એને બંધન ન બનાવ’

‘પણ મા, આટલું અણધાર્યું આ બધું શું ?’ આ અણધાર્યાં પરિવર્તનથી આશ્ચર્યમુગ્ધ થયેલા ગાંગેયે પૂછ્યું

‘તને આ અણધાર્યું લાગે છે, પણ મેં તો ધારેલું જ હતું પાકેલું ફળ પવનના સ્પર્શની જ પ્રતીક્ષા કરતું હોય છે એ અડતા જ ફળ ધૂજે છે અને પોતાની જાનને ધરતીના ચરણોમા ધરી દે છે’

‘પણ બા, આ તો કુદરતની કાવ્યમય ભાષા છે જીવન કઈ એમ જવાબ ?’

‘હા, બેટા, કુદરતની આ કાવ્યમય ભાષા આપણે આપણા જીવનમા વળીએ તો આપણું જીવન પણ કાવ્યમય બને

‘આજમુઘીએ આ કુદરતની ભાષા સિવાય તને શિખવાડ્યું પણ શું છે ? પણ માના મોહમા તું એ તત્ત્વજ્ઞાન ભૂલી ગયો છે

બધાથી શીરાર્થ જતા પુત્રે કહ્યું ‘અમને મૂળીને તું કયા જઈશ ? તું બહી એકલી રહીશ ?’

‘જીવનના અતિમ ધામ પ્રતિ પ્રત્યેક યાત્રીએ એકલા જ સચરવાનું છે આપણે રહેવાસી નથી, પ્રવામી છીએ આપણું અતિમ ધ્યેય આ સસાર નથી, હર હરનો પ્રકાશ છે

‘માણસ જન્મે છે જીવે છે, સાધના કરે છે અને છેલ્લે પ્રકાશને પામે છે

‘સાધના કર્યા વિના માત્ર જે લોગમા અને રોગમા જ મરે તે અજ્ઞાની છે’

‘મા અમારો સ્નેહ તને જરાય નથી આકર્ષતો?’ કદી નહિ કલ્પેલું માનુ આ વિગટિતભર્યું દર્શન કર્યા પછી ગાગેયે છેલ્લો પ્રશ્ન પૂછ્યો

‘કદાચ આકર્ષે, પણ જેને ભવિષ્યમા પ્રવેશ કરવો છે તેણે ભૂતકાળનું આકર્ષણ તજવું જ રહ્યું

‘અને ગાગેય તને જ પૂછું સ્નેહ અને અખન્ધની સાકળ-માથી છુટા થયા વિના સિદ્ધિને શિખરે પહોંચાય?’

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિકટ હતો. આ કોઈ સામાન્ય નારી ન હતી કે જેની સાથે જીવાળેડી કરી શકાય

વ્યથા અને વિયોગના મિશ્રણમાથી પ્રગટેલી વિવાદમય છાયા પિતાપુત્રના સુખ પર છવાઈ ગઈ

વાતાવરણમા મૌન અને સ્તબ્ધતા હતા. ગગાની આખમા કોઈ દિવ્યતેજ અમકસુ સુખ પર પ્રસન્નતા પ્રસરી એણે ખતિની ચરણરજ લીધી અને પુત્રને આશીર્વાદ આપ્યા પોતાના હૃદયના દુકંડા જેવા પ્રેમભીના પતિ અને પુત્રને મૂકી એ વનભણ્વી ચાલી નીકળી

મહારાજ શાતનુ અને ગાગેયની આખમાથી દડદડ કરતા

આમુના બે મોટા બિન્દુ સરી પડ્યા

એકલતાની પગઠડી પર ચાલી જતી આ મદ્દાન નારીને
 જોતા, પોતાની એકલતાથી કંટાળેલા ગગનમા રહેલા સૂર્યને
 તે પળે જીવનનું દર્શન લાખ્યું ના, ગ્રેમીના માથમા જ મઝા છે
 એમ નથી સાચી વિના એકલા જીવન જીવવામા પણ ખમીર
 બધું માધુર્ય રહેલું છે

સૂર્યે પણ તે દિવસે પોતાની સાધના ભરી એકલતાતે
 ધન્યતાથી સંકારી.

ઘેર આવતો ત્યારે એની પત્ની હસતા મુખે એનું સ્વાગત કરતી,
પણ આજ તો એ ઉદાસ હતી

આત્મારામે પૂછ્યું -

“કેમ ? આમ ઉદાસ કેમ ? શું થયું કે ? બાંહે ઘરમા ચોકનો
સાગર ભિમટી પડ્યો લાગે છે ?”

“કાર્ક નથી એ તો પાટાશી માથે જરા કલહ થયો છે”
ચોકના ભારથી નમેલી પાપણોને જિચી કગતા મુમતિએ કહ્યું

આત્મારામને આશ્ચર્ય વધુ મુમતિનો સ્વભાવ એ બાપુતો
હતો. આખું ગામ ગરમ વાય તોયે એની આખમા ચીતળતાનો
નાગર લહેરાતો હોય, એવી એ શાત હતી અને એવી જ એ
શાણી પણ હતી

આત્મારામે ગભરાઈને પૂછ્યું “એવું તે શું થયું કે તારે
કનિયો ઠરવો પડ્યો ?”

‘કાર્ક નહિ, વીશ દિવસ પર આપણા દિનેશના લગ્ન
હતા એ વખતે હું પાટાશીને ત્યાંથી બે રત્નક કણ પહેરવા લાવી
હતી આજે એ માગવા આભ્યા મે ન આપ્યા એટલે બોલવું થયું
અને કલહ વધ્યો’

મુમતિ આટલું ધૈર્યપૂર્વક બોલી ગઈ, પણ એના અવાજમા
જરા વિષાદની છાયા હતી

‘તું ચે ખરી ■ પારડા કકણ કયા સુધી રખાય ? એનો
માલિક માગવા આવે ત્યારે આપી દેવા જ બોઈએ ને ! તારા
જેવી શાણી સ્ત્રી આવી વાન પર ડલહ કરે, તો તો થઈ રહ્યું ના ?

કોઈ જાણે તો એ હમે એવી આ વાત છે બા, બા, જલદી આપી આવ '

સુમતિને ઊભી કરતા આ મારામે મીઠો ઠપકો આપ્યો.

‘જરા જિભા તો રહો તમે એ આપી આવવાનું તો કહો છે, પણ મને એ કેટલા ગમે છે ? મારું મન એમા કેટલું રમે છે, એ તમે જાણો છો ? કેવા સુદર એ ગ્લકકણ છે ! એનો ઘાટ, એની ઝીંઝી ઝીંઝી કારીગરી, જેની જોડ ન જડે ! અને એના રત્નો પણ કેવા તેજસ્વી છે ? નાથ, મને તો એ પાછા આવવાનું જ મન નથી થતું મનમાં થાય છે, રાખી લઉં પછી થવાનું હશે તે થશે કશિયો તો કશિયો !’

આટલું કહેતા કહેતા તો સુમતિનું હૃદય બાઈ આવ્યું એની પામે જ્ઞાન હતું, હના વિપાદ કાર્મ જોઈને ન હતો !

“પણ આજે તને થયું છે શું ? તું પાગલ તો નથી થઈને ! અરે, તું આ શું બોલી રહ્યા છે ? જે વસ્તુ પારકી છે, તે કેટલા દિવસ રખાય ? એના પર મમતા કરવી, એને પોતાની માનવી અને “મારી” કહી શોક કરવો એ અજ્ઞાનના નહિ તો બીજું શું છે ? પારકી વસ્તુ તો જેમ વહેલી અપાય તેમ મારું ” શિખામણ આપતા આત્મારામે કહ્યું

સુમતિ ઊભી થઈ એણે પતિનો હાથ ગ્રાહ્યો એનો હાથ ધ્રુવતો હતો એને તમ્મર આગો રહ્યા હતા એની હાતી પર સાર હતો પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનના બોલ એના આત્માને આધ્યાત્મ આપી રહ્યા હતા એ પતિને અદર દેરી નઈ

કૂલ જેવા પોતાના જે બાળકોના મૃતદેહ પર જોડાડેલું

સ્વેત વસ્ત્ર એણે ઘાયલી લીધું અને જ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રભુદ્ધ બનેલી સુમતિએ કહ્યું

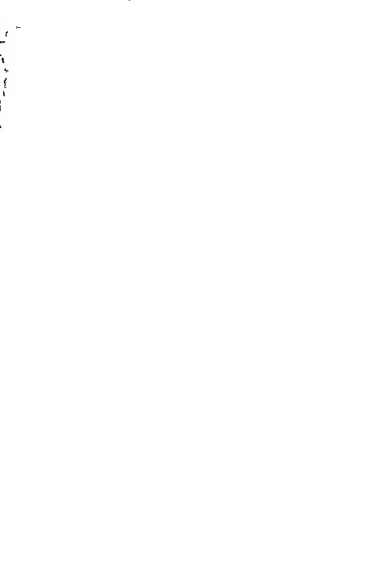
“નાથ! આ આપણા બે સ્તંભક કણ, એક મોજ વર્ષનું, બીજું વીસ વર્ષનું આજ સુધી આપણે એમને રાખ્યા, માચડ્યા, પણ આજે એમનો મમય પૂરો થયો અને એમણે એમનો માર્ગ લીધો. આપણે એમના ન હતા, એ આપણા ન હતા. થોડા મમય માટે આપણને એ મળ્યા હતા હવે એમને નિર્મર્ગના ખોળામાં શાંતિપૂર્વક ધરવા એ આપણું કર્તવ્ય છે એની પાછળ શોક અને રોદન વ્યર્થ છે, ગયેલી વસ્તુ આસુથી પણ પાછી વળતી નથી મોનની શાંતિમાં આપણે એમને વિદાય આપીએ ’

આત્મારામ તો આ જોઈ ત્યાજ દગવો થઈ ગયો.

થોડી ક્ષણ માટે ત્યા ગભીર સ્તામ્બના છવાઈ ગઈ ધરમાં, હવામાં, વાતાવરણમાં બધે જ સ્તામ્બતા હતી અને એ પિનાની આખમાં આસુનું પૂર ધસી આવ્યું એણે આસુના પડદામાંથી જોયું તો સુમતિની આખમાં પણ બે મોતી જેવા આસુ હતા, પણ એના પર જીવનની ઊંડી સમજણના ઉજ્જવળ કિરણો પ્રકાશી રહ્યા હતા.

[મધૂર્ણ]

પ્રેમ અને મૈત્રીની સુવાસ

આ પુસ્તકના કર્તા મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભ સાગરજી 'ચિત્રમાનુ' આગના વિદ્વાન સાધુ-સન્યાસીઓમાં પોતાની વિદ્યા, વજ્રત્વ શક્તિ અને ચિત્કપવાને લીધે જીવી જાત પાડે છે અને નવ મુગીન સાધુતાનુ એક અને એક ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે એમના મૌનિક વિચારોની ચિનત્રારીક્ષ આ પુસ્તક બન્યું છે એમ અમે સર્વ કદી શકીએ છીએ.

માણસના હૃદયમાં એક વરુ એકું હોય છે આપણા જૂના પૂર્વજો એને જાંવી રાખવાની મહેનતમાં માનતા, એને બહુ ખવડાવી ફાવવામાં ન માનતા, એને જ્યાં ત્યાં દિનચાન કરવા દેવાની છૂટ ન આપતા

આજે એ વરુને નિર્મલ રાખવાની કેળવણી અપાય છે જે વરુ મર્ષ કાસે માનવજાતનુ શુદ્ધામ હતુ, માનવજાત આજ એની શુદ્ધામ બનતી જાય છે એક દેશથી બીજા દેશની દુશ્મની, એક પ્રાંતથી બીજા પ્રાંતની ચડસાચડસી, એક કુળથી બીજા કુળની વિશિષ્ટ કુનિનતા ને એક માનવથી બીજા માનવની મોટાઈ-આ માણસના હૈયામાં અગે જમાવી બેઠેલા વરુની પુરકાણુ ખીજ છે

આ વરુને જેમજે પોતાની જીવનસાધનાથી નાથી સસારમાં પ્રેમ અને મૈત્રીની સુવાસ પ્રસારતી છે, એવા પનોતા પુણ્ય આ માઓની જીવનગાથાને વિદ્વાન અને ચિત્ર મુનિરાજ શ્રીચંદ્રપ્રભસાગરજીએ પોતાનો ચિન્તનપ્રધાન મધુર સૈનીમાં મૂકી, માનવ સમાજને જીવનનુ એક નૂતન દર્શન આપ્યું